Frihet och ansvar

En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv

Allmänna tendenser med fördjupad analys kring utsatthet för kränkande behandling, hot och/eller våld, särskilt hedersrelaterat våld från nära anhöriga

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen klassificerar sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är en *Lägesbeskrivning*. Det innebär att den innehåller redovisning och analys av kartläggningar och andra former av uppföljning av lagstiftning, verksamheter, resurser mm som kommuner, landsting och enskilda huvudmän bedriver inom hälso- och sjukvård, socialtjänst, hälsoskydd och smittskydd. Den kan utgöra underlag för myndighetens ställningstaganden och ingå som en del i större uppföljningar och utvärderingar av t.ex. reformer och fördelning av stimulansmedel. Socialstyrelsen svarar för innehåll och slutsatser.

Artikelnr 2007-131-27

Publicerad www.socialstyrelsen.se, mars 2007

Förord

Socialstyrelsen har under 2006 arbetat med flera regeringsuppdrag inom området hedersrelaterat våld. Två av dessa uppdrag har tidigare avrapporterats till regeringen. Det ena uppdraget handlade om att ta fram en lägesrapport om länsstyrelsernas insatser för ungdomar som riskerar att utsättas för detta. Det andra uppdraget handlade om att göra en internationell inventering av vilka utvärderingar som finns av insatser mot hedersrelaterat våld. Detta uppdrag genomfördes i samarbete mellan Socialforskningsinstituttet i Danmark och Institutet för utvärdering av metoder i socialt arbete (IMS), som är knutet till Socialstyrelsen. IMS har också i uppdrag att göra en uppföljningsstudie av insatser som görs i Sverige. Detta uppdrag kommer att redovisas i slutet av 2007.

I denna rapport redovisas resultat från en enkätundersökning om hur gymnasieungdomar i årskurs 2 upplever sin frihet att själva bestämma över sina liv. Undersökningen ska ses mot bakgrund av att Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att göra en nationell kartläggning av förekomsten av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar från nära anhöriga.

Undersökningen har genomförts efter samråd med Skolverket och i vissa delar med HomO. Rapporten har tagits fram inom ramen för länsstyrelsernas och Socialstyrelsens gemensamma samverkansgrupp för den nationella sociala tillsynen. I arbetsgruppen har ingått *Lasse Johansson* vid länsstyrelsen i Västra Götaland, *Reia Lepic* vid länsstyrelsen i Skåne län, *Maria-Pilar Reyes* vid länsstyrelsen i Stockholms län och *David Sandberg* vid länsstyrelsen i Uppsala län (t.o.m. 31 augusti). Inom Socialstyrelsen har följande personer medverkat i arbetet med rapporten: *Merike Lidholm* och *Annika Eriksson* från Socialtjänstavdelningens individ- och familjeenhet, *Per Arne Håkansson* från Institutet för utvärdering av metoder i socialt arbete (IMS) samt *Kerstin Westergren* vid Socialtjänstavdelningens statistikenhet. Synpunkter på rapportens innehåll har underhand inhämtats från Skolverket, HomO, RFSL och ett av Socialstyrelsens vetenskapliga råd, professor *Aleksandra Ålund* vid Linköpings universitet. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har beretts möjlighet men avstått från att lämna synpunkter. Rapporten har sammanställts av *Marita Minell*, som den 1 juli 2006 efterträdde *Karin Bodell* som projektledare.

När det gäller hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar från nära anhöriga har projektet uteslutande syftat till att kartlägga förekomsten. Rapporten gör inte anspråk på att belysa hedersrelaterat våld ur ett kunskapsperspektiv som vilar på forskning och yrkeserfarenhet.

Åsa Börjesson
Avdelningschef, Socialstyrelsen

Inger Eriksson
Länsråd, Dalarnas län

Innehåll

Förord ... *3*

Sammanfattning ... *9*

Metod ... **9**

Allmänna tendenser ... **10**

Kränkande behandling, hot och våld ... **10**

Hedersrelaterat hot och våld ... **11**

Homo- och bisexuella ungdomars situation ... **12**

Vad kan vi säga? ... **13**

Uppdraget ... *15*

Regeringsuppdraget ... **15**

Bakgrund till regeringsuppdraget ... **15**

Vad menas med hedersrelaterat våld? ... **16**

Metod och genomförande ... *19*

Vissa överväganden kring valet av metod ... **19**

Kunskapsinventering ... **21**

Urval och förberedelser ... **22**

Bortfall ... *26*

Hur många elever har svarat? ... **26**

Vad vet vi om bortfallet? ... **26**

Några reflektioner och slutsatser ... **28**

Bearbetning av enkätsvaren ... *30*

Analys av hela materialet ... **30**

Viktning av svaren till riksnivå ... **31**

Fördjupad analys av frågorna om kränkande behandling, hot och våld ... **32**

Fördjupad analys kring hedersrelaterat våld ... **32**

Fördjupad analys kring homo- och bisexuella ungdomars utsatthet i familjen ... **34**

Några resultat från tidigare studier om ungdomars villkor ... *35*

Ungdomars upplevelser av relationer till föräldrarna ... **35**

Ungdomars syn på nära relationer ... **35**

Föräldrars gränssättning ... **37**

Ungdomar och sexualitet ... **38**

Resultatredovisning *40*
Inledning **40**
Kan vi lita på resultatet av undersökningen? **41**
Ungdomarnas bakgrund och familj **41**
Allmänna tendenser *43*
Hur trivs ungdomarna i familjen? **43**
Frihet att bestämma över sin vardag och framtid **43**
Kompisar och fritidsaktiviteter **44**
Strategier och förhållningssätt **44**
Föräldrarnas syn på ungdomarnas kärleksrelationer **45**
Föräldrarnas inställning till sex **47**
Vad händer om ungdomarna gör något som de absolut inte får för sina föräldrar? **48**
Kontroll- och sanktionsåtgärder **48**
Oro för att inte få besluta om viktiga framtidsfrågor **48**
Söker ungdomarna hjälp? **49**
Sammanfattande kommentar **49**
Särskilt om kränkande behandling, hot och våld *50*
Definitioner och avgränsningar **50**
Hur vanligt är det? **50**
Vad har ungdomarna varit utsatta för? **52**
Tänkbara förklaringar till vad ungdomarna har varit utsatta för **55**
En jämförelse mellan olika grupper av ungdomar **57**
Sammanfattande kommentar **58**
Särskilt om hedersrelaterat våld *59*
Val av utgångspunkter för fördjupad analys **59**
Resultat **59**
Skillnader mellan flickor och pojkar med olika bakgrund **65**
Sammanfattande kommentar **75**
Särskilt om homo- och bisexuella ungdomars situation *78*
Inledning **78**
Sexuell läggning – vad är det? **78**
Resultat från några studier av homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation **79**
Tidigare studier om hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning **80**
Resultat från Socialstyrelsens enkätundersökning **81**

Sammanfattande kommentar **86**

Diskussion och slutsatser ***87***

Vikten av att veta mer om förekomsten **87**

Svårigheter i uppdraget **87**

Svårigheter i genomförandet **89**

Svårigheter i tolkningen **92**

Vad kan vi säga? **94**

Några reflektioner, synpunkter och förslag **98**

Något om samhällets kunskaper och beredskap att hantera frågor om hedersrelaterat våld **100**

Referenser ***103***

Tips på vissa rapporter och länkar ***105***

Bilagor ***111***

Sammanfattning

Socialstyrelsen har fått regeringens uppdrag att i samråd med bl.a länsstyrelserna göra en nationell kartläggning av förekomsten av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar från nära anhöriga. Kartläggningen ska vara uppdelad på kön. Den ska också inkludera uppgifter om hedersrelaterat våld riktat mot homo- och bisexuella ungdomar.

En kartläggning av ovan nämnda problem dras med en mängd svårigheter. Det finns inga enhetliga definitioner av begreppet hedersrelaterat våld och det är svårt att göra självklara avgränsningar. I en av Socialstyrelsen och länsstyrelserna gemensamt utgiven rapport[1] tolkas begreppet hedersrelaterat våld under tio punkter. Dessa har varit vägledande i arbetet med det nu aktuella regeringsuppdraget. Valet av definition och en rad andra omständigheter har påverkat undersökningens inriktning och omfattning. Hur och när man än gör en kartläggning som syftar till att mäta förekomsten av hedersrelaterat hot och våld måste man vara medveten om att den ger en bild av situationen som beror på hur man definierar och avgränsar, vem man frågar och hur samt att den i bästa fall kan ge en ungefärlig uppskattning om dagsläget.

Metod

Socialstyrelsen har valt att genomföra en enkätundersökning bland gymnasieungdomar. Enkäten innehöll ett 20-tal frågor med delfrågor och hade fokus på föräldrarnas inflytande och kontroll över ungdomarnas fritid och kamratrelationer, kärleksrelationer och sex respektive val av livspartner och andra framtidsinriktade frågor. Enkäten innehöll med andra ord frågor som alla ungdomar i en gymnasieklass kan känna sig berörda av i ett bredare perspektiv. I enkäten ställdes också direkta frågor om ungdomarnas erfarenheter av kränkande behandling, hot och/eller våld från nära anhöriga.

Undersökningen omfattade cirka 9 800 gymnasieungdomar i årskurs 2 i ett urval av 160 skolor och till visst antal klasser per skola. Totalt har 5 238 elever vid sammanlagt 98 skolor besvarat enkäten. Det innebär att undersökningen kännetecknas av ett mycket stort bortfall, som komplicerar möjligheterna att dra generella slutsatser på nationell nivå. Bortfallet beror till stor del på att hela skolor och hela klasser har fallit bort av olika skäl, t.ex. tidsbrist och andra praktiska skäl.

De resultat som redovisas har räknats fram genom viktning av ungdomarnas svar till riksnivå. Viktningen innebär en form av komplettering av bortfallet.

[1] Socialstyrelsen och länsstyrelserna (2005).

Genom viktningen kan vi säga att undersökningen speglar vissa förhållanden bland cirka 113 000 gymnasieungdomar i ”årskurs 2”[2] fördelade på ungefär 54 000 flickor och 59 000 pojkar. Resultaten är dock osäkra och måste därför tolkas med mycket stor försiktighet. För att poängtera detta genomsyras hela rapporten av uttryck som ”undersökningen tyder på”, ”av undersökningen att döma”, ”verkar”, ”tycks” osv.

I rapporten fokuserar vi på att beskriva likheter och skillnader mellan flickor och pojkar. I viss utsträckning görs också jämförelser mellan ungdomar med olika ursprung. Det gäller ungdomar med svensk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda i Sverige/Norden och ungdomar med utländsk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda någon annanstans.

Allmänna tendenser

Ungefär 90 procent av ungdomarna verkar generellt sett trivas mycket bra i sina familjer. Av undersökningen att döma upplever ungdomarna att de har mycket stor frihet att själva bestämma vad de ska ha på sig och hur de ska se ut, vilka kompisar de ska umgås med och vad de ska göra på sin fritid. Samma sak tycks gälla ifråga om utbildning, religion/livsåskådning, politik/ideologi och val av livspartner.

Men det tycks finnas en grupp ungdomar som inte upplever sin familjesituation lika positivt. Det handlar bl.a. om att de inte själva får ta viktiga beslut om sin vardag och framtid och/eller om begränsningar och bestraffningar av olika allvarlighetsgrad. Undersökningen tyder på att en mycket liten andel, ett par procent av ungdomarna, tycks vara mycket eller ganska oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vad de ska göra direkt efter gymnasiet, vilken utbildning de ska välja på lång sikt eller vilket yrke de ska välja.

Kränkande behandling, hot och våld

Av undersökningen att döma tycks de allra flesta ungdomar i ”årskurs 2” inte vara utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld (se fråga 14 e – o i bilaga 3). Siffrorna tyder dock på att mellan 25 och 30 procent av flickorna och nästan 25 procent av pojkarna åtminstone någon enstaka gång har varit utsatta för detta sedan de började i gymnasiet. Omräknat till absoluta tal på riksnivå rör det sig om cirka 15 000 flickor och 14 000 pojkar eller totalt sett ungefär 29 000 ungdomar i ”årskurs 2.” Enligt undersökningen verkar ungefär 12 000 ungdomar – lika många flickor som pojkar – under samma tid ha varit utsatta vid upprepade tillfällen.

En vanlig förklaring bland ungdomarna till vad de har varit utsatta för är att föräldrarna vill hindra dem från att göra något som inte är bra för dem eller för att de har burit sig illa åt. En dubbelt så stor andel av flickorna (cir-

[2] Uttrycket ”årskurs 2” används nästan genomgående i rapporten. Syftet är att betona att siffrorna i rapporten inte gäller elever som faktiskt går andra året i gymnasieskolan under läsåret 2006/2007 utan en fiktiv population som framräknats med hjälp av viktade svar från 5 238 gymnasieelever tillhörande år 2 läsåret 2006/2007.

ka 4 200) som av pojkarna (cirka 1 800) verkar anse att föräldrarnas agerande beror på att de låter sina egna problem gå ut över dem. Mellan 2 och 3 procent av flickorna (cirka 1 400) och nästan 2 procent av pojkarna (cirka 1 100) tror att det beror på att de vuxna tycker att ungdomarna har dragit skam över familjen.

De ungdomar som av undersökningen att döma har varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld tycks uppleva ett större behov av att söka hjälp hos någon utomstående vuxen jämfört med ungdomar som inte tycks ha varit utsatta för någonting av det som räknas upp i enkätfrågan (se fråga 14 i bilaga 3). Däremot verkar långt ifrån alla utsatta ungdomar faktiskt ha sökt hjälp.

Hedersrelaterat hot och våld

Svårast av allt har varit att försöka ringa in och uppskatta förekomsten av hedersrelaterat våld. Vi har övervägt en rad möjligheter att närma oss detta problem och har slutligen i huvudsak tagit fasta på vad ungdomarna har svarat på frågan om oro för framtiden i den del som handlar om val av livspartner. I olika sammanhang där frågor om hedersrelaterat hot och våld diskuteras – inte minst i internationella fora – tillskrivs ofta begräsningar i valet av livspartner en central roll.

Hur många ungdomar tycks då vara oroliga för att inte själva få bestämma vem de ska välja som livspartner? Av undersökningen att döma handlar det om en liten grupp ungdomar, omkring 5 procent av flickorna och 3 procent av pojkarna i ”årskurs 2”. För enkelhetens skull har vi valt att kalla dessa ungdomar för ”oroliga” flickor och ”oroliga” pojkar i vår rapport. Undersökningen tyder på att flickor och pojkar i den aktuella gruppen har en likartad situation i flera avseenden. De skillnader som märks tydligast är att flickorna upplever sin frihet som mer begränsad än pojkarna, i synnerhet när det gäller umgänge med det motsatta könet. I detta avseende tyder undersökningen på att ungefär hälften av de ”oroliga” flickorna inte får ha killkompisar hemma hos sig och att ungefär tre fjärdedelar inte får sova över hos killkompisar. Pojkarna verkar dock vara mer utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld i allvarliga former än flickorna.

Flickorna i den aktuella gruppen tycks leva under omständigheter som begränsar deras liv i olika avseenden. Det ser ut som om ungefär 20 procent av de ”oroliga” flickorna har mycket eller ganska begränsad frihet att göra egna val i frågor som rör vardagen. När det gäller utsatthet för kränkande behandling, hot och våld tyder undersökningen på att ungefär 60 procent av de ”oroliga” flickorna har varit utsatta av någon förälder eller annan vuxen i familjen – åtminstone någon enstaka gång. För flickor som inte tycks vara oroliga för att föräldrar eller någon annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska leva med som vuxna tycks motsvarande andel ligga på ungefär 25 procent.

Omkring 40 procent av de ”oroliga” flickorna verkar tro att de vuxna agerat med kontroll, hot och/eller våld för att de anses ha dragit skam över familjen eller att det bottnar i familjens normer och traditioner. Detta tycks vara fallet för ungefär 5 procent av flickorna i jämförelsegruppen.

Nästan hälften av de pojkar som tycks vara oroliga för att inte själva få välja sin livspartner verkar ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld i någon eller några av de former som anges i enkäten. För de pojkar som inte förefaller vara oroliga för detta verkar motsvarande andel ligga runt 10 procent. Den förklaring som framförallt lämnas av såväl de ”oroliga” pojkarna som pojkarna i jämförelsegruppen är att den vuxne agerat för att hindra den unge från att göra något som inte är bra för honom. Andra vanliga förklaringar är att man har burit sig illa åt eller inte har lytt sina föräldrar. En större andel av de ”oroliga” pojkarna verkar tro att de vuxnas handlingar beror på att man har dragit skam över familjen, bottnar i familjens normer och traditioner eller religion/livsåskådning. Det tycks vara fallet för 40–50 procent av de ”oroliga” pojkarna jämfört med 10–15 procent av pojkarna i jämförelsegruppen.

En annan för sammanhanget relevant fråga som ställdes i enkäten var om föräldrarna skulle acceptera om ungdomarna hade en pojkvän/flickvän. Ungefär 3 000 flickor och 1 600 pojkar verkar uppleva att deras föräldrar inte skulle acceptera detta. Av dessa tycks omkring 60 procent av flickorna och nästan 40 procent av pojkarna tro att detta skulle dra skam över familjen. Denna förklaring tycks också vara giltig för drygt 50 procent av de cirka 5 000 flickorna, som av undersökningen att döma har föräldrar som förbjuder eller ogillar att ungdomarna har sex utom äktenskapet. För pojkarnas del ser detta ut att vara fallet för ungefär lika stor andel av de cirka 2 800 pojkarna i motsvarande grupp.

Ungdomar med utländsk bakgrund är överrepresenterade i gruppen som verkar vara oroliga för att inte själva få välja sin livspartner, men nästan hälften av ungdomarna har svensk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda i Sverige eller Norden.

Endast en mindre del av ungdomarna som själva tycks uppleva ett visst behov av råd och stöd på grund av sin familjesituation verkar faktiskt ha sökt hjälp. Flickorna tycks vara mer hjälpsökande än pojkarna. Nästan 60 procent av de ”oroliga” flickorna tycks uppleva att de behöver hjälp på grund av sin familjesituation men bara 25 procent tycks ha sökt hjälp. Av de ”oroliga” pojkarna tycks ungefär en tredjedel anse sig behöva råd och stöd av någon utomstående på grund av sin familjesituation men bara 5–10 procent ha sökt hjälp.

Homo- och bisexuella ungdomars situation

Ungefär tre fjärdedelar av flickorna med svensk bakgrund verkar tro att deras föräldrar utan problem skulle acceptera om de vore homosexuella eller bisexuella jämfört med drygt en fjärdedel av flickorna med utländsk bakgrund. Pojkarna tycks inte uppfatta sina föräldrar som lika toleranta som flickorna gör. Också här märks tydliga skillnader mellan ungdomar med olika ursprung. Pojkar med utländsk bakgrund verkar tro att föräldrarna har en strängare syn, jämfört med pojkar med svensk bakgrund.

En liten grupp flickor och pojkar har svarat att deras sexuella läggning kan vara en förklaring till att de utsatts för kränkande behandling, hot, våld eller andra kontroll- och sanktionsåtgärder från föräldrar eller andra vuxna i familjen. Uppräknat till ”årskurs 2” motsvarar det ungefär 800 flickor och

600 pojkar. Ungdomar med utländsk bakgrund är överrepresenterade i denna grupp. Pojkarna uppger att de har varit utsatta i betydligt större utsträckning än flickorna.

Vad kan vi säga?

Även om resultaten av vår undersökning måste tolkas med mycket stor försiktighet på grund av stort bortfall och vissa svagheter i enkätkonstruktionen visar den ändå på att många ungdomar i ”årskurs 2” tycks leva under oroväckande och helt oacceptabla förhållanden. Vad vi särskilt har fäst oss vid är

- att ungefär 25 procent – eller cirka 29 000 av sammanlagt 113 000 gymnasieelever i ”årskurs 2” – åtminstone någon enstaka gång under sin gymnasietid verkar ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld från sina föräldrar eller någon annan vuxen i familjen i någon eller några av de former som anges i enkäten. Av undersökningen att döma har cirka 12 000 av de cirka 29 000 utsatta ungdomarna inte bara varit utsatta någon enstaka gång utan *flera* eller *många gånger* sedan de började i gymnasiet. Det motsvarar ungefär 10 procent av ungdomarna i ”årskurs 2”. När det gäller de utsatta ungdomarnas bakgrund tyder undersökningen på att ungefär 20 procent av flickorna och 20 procent av pojkarna har utländsk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda utanför Sverige/Norden.
- att förhållandevis många ungdomar med svensk bakgrund verkar vara *Mycket oroliga* eller *Ganska oroliga* för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna. Av undersökningen att döma upplever en högre andel av de ”oroliga” ungdomarna med utländsk bakgrund att de är utsatta för kontroll och sanktioner, kränkande behandling, hot och/eller våld av sina föräldrar eller andra vuxna i familjen jämfört med ungdomar som har svensk bakgrund. Det gäller både flickorna och pojkarna. Resultatet av vår undersökning visar alltså att ungdomar med utländsk bakgrund verkar uppleva att de är mer begränsade av sina föräldrar än ungdomar med svensk bakgrund. Detta resultat stämmer väl överens med resultat från en tidigare undersökning om föräldrars gränssättning bland elever på högstadiet.[3]
- att förhållandevis många pojkar verkar vara *Mycket oroliga* eller *Ganska oroliga* för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna och
- att förhållandevis många ungdomar som själva upplever ett behov av råd och stöd från någon utomstående vuxen på grund av sin familjesituation inte tycks söka hjälp.

[3] Högdin, S. (2006)

Med vår undersökning har vi bara skrapat ytan på ett område som behöver utforskas mycket mer. Även om vår undersökning ger svar på en hel del frågor har den framförallt väckt många nya frågor.

Att så många pojkar verkar vara oroliga för att inte själva få välja sin livspartner och att många av dem ser ett samband mellan föräldrarnas handlingar och familjens anseende eller heder – betyder det att vi kraftigt har underskattat gruppen av pojkar som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld?

Förhållandevis många ungdomar med svensk bakgrund tycks vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna. I diskussionen om hedersrelaterat våld sätts detta ofta i samband med ungdomar som har utländsk bakgrund. Enligt vår uppfattning är det viktigt att i den fortsatta diskussionen uppmärksamma att också ungdomar med svensk bakgrund verkar vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna.

Resultaten av vår undersökning tyder dessutom på att förhållandevis många ungdomar som upplever ett behov av att söka råd och stöd på grund av sin familjesituation av olika skäl avstår från att söka hjälp. Behovet av hjälp har nödvändigtvis inte något samband med att ungdomarna är utsatta för kränkande behandling, hot eller våld från någon förälder eller annan vuxen i familjen. Men det är ändå ett viktigt fynd i vår undersökning att långtifrån alla ungdomar som tycks uppleva ett behov av att söka råd och stöd hos någon utomstående vuxen på grund av sin familjesituation gör det. Vad detta beror på, t.ex. att ungdomarna inte vet vart de ska vända sig, att de inte har förtroende för samhällets hjälpinstanser eller att de inte vågar av rädsla för att råka illa ut om det kommer fram till föräldrarna att de har sökt hjälp, behöver utforskas vidare.

Vår undersökning ger mycket begränsad kunskap om i vilken utsträckning homo- och bisexuella ungdomar kan vara utsatta för hedersrelaterat våld. Vi vill därför understryka betydelsen av fortsatt forskning kring homo- och bisexuella ungdomars livssituation. En fråga som särskilt bör övervägas är om enkäter som riktar sig till ungdomar för att belysa olika omständigheter i deras liv kan konstrueras på ett sådant sätt, att det också blir möjligt att analysera svaren med utgångspunkt från ungdomarnas sexuella läggning.

Kunskap om utsatthet för hedersrelaterat hot och våld behövs som underlag för en seriös samhällsdiskussion, men framförallt för att kunna dimensionera samhällets resurser till förebyggande insatser, råd och stöd samt skyddat boende i förhållande till hur många ungdomar som faktiskt kan vara utsatta. Såvitt känt har det inte tidigare gjorts någon lika stor undersökning för att undersöka ungdomars villkor i familjen och deras frihet att själva bestämma över sina liv. Enligt vår uppfattning är det mycket angeläget att utforska detta område vidare med utgångspunkt från vad vi har kommit fram till i vår undersökning. Här skulle vi gärna se ett samarbete med våra nordiska grannländer för att på den vägen finna gemensamma begrepp, metoder och tillvägagångssätt som kan användas vid återkommande skolundersökningar.

Uppdraget

Regeringsuppdraget

Den 6 oktober 2005 fick Socialstyrelsen regeringens uppdrag att i samråd med länsstyrelserna och andra berörda myndigheter samt Sveriges Kommuner och Landsting göra en nationell kartläggning av förekomsten av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar från nära anhöriga. Kartläggningen ska vara uppdelad på kön och särredovisa omfattningen av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar på grund av deras sexuella läggning. Uppdraget skulle ha redovisats till regeringen senast den 30 november 2006.

Den 11 oktober 2006 begärde Socialstyrelsen uppskov med redovisningen av uppdraget till den 31 mars 2007. I skrivelsen begärde Socialstyrelsen dessutom att befrias från kravet att särredovisa omfattningen av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar på grund av deras sexuella läggning. Den 7 december 2006 beviljades Socialstyrelsen uppskov med att redovisa uppdraget till den 31 mars 2007. Enligt regeringens beslut ska kartläggningen inkludera uppgifter om homo- och bisexuella ungdomar och så långt möjligt en analys av omfattningen av hedersrelaterat våld riktat mot dem. Socialstyrelsen ska i denna del samråda med HomO.

Bakgrund till regeringsuppdraget

Regeringens uppdrag till Socialstyrelsen ska ses mot bakgrund av tidigare försök att kartlägga förekomsten av hedersrelaterat hot och våld. Under åren 2002–2003 gjorde länsstyrelserna på uppdrag av regeringen en kartläggning av hedersrelaterat hot och våld mot flickor och unga kvinnor från deras nära anhöriga.

De metoder som användes i länsstyrelsernas kartläggning var enkäter, intervjuer och hearingar, främst med berörd personal (inom skola, socialtjänst, ungdomsmottagningar, polis m.fl.) och frivilligorganisationer som kommer i kontakt med flickor och unga kvinnor som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld. I något fall intervjuades även ungdomar. Hela kartläggningen utgick alltså från kända fall.

I länsstyrelsernas kartläggning framkom en omfattande kunskap om olika aspekter av problemet och hur berörd personal ser på det. Däremot blev uppgiften om antalet utsatta personer osäker beroende på att definitionerna, avgränsningarna och metoderna i kartläggningen inte var enhetliga. Det var svårt att jämföra och summera resultaten från de olika länen. Vidare var det ofta fråga om uppgiftslämnarnas uppskattningar och dessutom fanns ingen garanti för att det inte skett dubbelräkning, genom att olika instanser delvis möter samma ungdomar. Länsstyrelsernas uppskattning utifrån kartläggningen var att 1 500 – 2 000 personer var utsatta för hedersrelaterat hot och våld och att 10–15 procent av dem var i behov av skyddat boende. Det nu aktuella uppdraget till Socialstyrelsen syftar till att regeringen ska få en kla-

rare bild av förekomsten av hedersrelaterat våld och hot om våld riktat mot ungdomar från deras nära anhöriga.

Vad menas med hedersrelaterat våld?

Det finns inte någon enhetlig definition av begreppet *hedersrelaterat våld* (Honour Related Violence). Begreppet används i Sverige och internationellt för att särskilja det specifika i hot och våld som utövas med hedersmotiv. I länder som Norge, Danmark och Frankrike handlar diskussionen dock mer om tvångsäktenskap än om hedersrelaterat våld i vidare bemärkelse.

Skillnaden mellan olika definitioner ligger främst i formuleringar och hur man har valt att avgränsa det från andra former av hot och våld. De flesta definitionerna utgår från FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Vissa inbegriper också orsaker till våldet och/eller beskrivningar av hur våldet uttrycks.

FN:s definition av hedersrelaterat våld

Hedersrelaterat våld eller – annorlunda uttryckt – våld i hederns namn uppmärksammas inom FN bl.a. i en sedan år 2002 återkommande resolution i FN:s generalförsamling. Texten åberopar FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och skyldigheten för stater att skydda mänskliga rättigheter inklusive rätten till liv, frihet och säkerhet. Resolutionen betonar behovet av att behandla allt våld mot kvinnor och flickor, inklusive våld i hederns namn, som brott och betonar vikten av att åtgärda våldets grundläggande orsaker. Resolutionen framhåller vikten av att stärka kvinnors makt över sina egna liv (empowerment) för att motverka brotten i fråga. Resolutionen uppmanar stater att vidta erforderliga åtgärder för att åtgärda brotten, öka medvetenheten om mäns ansvar och motverka könsstereotypa föreställningar om kvinnors underordning.

I en rapport utgiven av regeringskansliet[4] hänvisas bl.a. till en rapport utgiven av FN författad av FN:s dåvarande specialrapportör om våld mot kvinnor.[5] I denna rapport definieras våld i hederns namn som en del av det patriarkala våldet. Hemmet och familjen utpekas som en farlig plats med omfattande våld mot kvinnor och flickor, som bottnar i synen på kvinnor och flickor som underlägsna män och pojkar. Ett särdrag för våld i hederns namn är enligt författaren inte de fysiska uttrycken utan att våldet uppmuntras av kollektivet som ett led i ett strukturellt och institutionaliserat förtryck. Det betyder att våldet utgör ett medel för att utöva kontroll av individer, primärt kvinnor och flickor, i samhällen där heder får innebörden av kontroll av kvinnors sexualitet.

I rapporten och andra FN-texter framhålls också att förutom kvinnor, flickor och hbt-personer så kan också heterosexuella pojkar och män bli offer för hedersrelaterat våld. Detta tar sig dock en annan form eftersom männens liv inte kontrolleras och begränsas som kvinnors och flickors. Däremot kan pojkar och män bli offer för t.ex. tvångsäktenskap vilket är särskilt

[4] Regeringskansliet (2005).
[5] Coomoraswamy, R. (2002)

tungt för homosexuella män – men inte på samma sätt som för flickor och kvinnor (såväl heterosexuella som hbt) som ofta utsätts för våldtäkt inom äktenskapet. Pojkar drabbas också genom att de tilldelas rollen som väktare av systrar och kvinnliga kusiner – och under hot kan tvingas utföra avrättningar å släktens vägnar eftersom de i motsats till äldre släktingar går fria från straff på grund av sin låga ålder. Även mödrar – som själva tvingats till kyskhet eller accepterat kyskhetskrav – kan ofta spela en starkt pådrivande roll genom att avkräva unga flickor den kyskhet, lydnad och underordning de själva påtvingats. Enligt rapporten är dock de unga flickorna de primära offren, både mätt i antal, förtryck och våld.[6]

Vägledande definition i arbetet med regeringsuppdraget

I en rapport av Socialstyrelsen och länsstyrelserna tolkas begreppet hedersrelaterat våld under tio punkter.[7] Punkterna har sammanställts av en arbetsgrupp med representanter från Socialstyrelsen och länsstyrelserna men har sitt ursprung i en rapport från länsstyrelsen i Stockholms län.[8]

- Våldet ses och uttalas av kollektivet som en legitim, oundviklig handling för att straffa kvinnors olydnad, bevara familjens heder och värna om släktens sociala överlevnad.
- Hederstänkandet har en avgörande roll.
- Våldet är planerat.
- Våldet är kollektivt sanktionerat och beslutat, i vissa fall även kollektivt utövat.
- Förövarna beskyddas av merparten av släkten/kollektivet.
- Våldet drabbar individer av kvinnokön från det att de blir könsmogna, dvs. från cirka tolv–tretton års ålder och under resten av livet.
- Våldet kan även drabba pojkar och unga män om de stödjer eller beskyddar en flicka eller kvinna som inte fogar sig.
- Våldet är framförallt:
  – *psykiskt* (kränkning, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, ned–värdering, undandragen kärlek och omsorg, förföljelse, hot)
  – *socialt* (isolering, förbud att delta i normala aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel, avvikande beteende, ekonomisk nöd, ofrivilligt bortförande)
  – i förlängningen är våldet ofta även *sexuellt* (tvång till oönskat sex med okänd/oönskad person genom ofrivilligt äktenskap)
  – *fysiskt* (från örfil till mord)
- Ett rykte kan vara tillräckligt skäl för bestraffning.
- Våldet kan även utövas mot individer av bägge kön på grund av sexuell läggning som av kollektivet utdöms som avvikande och mot kvinnor om de inte är fruktsamma.

[6] .Regeringskansliet (2005).
[7] Socialstyrelsen och länsstyrelserna (2005).
[8] Länsstyrelsen i Stockholms län (2005).

I den tidigare nämnda, av Socialstyrelsen och länsstyrelserna gemensamt utgivna rapporten, har arbetsgruppen valt att lägga till ytterligare tre punkter.

- Även pojkar och unga män kan utsättas direkt av hedersrelaterat våld då de har en relation med eller ingår äktenskap med en kvinna som inte accepteras av pojkens familj och släkt.
- Utövarna av hedersrelaterat våld är i första hand män som står nära de utsatta, men även närstående kvinnor kan delta.
- Våldet består också i indirekt påtvingade arrangerade äktenskap. Flickan vågar eller vill genom sin beroendeställning inte ifrågasätta det arrangerade äktenskapet.

Ovanstående tolkning av begreppet hedersrelaterat våld har också varit vägledande i arbetet med det nu aktuella regeringsuppdraget.

Metod och genomförande

Vissa överväganden kring valet av metod

Det finns ingen självklar metod för att kartlägga hur många ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat hot och våld från nära anhöriga. En kartläggning som bygger på indirekta uppgifter innebär alltid en risk för osäkra resultat beroende på hur uppgiftslämnarna tolkar begreppet hedersrelaterat våld och vilken kännedom de har om ungas utsatthet.

För att komma ifrån nackdelarna med indirekta uppgifter och risken för dubbelräkning har Socialstyrelsen valt att i stället genomföra en enkätundersökning bland gymnasieungdomar. Det finns argument som talar både för och emot en kartläggning som bygger på en sådan metod. De argument som talar för en ungdomsundersökning är bl.a. följande:

– Ungdomar vet bäst själva hur de har det. Det är svårt att belysa mörkertal genom indirekta svar från olika uppgiftslämnare.

– En ungdomsundersökning ger utsatta ungdomar en chans att ”berätta” för någon och kan bidra till att de vågar söka hjälp.

Det finns också argument som talar emot en ungdomsundersökning. Det gäller bl.a. följande omständigheter:

– En enkät med det innehåll som presenteras i denna rapport kan väcka starka känslor och reaktioner hos ungdomar som är eller har varit utsatta för hot och våld från nära anhöriga. Det kan ifrågasättas om det är etiskt försvarbart att låta ungdomar besvara en sådan enkät utan att samtidigt garantera stöd.

– En enkät med det innehåll som presenteras i denna rapport kan också väcka starka känslor och reaktioner hos vissa föräldrar om de efteråt får vetskap om undersökningen. Det kan inte uteslutas att föräldrar med starka kontrollbehov tar till olika medel för att få ungdomarna att tala om vad de har svarat i undersökningen.

Frågan om det är etiskt försvarbart att låta ungdomar svara på frågor av mycket känslig och privat natur i en klassrumssituation diskuterades mycket under förberedelsefasen. Tanken på att genomföra en ungdomsundersökning fick ett brett stöd hos både forskare och sakkunniga på området som menade att man alltid bör gå till källan om det inte finns några särskilda skäl som talar emot. De motiv som talar för en ungdomsundersökning ansågs i detta fall vara starkare än de motiv som talar emot. Ytterligare skäl som fördes fram i diskussionen var att dagens ungdomar är vana vid att svara på enkäter med vitt skiftande innehåll under lektionstid och att undersökningen som sådan kunde bidra till att ”osedda” ungdomar blir ”sedda”.

För att minska risken för oönskade konsekvenser betonades särskilt i försättsbrevet till ungdomarna att deltagandet i undersökningen var frivilligt. Enkätformuläret innehöll också uppgifter om olika instanser i samhället dit ungdomarna kan vända sig för att få hjälp. I brev till skolledningen underströks dessutom betydelsen av att skolhälsovården informerades om den

förestående undersökningen för att ha beredskap om några ungdomar skulle vända sig dit för att få råd och stöd.

Principiella svårigheter

Det finns en rad principiella svårigheter med en kartläggning av förekomsten av hedersrelaterat våld:

- Ska bedömningen av utsatthet göras mot ”objektiva” kriterier eller utifrån subjektiv upplevelse av utsatthet? Alla som utifrån FN:s deklaration om mänskliga rättigheter kan anses vara utsatta kanske inte upplever det så, och personer kan känna sig utsatta trots att de inte uppfyller eventuella fastställda kriterier.
- Hur ska avgränsningar göras i förhållande till hot och våld med likartat mönster som i definitionen ovan, men utan hedersmotiv?
- Var ska brytpunkten ligga för vad som ska inbegripas, t.ex. utifrån graden och omfattningen av frihetsbegränsningar?
- Ska kartläggningen inbegripa enbart manifest hot och våld eller även outtalat eller potentiellt, t.ex. förtryck i hederns namn som accepteras av ungdomar för att de internaliserat familjens värderingar eller för att de inte vågar göra motstånd?

I definitionen av hedersrelaterat våld ingår olika former av socialt våld, där det är svårt att göra självklara avgränsningar. Alla barn har för sitt eget bästa i förhållande till sin ålder och mognad olika grader av frihetsbegränsningar, och föräldrar fattar beslut å deras vägnar. Med stigande ålder och ökande mognad ökar barns och ungas rätt till integritet och delaktighet.[9] Men det är svårt att exakt fastställa var gränsen går mellan vårdnadshavares rätt och skyldigheter, respektive barns och ungas rättigheter, dvs. mellan acceptabla och oacceptabla begränsningar i livsutrymmet. I uppfostran ingår självklart att sätta gränser för självdestruktivt beteende om man i rollen som vårdnadshavare t.ex. misstänker att sonen/dottern dras till kriminella gäng, dricker mycket alkohol eller använder narkotika. Avsaknad av regler och kontroll när man inte är mogen att ta eget ansvar kan vara förödande för vissa barns och ungdomars sociala utveckling.

Men det är inte självklart att ungdomars och föräldrars uppfattning om rimliga normer och regler sammanfaller. Heta diskussioner och testning av gränser förekommer i de flesta tonårsfamiljer. I bl.a. länsstyrelsernas kartläggningsrapporter från 2003 ges också exempel på att tonårsflickor med utländsk bakgrund i vissa fall har svårt att avgöra vad som är rimliga frihetsbegränsningar för att de har en felaktig uppfattning om vad svenska jämnåriga får och inte får. Det kan hända att de utmanar föräldrarna och överskrider normer och regler långt utöver vad som skulle anses acceptabelt i många svenska familjer.

Även mindre frihetsbegränsningar kan sammantaget utgöra en allvarlig inskränkning i livsutrymmet och vara varningstecken på begränsningar som kan öka, förstärkas och ta sig allvarligare uttryck med tiden. Hedersrelaterat hot och våld har ofta en förhistoria av begränsat livsutrymme, kontroll och

[9] 6 kap. 11 § FB

tvång. Hot och fysiskt våld kan t.ex. utlösas av öppet motstånd, avslöjade hemligheter eller ryktesspridning. Flickors frihet och möjlighet till eget ansvar kan börja begränsas starkt när de kommer in i puberteten eller ska sluta skolan. En svårighet med en kartläggning av hedersrelaterat hot och våld är att omfattningen inte är konstant. Traditioner, mönster, strategier och värderingar förändras ständigt, inte minst mellan generationerna.

Förekomsten av hedersrelaterat hot och våld förändras också över tid beroende på politisk och social utveckling, t.ex. vad gäller kvinnors situation och möjligheter. I en del länder där familjens heder spelar en viktig roll i både tanke och handling har det t.ex. under senare år skett en återgång till mer traditionella och stränga normer. I andra länder har utvecklingen gått i motsatt riktning. Samtidigt finns på många håll också starka rörelser som arbetar för ökad jämställdhet mellan könen. Vad religiösa och politiska ledare anser i frågan, såväl i dessa länder som i exil, kan få stort genomslag.

Inställningen till och förekomsten av hedersrelaterat hot och våld kan också förändras genom migration. Mötet med ett nytt samhälle kan leda till såväl en ökning av hedersrelaterat våld som till en minskning. Det hot som majoritetssamhällets värderingar kan upplevas utgöra kan leda till förstärkning, skärpning och återgång till tidigare kulturella traditioner som inte följer den utveckling som kanske sker i hemlandet. Alternativt kan man ta intryck och påverkas av värderingar i majoritetssamhället. Ofta är det just sådan utveckling i olika grad och riktning inom familjer och släkter (t.ex. mellan generationer eller mellan könen) som kan skapa motsättningar och restriktioner samt utlösa hedersrelaterat våld. Här kan graden av integration, trygghet, status och position samt tiden i Sverige ha betydelse. Lagstiftning, debatt samt kunskaper hos olika samhällsinstanser kan också påverka utvecklingen.

Inte minst kan förekomsten av hedersrelaterat hot och våld i den enskilda familjen förändras över tid, t.ex. beroende på utlösande händelser och graden av motstånd mot familjenormerna hos ungdomarna. Hot och våld kan utlösas av att en flicka kommer i puberteten, blir mer medveten om frihetsbegränsningar som hon är utsatt för, lever ”dubbelliv” som blir avslöjat, vägrar gå med på arrangerat äktenskap eller vänder sig utanför familjen för att söka hjälp.

Hur och när man än gör en kartläggning som syftar till att mäta förekomsten av hedersrelaterat hot och våld måste man således vara medveten om att den ger en bild av situationen som beror på hur man definierar och avgränsar, vem man frågar och hur samt att den i bästa fall kan ge en ungefärlig uppskattning om dagsläget.

Kunskapsinventering

Uppdragets uppläggning och genomförande har diskuterats i en arbetsgrupp med projektledare och medarbetare från Socialstyrelsen samt representanter från fyra länsstyrelser med särskild kunskap och erfarenheter inom området. Parallellt med kartläggningen har Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) vid Socialstyrelsen arbetat med två regeringsuppdrag inom samma område. Det ena uppdraget har handlat om att göra en internationell inventering av vilka utvärderingar som finns av insatser mot hedersrelaterat

våld och har redan redovisats till regeringen. Det andra uppdraget handlar om att göra en uppföljningsstudie av insatser som görs i Sverige. Detta uppdrag kommer att redovisas till regeringen i slutet av 2007.

Till grund för bedömningar och avvägningar låg också rapporterna från länsstyrelsernas tidigare kartläggningsarbete, andra aktuella kartläggningar och forskningsrapporter samt intervjuer med nyckelpersoner med olika inblick i problemområdet och erfarenheter av mötet med utsatta ungdomar. Det var forskare, personer som i sitt yrke har erfarenhet av såväl förebyggande insatser som stöd till utsatta ungdomar samt representanter för frivilligorganisationer. Synpunkterna från dessa experter blev vägledande för diskussionerna i arbetsgruppen dels när det gäller inriktningen att göra en ungdomsundersökning, dels för innehållet i enkäten till ungdomarna. Några av utgångspunkterna för avvägningarna i kartläggningen från dessa intervjuer var följande:

- det bästa är att inte gå omvägar utan att fråga ungdomarna själva
- det är viktigt att vissa ungdomar inte känner sig utpekade
- det är för snävt att undersöka förekomsten av hot och våld – det handlar om allvarliga begränsningar i livsutrymmet
- utsatta ungdomar talar sällan om sina svårigheter i termer av heder
- ungdomar kan vara utsatta för att de bryter mot heteronormen
- välj fasta svarsalternativ som inte är lika integritetskänsliga som öppna frågor
- enkäten får inte ta mer än en kvart att besvara
- det är viktigt att undvika heteronormativt tänkande i enkäten.

Urval och förberedelser

Insamling av data i undersökningen, som omfattade ett slumpmässigt urval på cirka 9 800 gymnasieungdomar i årskurs 2, har genomförts av Statistiska Centralbyrån (SCB) på uppdrag av Socialstyrelsen. Att valet föll på elever i årskurs 2 beror på att majoriteten av dessa elever har fyllt 17 men inte 18 år. De är nästan vuxna och kan förväntas själva få bestämma över sina liv i både stort och smått. Samtidigt har de allra flesta vårdnadshavare med både rätt och skyldighet att bestämma i angelägenheter som angår ungdomarna, vilket innebär att ungdomarna inte har full frihet att göra egna val.

Urvalet har skett i två steg. I första steget drogs 160 skolor och i andra steget ett visst antal klasser per skola. Urvalet av skolor drogs stratifierat efter storlek (antal elever) och invandrartäthet (antal elever födda utomlands). Storleksmässigt fördelar sig skolorna på tre olika grupper; små skolor (10–150 elever), medelstora skolor (151–500 elever) och stora skolor (>501 elever). Hur de slumpmässigt utvalda skolorna fördelar sig på åtta olika grupper (strata) framgår av nedanstående tabell:

Tabell 1. Antal skolor i urvalet efter invandrartäthet och storlek

Invandrartäthet	Storlek	Antal i riket	Antal i urval
– 10 %	Liten	327	20
	Medelstor	166	20
	Stor	27	12
10 – 20 %	Liten	75	15
	Medelstor	73	16
	Stor	15	10
20 % –	Liten	35	35
	Medelstor/Stor	32	32
Totalt		750	160

Som framgår av ovanstående tabell är skolor med hög invandrartäthet överrepresenterade i urvalet. Det beror på den kunskap som finns om ungdomar som har sökt hjälp på grund av att de har varit utsatta för hedersrelaterat våld. Enligt andra undersökningar och uppgifter från yrkesverksamma inom socialtjänsten, skolhälsovården, ungdomsmottagningarna, polisen och flera andra instanser har en mycket stor majoritet av dessa ungdomar utländsk bakgrund. För att kunna fullgöra regeringsuppdraget var det därför viktigt att se till att ungdomar med utländsk bakgrund kom med i urvalet. Det faktum att elever med utländsk bakgrund är överrepresenterade i urvalet snedvrider dock inte resultatet, eftersom denna omständighet beaktas när elevernas svar viktas till riksnivå (se vidare avsnittet Viktning av svaren till riksnivå på sidan 31).

Även om arbetet påbörjades under våren 2006 intensifierades det först i mitten av augusti, då projektets arbetsgrupp utarbetade ett konkret förslag till enkät. Enkäten innehöll ett 20-tal frågor med delfrågor och hade fokus på föräldrarnas inflytande och kontroll över ungdomarnas fritid och kamratrelationer, kärleksrelationer och sex respektive val av livspartner och andra framtidsinriktade frågor. I enkäten ställdes också direkta frågor om ungdomarnas erfarenheter av kränkande behandling, hot och våld från nära anhöriga.

Under september testades enkäten på ungdomar i två olika sammanhang. Det ena testet genomfördes av Statistiska centralbyråns mättekniska laboratorium i Örebro och omfattade ett litet antal gymnasieungdomar bosatta på olika orter i landet. Det andra testet genomfördes bland ett 60-tal ungdomar på en gymnasieskola i södra Sverige.

De båda testen gav ett blandat resultat. De flesta ungdomarna var positiva till undersökningen men den väckte också starka reaktioner hos en del ungdomar. Socialstyrelsen lät därför det forskningsetiska rådet vid Institutet för utvärdering av metoder i socialt arbete (IMS) bedöma undersökningens innehåll och genomförande ur ett forskningsetiskt perspektiv. Sedan rådet i huvudsak ställt sig bakom Socialstyrelsens avsikt att genomföra undersökningen distribuerades enkäterna till berörda skolor i mitten av november. Den slutliga enkäten bygger i sak på innehållet i testenkäten, som under hösten successivt överarbetats i nära samarbete med SCB.

Information till berörda skolor

Undersökningens genomförande förutsätter att eleverna ges möjlighet att besvara enkäten anonymt under lektionstid. Under hösten 2006 har skolledningen vid berörda skolor informerats per brev om den planerade undersökningen vid tre olika tillfällen. I början av september informerades de om regeringsuppdraget och Socialstyrelsens avsikt att genomföra en enkätundersökning under vecka 42–43. I brevet betonades också vikten av att skolhälsovården informerades om undersökningen med hänsyn till att den innehåller känsliga frågor. I mitten av oktober informerades skolorna om att Socialstyrelsen ville avvakta en bedömning av undersökningens innehåll och genomförande ur ett forskningsetiskt perspektiv innan vi slutligt tog ställning till om undersökningen skulle genomföras. I början av november fick skolorna veta att det forskningsetiska rådet vid IMS i huvudsak ställt sig bakom undersökningen och att den skulle genomföras under vecka 47–48. I detta brev betonades återigen vikten av att skolhälsovården informeras om den förestående undersökningen. Vidare underströks betydelsen av att eleverna inte sitter tätt placerade intill varandra när de fyller i sina svar.

Undersökningsperiod

Avsikten var att undersökningen skulle genomföras under vecka 47–48 och att svaren skulle vara SCB tillhanda senast den 8 december. För att få så litet bortfall som möjligt kom undersökningsperioden i praktiken att omfatta resten av terminen, vilket betyder att insamlingsarbetet avslutades först vid årsskiftet.

Särskilda svårigheter i arbetet

En enkät som riktar sig till hela klasser av gymnasieungdomar måste utformas så att vissa elever inte känner sig utpekade i en klassrumssituation. Den måste därför ha ett innehåll som gör att alla ungdomar, inte bara de utsatta, känner sig berörda av de frågeställningar som ska undersökas. Det talar emot en undersökning som uttryckligen och uteslutande syftar till att kartlägga förekomsten av hedersrelaterat hot och våld. En undersökning som handlar om föräldrars inflytande och kontroll kan inte bara ge värdefull information om hedersrelaterat våld utan också spegla graden av frihet och ansvar samt förekomsten av hot och våld mot ungdomar från nära anhöriga i ett bredare perspektiv. Undersökningen har därför breddats och fått titeln *Frihet och ansvar. En undersökning om ungdomars frihet att själva bestämma över sina liv.*

Enkätens innehåll

Det har inte varit lätt att konstruera en enkät med frågor och svarsalternativ som bäddar för så litet bortfall som möjligt samtidigt som svaren ytterst ska kunna användas för att skatta förekomsten av hedersrelaterat hot och våld på riksnivå. En viktig utgångspunkt har varit att enkäten inte får bli alltför omfattande och att den genomgående ska innehålla fasta svarsalternativ. Erfarenheter från andra liknande undersökningar visar att ungdomar lätt tröttnar

om det tar längre tid än 15-20 minuter att fylla i en enkät. Enkäten har därför begränsats till vad som ryms på åtta sidor och utgör en kompromiss mellan bredd och djup.

Val av frågeställningar och svarsalternativ har styrts av den kunskap som finns om såväl bakomliggande orsaker till hedersrelaterat hot och våld och de praktiska konsekvenserna för ungdomar som lever i familjer där sådant förekommer. Av den anledningen har särskild vikt lagts vid frågor som handlar om föräldrarnas inflytande och kontroll över ungdomarnas fritid och kamratrelationer, kärleksrelationer och sex samt val av livspartner och andra framtidsinriktade frågor. Enkäten speglar inte alla livsområden. Den innehåller t.ex. inte några frågor om ungdomars inflytande över beslut som rör hela familjen.

När det gäller kränkande behandling, hot och våld har svarsalternativen konstruerats med utgångspunkt från den tolkning av begreppet hedersrelaterat våld som finns i Socialstyrelsens och länsstyrelsernas gemensamt utgivna rapport.[10]

Enkätformuläret redovisas i bilaga 3. Vissa svarsalternativ har svartmarkerats i bearbetningsfasen. Det gäller svarsalternativ som enligt vår uppfattning kan ge signaler om att det skulle kunna handla om hedersrelaterat våld (se vidare avsnittet Särskilt om hedersrelaterat våld på sidan 59).

[10] Socialstyrelsen och länsstyrelserna (2005).

Bortfall

Hur många elever har svarat?

Totalt har 5 238 elever vid sammanlagt 98 skolor besvarat enkäten. Som tidigare redovisats ingick 160 skolor i det urval som gjordes av SCB. Det innebär att undersökningen kännetecknas av ett mycket stort bortfall, som komplicerar möjligheterna att dra generella slutsatser på riksnivå. Rent statistiskt handlar det om ett bortfall i storleksordningen 50 procent (se bilaga 2 om statistiska metoder i undersökningen).

Alla obesvarade enkäter kan dock inte värderas efter samma måttstock. Det är därför viktigt att göra skillnad på selektivt bortfall och annat bortfall. Med selektivt bortfall menas i detta fall dels bortfall som beror på att skolledningen eller berörda lärare av etiska skäl inte har låtit ungdomarna medverka i undersökningen, dels bortfall som beror på att vissa ungdomar har vägrat att fylla i enkäten av skäl som sannolikt skulle påverka resultatet i en viss riktning. Med annat bortfall menas i detta fall bortfall som beror på att ungdomarna av administrativa/organisatoriska/tidsmässiga skäl inte har getts möjlighet att medverka i undersökningen. För att kunna värdera resultatet är det därför viktigt att känna till hur många elever som faktiskt har haft möjlighet att medverka i undersökningen. I det följande redovisas vad vi vet om det praktiska genomförandet av undersökningen.

Vad vet vi om bortfallet?

Bortfall av hela skolor

Av nedanstående tabell framgår hur bortfallet av skolor fördelar sig på olika grupper av skolor:

Tabell 2. Bortfall fördelat på typ av skolor

Invandrartäthet	Storlek	Antal i urval	Bortfall fas 1	Bortfall fas 2
– 10 %	Liten	20	2	9
	Medelstor	20	1	8
	Stor	12	2	2
10 – 20 %	Liten	15	2	4
	Medelstor	16	0	0
	Stor	10	0	3
20 % –	Liten	35	8	10
	Medelstor/Stor	32	3	5
Totalt		160	18	41

Att 18 skolor föll bort redan i fas 1, dvs. i samband med att SCB kontaktade skolan för att hämta in uppgifter om antal klasser, beror i huvudsak på att de av olika skäl inte ville medverka i undersökningen men också på att några

inte hade elever i årskurs 2, att eleverna var utspridda på olika skolor eller att SCB inte fick kontakt med skolan. Dessa skolor involverades aldrig i undersökningen. Det betyder att enkäten slutligen distribuerades till 142 skolor med tillsammans 9 815 elever i urvalet.

Som framgår av ovanstående tabell föll 41 av de 142 skolorna bort i fas 2 (enkätfasen). Av dessa är 14 friskolor. I denna grupp finns också fem skolor med uteslutande individuella program. Att svar inkommit från 98 och inte från 101 (142 minus 41) skolor beror på att tre av skolorna utgick på grund av att de inte hade några elever i årskurs 2.

Orsakerna till bortfallet varierar. När SCB kontaktade skolorna per telefon för att påminna om att svarstiden hade gått ut framträdde fem huvudsakliga orsaker till att enkäterna ännu inte hade skickats in.

Tabell 3. Angivna orsaker till bortfall av enkäter

Orsak till förseningen	Antal skolor	Antal elever i urval
Lovade skicka in svaren innan årsskiftet	9	548
Kunde genomföra studien i januari	13	640
Ville inte medverka i undersökningen	13	1064
Bortslarvade enkäter	4	304
Annan orsak	2	52
Totalt	41	2607

SCB har i efterhand kontaktat sex skolor som inte ville medverka i undersökningen för att få mer information om vilka motiv som låg bakom. Svaren vittnar om att skolorna ofta får frågan om att medverka i enkätundersökningar av olika slag och därför måste prioritera. Flera svarade att de i princip bara medverkar i obligatoriska undersökningar. Enkäten ansågs ha ett angeläget innehåll ”men man kan inte vara med på allt”. En av skolorna ansåg dock att enkäten låg fel i tiden och att den hade behövt vara bättre förankrad.

Bortfall av klasser

De principer som styrt SCB:s urval av klasser redovisas närmare i bilaga 2. Av bilagan framgår bl.a att de 98 skolor som har skickat in enkäter tillsammans har 346 av de klasser som valdes ut av SCB. Vid dessa skolor finns också ett bortfall av hela klasser. Det rör sig om 35 klasser med tillsammans 617 elever. Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att 3 225 elever – motsvarande en tredjedel av alla elever som ingick i urvalet – aldrig fick möjlighet att besvara enkäten.

Bortfall av elever

De 311 klasser som faktiskt har besvarat enkäten omfattar sammanlagt 6 666 elever. Av dessa har 5 238 eller nästan 80 procent fyllt i enkäten. Vilka elever som ingår i bortfallet framgår inte av data från SCB. Vi vet därför

inte hur bortfallet fördelar sig mellan flickor och pojkar eller mellan ungdomar med olika ursprung. Vi vet inte heller om eleverna har varit frånvarande på grund av sjukdom eller annan orsak eller om de har varit närvarande men avstått från att besvara enkäten. I 45 av de 311 klasserna har samtliga elever besvarat enkäten. Stora bortfall av elever, över 50 procent, förekommer i 15 klasser. Ett så stort bortfall förekommer i någon eller några klasser i samtliga grupper av skolor (strata) med undantag för stora skolor med en invandrartäthet motsvarande 10–20 procent.

Bristen på data om klassernas sammansättning och om normal frånvarofrekvens bland elever i årskurs 2 på gymnasieskolans olika linjer har begränsat våra möjligheter att göra en ordentlig bortfallsanalys som underlag för slutsatser kring det eventuella selektiva bortfallet. För att få mer kunskap kring det praktiska genomförandet av enkäten har SCB kontaktat ett antal skolor för att få veta något om orsakerna till det stora bortfallet i vissa klasser. Skolledningens svar visar att eleverna vid dessa skolor inte verkar ha blivit informerade om undersökningen på förhand. Vid flera skolor var de saknade eleverna ute på praktik. I några fall genomfördes enkäten på klassföreståndartimmen. Trots att den lektionen är obligatorisk uppfattas den enligt skolledningen som frivillig, vilket innebär att närvaron många gånger är låg på dessa timmar. I en annan skola med 66 elever kom svar tillbaka från 45 elever. Övriga elever valde att inte besvara enkäten när de av läraren blev upplysta om att enkäten var frivillig. Enligt läraren lämnade de lektionen utan att öppna enkäten. Det handlade alltså inte om en protest mot innehållet i enkäten utan om att eleverna tog tillfället i akt att få lite tid över för annat.

Vid en skola med inriktning på jordbruk svarade bara hälften av sammanlagt 40 elever. Det berodde på att eleverna hela tiden alternerar mellan undervisning i klassrum och ”djurvård” och att bara halva klassen befann sig i klassrummet vid det enda tillfälle då undersökningen genomfördes. Vid SCB:s uppföljande samtal med skolledningen ställdes bl.a. frågan om bortfallet ansågs bero på att eleverna haft invändningar mot enkäten. Detta tycks inte ha varit fallet i någon av de skolor som kontaktats.

Bortfall på enskilda frågor

Elever som har besvarat enkäten har i viss utsträckning också lämnat hela frågor obesvarade. Detta bortfall varierar något för olika frågor men ligger under 2 procent på 15 av de sammanlagt 22 frågorna i enkäten. Till de frågor som har högst bortfall – 5 till 6 procent – hör känsliga frågor som handlar om kärleksrelationer och sex samt frågor om orsakerna till att ungdomarna har varit utsatta för bl.a. hot och våld. Attitydfrågor som innehåller många påståenden har inte heller alltid besvarats fullt ut.

Några reflektioner och slutsatser

Det ligger i sakens natur att man måste vara mycket försiktig med att redovisa resultat från en undersökning med ett bortfall som rent statistiskt ligger på 50 procent. Frågan är om man överhuvudtaget ska göra det med tanke på att Socialstyrelsens undersökning kommer att vara ett viktigt inlägg i debat-

ten om förekomsten av hedersrelaterat våld mot ungdomar. Vi har gjort följande bedömning:

Å ena sidan vore det fel att inte ge röst åt de drygt 5 200 ungdomar som har medverkat i undersökningen. Deras upplevelser av sina möjligheter att själva få bestämma över sina liv bör inte förringas samtidigt som ungdomarna bidrar med värdefull kunskap om ungdomars utsatthet för familjerelaterat hot och våld. Som vi nyss redovisat beror en stor del av bortfallet på att hela skolor och klasser fallit bort. Det talar för att man bör redovisa ungdomarnas svar även om siffrorna är osäkra på grund av att 20 procent av de elever som har fått enkäten inte har besvarat den. 20 procents bortfall är inte ovanligt i enkätundersökningar. Å andra sidan bygger undersökningen på ett stratifierat urval, där ungdomar med utländsk bakgrund är överrepresenterade. Det betyder att alla gymnasieelever i årskurs 2 inte haft lika stora möjligheter att komma till tals. Det behöver inte men kan ha påverkat resultatet i en viss riktning, vilket talar emot att bara redovisa undersökningen på detta sätt.

Den fråga vi har tvingats att ta ställning till är alltså om ungdomarnas svar kan räknas upp till riksnivå, dvs. om deras svar genom viktning kan anses spegla vissa livsvillkor för alla ungdomar i gymnasieskolans årskurs 2. Vi har funnit att detta är möjligt trots det totala bortfallet. Det finns enligt vår bedömning ingenting som talar för att ungdomar som av administrativa eller andra skäl inte har fått möjlighet att medverka i undersökningen skulle svara annorlunda än ungdomar som faktiskt har medverkat i den. Det finns ingenting som tyder på att ledningen vid de skolor som har avstått från att medverka i undersökningen har gjort det för att t.ex. skydda elever som kan tänkas vara utsatta för hedersrelaterat våld. Att enkäten innehåller vissa känsliga frågor tycks ha varit av underordnad betydelse för medverkan både på skol- och klassnivå.

Med hänsyn till att det finns ett mycket stort behov av ökad kunskap om ungdomars frihet att själva bestämma över sina liv i allmänhet och hedersrelaterat våld i synnerhet har Socialstyrelsen beslutat att ändå publicera resultatet av undersökningen som bygger på viktade svar. En jämförelse mellan svarsgruppen och skattat antal gymnasieelever i årskurs 2 under hösten 2006 visar dessutom på mycket god överensstämmelse när det gäller fördelning på kön och elever födda utanför Norden. Det talar för att den grupp som svarat i representativitet inte skiljer sig från hela urvalsgruppen.

Vad återstår då att säga om resultaten generellt sett? Jo, att de är mycket osäkra och därför måste tolkas med mycket stor försiktighet. Undersökningen ger förvisso en fingervisning om hur gymnasieungdomar i årskurs 2 upplever sin situation men säger ingenting om hur de faktiskt har det. För att poängtera detta genomsyras hela rapporten av uttryck som ”undersökningen tyder på”, ”av undersökningen att döma”, ”verkar”, ”tycks” osv. Den kloka läsaren drar därför inga långtgående slutsatser av de resultat som publiceras i denna rapport utan ser fram emot att detta mycket angelägna område utforskas vidare.

Bearbetning av enkätsvaren

Analys av hela materialet

Det stora bortfallet och den snäva tidsramen har gjort att materialet inte har analyserats ur alla de perspektiv som frågorna öppnar möjligheter till. Vi har t.ex. inte analyserat materialet med utgångspunkt från ungdomarnas familjekonstellationer eller föräldrarnas utbildningsbakgrund och har inte heller lagt stor vikt vid att jämföra olika undergrupper. Vi har kort och gott fokuserat på att beskriva likheter och skillnader mellan flickor och pojkar med utgångspunkt från enkla frekvenstabeller. I viss utsträckning görs dock jämförelser mellan ungdomar med olika ursprung. Det gäller ungdomar med svensk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda i Sverige/Norden och ungdomar med utländsk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda någon annanstans.

Enkäten innehåller flera attitydfrågor där ungdomarna förutsätts ta ställning till en rad olika påståenden. Dessa frågor erbjuder fyra olika svarsalternativ: *Stämmer mycket bra*, *Stämmer ganska bra*, *Stämmer ganska dåligt* respektive *Stämmer mycket dåligt*. Vid bearbetning av svaren har de två första alternativen betraktats som ett huvudalternativ och de två sista som ett annat. Om det första huvudalternativet ska betraktas som positivt eller negativt beror på hur frågan är formulerad.

Förutom attitydfrågor innehåller enkäten dessutom en rad frågor om föräldrarnas inställning till olika saker. Här ges den unge möjlighet att sätta kryss i en eller två ”föräldrakolumner” beroende på hur just hans eller hennes familjesituation ser ut. Om den unge har två existerande föräldrar med olika inställning i en viss sakfråga hamnar kryssmarkeringarna på olika ”rader” i kolumnerna. Vid bearbetning av svaren på dessa frågor har varje kryssmarkering i en kolumn betraktats som svar på frågan oberoende av om det bara gäller en enda existerande förälder, en av två existerande föräldrar eller båda föräldrarna. Resultatet av undersökningen visar alltså inte i vilken utsträckning föräldrar har olika eller samma inställning till olika saker. Enkäten innehåller också ett par andra frågor – fråga 14 och fråga 17 – som kräver en särskild kommentar.

Fråga 14 syftar i huvudsak till att belysa förekomsten av kränkande behandling, hot och våld och innehåller fyra olika svarsalternativ: *Nej*, *Någon enstaka gång*, *Flera gånger* respektive *Många gånger*. Vid bearbetning av svaren på denna fråga har vi reducerat svarsalternativen till tre huvudalternativ genom att lägga samman *Flera gånger* och *Många gånger*. Även om det finns en skillnad i frekvens mellan de båda alternativen är den sannolikt inte tydlig nog för att spegla olika verkligheter. Det viktiga måste vara att kunna visa i vilken utsträckning ungdomarna enligt egen utsago överhuvudtaget inte har varit utsatta för kränkande behandling, hot och våld i de former som anges i frågan, i vilken utsträckning det har förekommit någon enstaka gång respektive vid upprepade tillfällen (flera eller många gånger).

Fråga 17 syftar till att belysa ungdomarnas oro för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma i frågor som hör ungdomarnas framtid till. I detta fall har vi gått tillväga på samma sätt som i attitydfrågorna och reducerat de fyra svarsalternativen till två huvudalternativ. *Mycket orolig* och *Ganska orolig* har bildat ett huvudalternativ och *Inte särskilt orolig* och *Inte alls orolig* ett annat.

Viktning av svaren till riksnivå

Som tidigare beskrivits i avsnittet Urval och förberedelser (se sidan 21) bygger undersökningen på ett urval i två steg bland samtliga elever som tillhörde gymnasieskolans årskurs 2 läsåret 2006/2007 (se vidare bilaga 2 om statistiska metoder i undersökningen).

Att urvalet är slumpmässigt innebär att varje elev i populationen har en känd sannolikhet att ingå i urvalet. Urvalsmetoden – ett stratifierat slumpmässigt urval med tyngdpunkten lagd vid stora skolor och invandrartäta skolor – innebär dock att elever som går i stora skolor och elever som går i invandrartäta skolor har en större sannolikhet att komma med i urvalet än övriga elever i populationen. Valet av urvalsmetod innebär alltså att urvalet omfattar såväl en större andel elever som går i stora skolor som en större andel elever som är födda utomlands jämfört med hur det ser ut i populationen, dvs. alla elever i gymnasieskolans årskurs 2.

Vid statistiska urval representerar varje utvald enhet – i detta fall elev – även ett antal andra enheter i populationen – i detta fall elever – som inte kom med i urvalet. Hur många elever som varje utvald elev ska representera i just denna undersökning bestäms av hur stor sannolikheten är att komma med i urvalet. En elev som har en liten sannolikhet att komma med i urvalet – i detta fall elever med svensk bakgrund i små och medelstora skolor – representerar fler elever i populationen än en elev som har en stor sannolikhet att komma med i urvalet. I detta fall har landets samtliga medelstora och stora skolor med en invandrartäthet på minst 20 procent ingått i urvalet. Det innebär att elever vid dessa skolor med säkerhet ingår i urvalet, vilket i sin tur betyder att de inte representerar några andra elever i populationen utan bara sig själva.

När man skattar svaren till riksnivå för att få en bild av hur det ser ut i hela populationen – i detta fall alla elever i gymnasieskolans årskurs 2 – räknas elevernas svar på enkäten upp med hjälp av elevernas sannnolikhet att komma med i urvalet. Om det finns ett bortfall av elever, dvs. elever som inte har svarat på enkäten, har dessa elever behandlats som alla andra elever som inte kom med i urvalet. Det innebär i sin tur att de ursprungliga urvalssannolikheterna måste räknas om så att de anpassas till de elever som faktiskt har svarat på enkätfrågorna.

Viktningen av svaren till riksnivå innebär alltså

- att enkätsvaren från de elever som har svarat i en klass representerar alla elever i den klassen,
- att enkätsvaren från eleverna i klasserna i en viss skola representerar samtliga elever i den skolan och

- att enkätsvaren från samtliga skolor i en grupp (stratum), t.ex. medelstora skolor med en invandrartäthet på 10 – 20 procent (se sidan 22) representerar samtliga elever i denna grupp av skolor.

Genom att gå tillväga på detta sätt kan svaren från sammanlagt 5 238 elever skattas till riksnivå och ge en bild av hur det ser ut i populationen ”årskurs 2”.

Alla resultat redovisas med ett enda undantag viktat till riksnivå. Det gäller redovisningen av i vilken utsträckning ungdomar har varit utsatta för hot och/eller våld från föräldrar eller andra vuxna i familjen på grund av sin sexuella läggning. Att resultaten viktats till nationell nivå innebär att angivna procentsatser inte säger någonting om hur många av de 5 238 ungdomarna som har svarat si eller så utan speglar situationen för landets ungdomar i gymnasieskolans årskurs 2. Ett annat förfarande skulle ha varit missvisande eftersom undersökningen bygger på ett stratifierat urval med en överrepresentation av ungdomar födda utomlands.

Fördjupad analys av frågorna om kränkande behandling, hot och våld

Två av frågorna i enkäten – fråga 14 och 15 – handlar specifikt om kränkande behandling, hot och våld från nära anhöriga under ungdomarnas gymnasietid. Fråga 14 innehåller en uppräkning av olika åtgärder/handlingar i 15 punkter, av vilka elva – e) till och med o) – av oss betraktas som olika former av kränkande behandling, hot och våld. Fråga 15 syftar till att belysa tänkbara orsaker till att någon förälder eller annan vuxen i familjen utsatt ungdomarna för någon eller några av de åtgärder/handlingar som räknas upp i fråga 14. Resultatet av undersökningen i denna del redovisas i ett särskilt avsnitt, se sid. 50. Detta avsnitt innehåller dels en översiktlig beskrivning av ungdomarnas erfarenheter, dels en jämförelse mellan olika grupper av ungdomar. Det handlar dels om inbördes jämförelser i gruppen med utsatta ungdomar, dels om jämförelser mellan gruppen av icke utsatta ungdomar (ungdomar som har svarat Nej över hela linjen) och gruppen med utsatta ungdomar. I avsnittet redovisas likheter och skillnader med avseende på bl.a bakgrund och ungdomarnas upplevelser av sin familjesituation.

Fördjupad analys kring hedersrelaterat våld

Undersökningen syftar bl.a. till att belysa förekomsten av hedersrelaterat hot och våld. Det har visat sig vara mycket svårt att skilja ut hot och våld med sådana förtecken från annat hot och våld. I detta arbete har vi tagit fasta på 30 svartmarkerade svarsalternativ, som inte handlar om kränkande behandling, hot och våld, men som tillsammans bildar ett mönster över vad som kan anses kännetecknа situationen i övrigt för ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat våld. För att kunna säga någonting om kränkande behandling, hot och våld som bottnar i orsaker som har med familjens anseende eller heder att göra har vi i analysen svartmarkerat vissa svarsalternativ i fråga 14 och 15 (se bilaga 3).

I våra försök att analysera förekomsten av hedersrelaterat våld har vi i huvudsak valt att utgå från svaren på fråga 17 e), som handlar om ungdomarnas oro för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem den unge ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxen. Det har vi gjort av följande skäl:

I litteratur där frågor om hedersrelaterat våld diskuteras tillskrivs ofta begränsningar i valet av livspartner en central roll. I en nyligen utgiven rapport som grundas på en internationell inventering framkommer att man i många länder framför allt fokuserar på vissa former av det hedersrelaterade våldet, i synnerhet tvångsäktenskap.[11] I exempelvis Frankrike används begreppet hedersrelaterat våld mycket sällan, även om det inte är helt främmande (man talar t.ex. om hedersrelaterade mord). Tvångsäktenskap å andra sidan, har ägnats mycket uppmärksamhet av såväl stat och myndigheter som frivilligorganisationer. Det är en prioriterad fråga och ses som en allvarlig form av våld mot kvinnor.

I några länder (t.ex. Danmark och Norge) har särskilda nationella handlingsplaner mot tvångsäktenskap upprättats.[12] Vidare har Storbritanniens regering tillsatt en arbetsgrupp – ”Working Group on Forced Marriages” – som ska ta fram en nationell handlingsplan. I Storbritannien ses tvångsäktenskap som en kärnpunkt i problematiken kring hedersrelaterat våld och enligt en studie sker det så många som 1 000 tvångsäktenskap i landet årligen.

I flera sammanhang – inte minst i den brittiska arbetsgruppens arbete – är man noga med att skilja mellan *tvångsäktenskap* och *arrangerade äktenskap*. Skillnaden ligger enligt arbetsgruppen i rätten att välja. I arrangerade äktenskap har de båda ungas familjer aktivt tagit del i arrangemanget av äktenskapet, men kvinnan eller mannen har rätt att när som helst säga nej och dra sig ur. I ett tvångsäktenskap finns inga sådana val.[13] Tvångsmedlen kan vara olika, exempelvis fysiskt våld och frihetsberövande. Det kan också röra sig om hot och sanktioner som går ut på att den unge blir utstött ur familjen om han eller hon inte inordnar sig. Det är emellertid inte alltid så lätt att dra gränser mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap.

Anja Bredal har på Nordiska ministerrådets uppdrag gjort en nordisk kunskapsöversikt om detta område.[14] Enligt Bredal finns det något moment av tvång, direkt eller indirekt, i de flesta fall av arrangerade äktenskap. Ett sådant indirekt tvång – eller press – är exempelvis att vädja till de ungas ansvar för familjens sammanhållning och ära och till föräldrarnas eller andra familjemedlemmars hälsa och välfärd.

Arrangerade äktenskap är vanliga i samhällen som kännetecknas som familjeorienterade eller kollektivistiska, i motsättning till individorienterade eller individualistiska samhällen. Familjen är grundenheten och äktenskapet är alltså i hög grad en allians mellan familjer.

Hedersrelaterat våld kan också drabba män och hbt-personer på olika sätt. Tvångsäktenskap och/eller äktenskap som tillkommer efter påtryckningar är

[11] Jensen, T.G. m fl. (2006).
[12] Ibid.
[13] Home Office (2000).
[14] Bredal, A. (1999).

ett tydligt exempel på hur en form av det hedersrelaterade våldet också drabbar andra än heterosexuella unga kvinnor och flickor. Familjens goda rykte vilar dock på dotterns kyskhet, vilket enligt Bredal gör henne mer utsatt och kontrollerad.

Mot denna bakgrund har svaren på fråga 17 e) använts som utgångspunkt för jämförelser mellan två huvudgrupper av ungdomar; ungdomar som är mycket eller ganska oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem den unge ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxen respektive ungdomar som inte är särskilt oroliga eller inte alls är oroliga i detta avseende. De båda grupperna – i texten kallade ”oroliga” ungdomar respektive ”icke oroliga” ungdomar eller annorlunda uttryckt, ungdomar i jämförelsegruppen – jämförs med avseende på bl.a. antal markeringar i det svartmarkerade mönstret av svarsalternativ, förekomsten av kränkande behandling, hot och/eller våld, bakgrund och ungdomarnas upplevelser av sin familjesituation. Resultatet av undersökningen i denna del redovisas i ett särskilt avsnitt, se sidan 59.

Fördjupad analys kring homo- och bisexuella ungdomars utsatthet i familjen

Som tidigare redovisats ska kartläggningen inkludera uppgifter om homo- och bisexuella ungdomar och så långt möjligt en analys av omfattningen av hedersrelaterat våld riktat mot dem. För att svara mot detta krav har vi dels sammanställt svar på frågor som gäller föräldrars attityder till barn som är homo- eller bisexuella (fråga 12), dels gjort en närmare granskning av vissa förhållanden beträffande ungdomar som säger sig ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld på grund av att de vuxna inte accepterar deras sexuella läggning (se fråga 15). Resultatet av undersökningen i denna del redovisas i ett särskilt avsnitt, se sidan 78. Detta avsnitt innehåller också vissa utblickar mot tidigare studier om homo- och bisexuella ungdomars utsatthet och hälsosituation. När det gäller ungdomar som uppger att de har varit utsatta för hot och/eller våld på grund av sin sexuella läggning redovisas resultatet i absoluta tal. Det beror på att gruppen är liten, vilket gör det svårt att räkna upp ungdomarnas svar till riksnivå.

Några resultat från tidigare studier om ungdomars villkor

Ungdomars upplevelser av relationer till föräldrarna

I oktober 2005 presenterade Statistiska centralbyrån (SCB) en rapport som i vissa avseenden speglar ungdomars upplevelser av relationer till föräldrarna.[15] Rapporten bygger dels på intervjuer med någon av föräldrarna i den ordinarie ULF-undersökningen, dels på intervjuer med barnen själva. De uppgifter som redovisas gäller år 2002–03. Av rapporten framgår bl.a. att de allra flesta barn kommer bra överens med sina föräldrar. I åldersgruppen 16–18 år kommer cirka 90 procent bra överens med sin mamma och mellan ca 80–85 procent bra överens med sin pappa. Det är också vanligt att barn i denna åldersgrupp talar med sina föräldrar om de är bekymrade eller oroar sig för något. Av föräldrarna kommer mamma i första hand för både flickor och pojkar. Det gäller nästan 80 procent av flickorna och 70 procent av pojkarna.

I rapporten redovisas också svar på frågor som i viss mån ger en bild av hur barnen uppfattar föräldrarnas kontroll över deras tillvaro. På frågan *Tycker du att man hemma hos dig vill veta för mycket, lagom eller för lite om vad du gör?* svarar 77 procent av 16–18-åringarna *lagom*. Andelen som svarar *för mycket* ökar markant med stigande ålder och är i åldersgruppen 16–18 år 21 procent jämfört med 8 procent i åldersgruppen 10–12 år.

Av intresse i detta sammanhang är också svaren på två andra frågor. Den ena frågan gäller om man måste tala om vart man går och vem man träffar när man går ut och den andra frågan gäller möjligheterna att få vara med och bestämma hemma. På frågan *Hur noga är det hemma hos dig med att berätta vart du går och vem du ska vara tillsammans med när du går ut?* svarar drygt 20 procent av pojkarna och drygt 35 procent av flickorna *mycket noga.* Svaren på den andra frågan – *När det bestäms något här hemma som gäller dig, t.ex. vilken tid du ska komma hem på kvällen eller vad du ska hjälpa till med, får du vara med och bestämma om det då?* – visar att nästan hälften av alla 16–18-åringarna alltid får vara med och bestämma i sådana frågor.

Ungdomars syn på nära relationer

Ämnet för Barnombudsmannens årsrapport 2004 är barns och ungas nära relationer.[16] De relationer som tas upp i rapporten är dels barns och ungas relationer till jämnåriga, dvs. kompisrelationer och kärleksrelationer, dels deras relationer till vissa vuxna, både inom och utanför familjen. I rapporten

[15] SCB (2005).
[16] Barnombudsmannen (2004).

presenteras både Barnombudsmannens egen och andras kunskap. Särskild vikt läggs vid att föra fram vad barn och unga själva tycker och tänker. I rapporten redovisas bl.a. resultat från en undersökning om kärlek, sex och vänskap, som under hösten 2003 genomfördes bland drygt 1 000 barn och ungdomar mellan 9 och 18 år. Undersökningen genomfördes i Barnombudsmannens kontaktklasser över hela Sverige och omfattade enkäter till barn och ungdomar i två olika åldersgrupper – 13 år och yngre respektive 14–18 år.

I enkäten för de äldre svarade cirka 650 personer. Cirka 60 procent var flickor och 40 procent pojkar. Andelen med utländsk bakgrund motsvarade riksgenomsnittet. I enkäten, som var allmänt hållen, ställdes inga frågor om personliga erfarenheter av relationer, hem- eller familjeförhållanden. Svaren bygger på barnens och ungdomarnas uppfattning om hur det bör vara eller hur de tror att det förhåller sig. Resultaten från undersökningen visar bl.a. följande:

- För både pojkarna och flickorna var det allra viktigaste i en kärleksrelation att kunna tala om känslor med varandra. På andra plats kom att kunna umgås med andra. Ungefär hälften ansåg att det är viktigt att man är attraherad av varandra, får sova över hos varandra, kan gå på fest utan varandra och att man är bra kompisar. Däremot var det inte lika viktigt att föräldrarna tycker om den man är tillsammans med. Hur kompisarna och partnern fungerar ihop var mycket viktigare.
- Drygt hälften av pojkarna, en något större andel än av flickorna, svarade att de tycker att det är okej att ha sex första gången man träffas. En mycket liten andel av flickorna och pojkarna ansåg att en kille eller tjej ska vänta med sex tills han eller hon förlovar sig eller gifter sig. Ungefär hälften av flickorna och pojkarna ansåg att det är bra att vänta med sex tills man känner varandra väl.
- Nästan tre fjärdedelar av flickorna och drygt en tredjedel av pojkarna tyckte att det är okej att två personer av samma kön är kära i varandra. När påståendet omformulerades till *Det är okej med homosexualitet* höll något färre med eller 60 procent av flickorna och 30 procent av pojkarna.

I rapporten redovisas också resultat från statistiska undersökningar som tidigare genomförts av Barnombudsmannen. I den undersökning som genomfördes 2002 – Rätten att komma till tals – fick barn och unga svara på frågan *Hur rädd är du för att bli slagen hemma?* Det visades sig att 18 procent svarade att de var rädda för att bli slagna hemma. Av flickorna uppgav 20 procent att de var rädda och bland pojkarna var motsvarande siffra 17 procent. Eftersom ingen fråga ställdes som klargjorde för vem i hemmet man var rädd skulle det kunna handla om såväl en förälder som en styvförälder eller ett syskon.

Föräldrars gränssättning

I en artikel[17] författad av doktoranden Sara Högdin vid Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet presenteras resultat från en kvantitativ studie av hur vanligt det är att föräldrar inte tillåter sina ungdomar att delta i vissa sociala aktiviteter. Studien baseras på en enkätundersökning, som under hösten 2002 genomfördes bland cirka 1 200 elever i årskurserna 7–9 på fyra kommunala högstadieskolor belägna i en av landets större städer. Urvalet av skolor är inte slumpmässigt utan har styrts av att ungdomar med utländsk bakgrund är högt representerade vid de fyra skolorna. Denna omständighet möjliggör jämförelser mellan olika etniska grupper samtidigt som den begränsar möjligheterna att dra generella slutsatser av resultaten.

Undersökningen ingår i projektet ”Lärandets villkor för pojkar och flickor med tvåkulturell bakgrund” som är finansierat av Skolverket och utförs vid Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkätfrågorna har utformats med utgångspunkt från tidigare studier av ungdomar som växer upp i familjer som har bevarat vissa traditionella normer från hemlandet. I artikeln hänvisas också till flera studier som beskriver de skillnader som kan förekomma mellan traditionella och moderna samhällsstrukturer och de motsättningar som kan uppstå i ungdomarnas vardag. Undersökningen ligger till grund för flera rapporter kring ungdomarnas upplevelser av sin situation i hemmet, i skolan och på fritiden.

Resultaten från undersökningen visar sammanfattningsvis att ungdomar med utländsk bakgrund är mer begränsade än ungdomar med svensk bakgrund. I enkäten har frågorna grupperats i fyra underkategorier. Den första kategorin innehåller frågor om deltagande i skolans utbildningsinslag (idrott, simundervisning, studiebesök, sexualkunskap och klassresor). Totalt uppger 27 procent av de utlandsfödda flickorna och 17 procent av de utlandsfödda pojkarna att de inte tillåts delta i ett eller flera av de aktuella utbildningsinslagen. För flickor och pojkar med svensk bakgrund är motsvarande andel 3 procent.

Den andra kategorin av frågor gäller deltagande i vissa sociala arrangemang på fritiden, den tredje kategorin ungdomarnas sociala sammanhang och den fjärde kategorin föräldrarnas reglering av ungdomarnas fritid, exempelvis om eleverna får gå ut efter skoldagens slut. Svaren på dessa kategorier av frågor följer ett liknande mönster som svaren på frågorna i den första kategorin. Störst skillnad framträder för frågan om ungdomarna tillåts ha ett förhållande med någon av motsatt kön. När det gäller ungdomar med svensk bakgrund uppger 2 procent respektive 3 procent att de inte tillåts ha en pojkvän respektive flickvän. För pojkar med utländsk bakgrund är motsvarande andel cirka en femtedel och för flickor med utländsk bakgrund över hälften. Av de utlandsfödda flickorna uppger 62 procent att de inte får ha pojkvän för sina föräldrar.

För att få en bild av i vilken utsträckning det rör sig om enstaka inskränkningar eller mer omfattande begränsningar i ungdomarnas sociala liv redovisas också antalet restriktioner uppdelat efter kön, etnicitet och vissa bakgrundsfaktorer. Sammantaget uppger 34 procent av ungdomarna med

[17] Högdin, S. (2006).

svensk bakgrund och över hälften av ungdomarna med utländsk bakgrund att de inte tillåts delta i minst en av de femton aktiviteterna. Av de utlandsfödda flickorna uppger 81 procent att de inte får delta i minst ett inslag. Ungdomar med utländsk bakgrund har fler restriktioner än ungdomar med svensk bakgrund. Av de utlandsfödda ungdomarna uppger 34 procent av flickorna och 17 procent av pojkarna att de inte tillåts delta i minst fyra av de sammanlagt femton sociala aktiviteterna. För ungdomar med svensk bakgrund är motsvarande andel 4 procent. Ingen av ungdomarna med svensk bakgrund har över åtta restriktioner. Det har däremot 10 procent av de utlandsfödda flickorna och 3 procent av de utlandsfödda pojkarna.

Andra bakgrundsfaktorer som uppvisar signifikanta samband med antalet restriktioner är föräldrarnas utbildning och religiositet. Ungdomar med lågutbildade eller mycket religiösa föräldrar har fler restriktioner än andra ungdomar. När det gäller utlandsfödda ungdomar framträder inga signifikanta skillnader utifrån om deras familjer kommer från ett landsbygds- eller stadsområde. Hur länge familjen har bott i Sverige har däremot betydelse. De ungdomar som kom efter sjuårsåldern uppger i högre utsträckning att de inte tillåts delta i aktiviteterna.

Ungdomar och sexualitet

Ungdomar är en mycket viktig målgrupp för det hälsofrämjande och förebyggande arbetet inom området sexuell och reproduktiv hälsa. Vad som händer i ungdomsgruppen vad gäller attityder, värderingar och förändrade sexuella beteenden har stor betydelse för hur den sexuella hälsan utvecklas.

Ovanstående citat är hämtat från förordet till en rapport utgiven av Folkhälsoinstitutet,[18] som bygger på en inventering av svensk forskning inom området ungdomar och sexualitet. De resultat som publiceras är hämtade från knappt 90 studier och ett antal andra publikationer, huvudsakligen svenska, och huvudsakligen publicerade under perioden 2000–2005. I detta avsnitt redovisas vissa trender och utvecklingslinjer av intresse för några av de frågeställningar som behandlas i Socialstyrelsens enkät till gymnasieskolorna.

När det gäller mer generella aspekter på kärlek och sexualitet konstateras inledningsvis att ungefär tre fjärdedelar av ungdomarna har erfarenhet av att vara ihop med någon. I detta avseende märks dock vissa skillnader mellan könen. Flickor uppger i något högre utsträckning än pojkar att de är eller har varit ihop med någon.

De uppgifter som Folkhälsoinstitutet redovisar om hur stor andel av ungdomarna som har samlagsdebuterat vid en viss ålder bygger på en grov sammanfattning av ett stort antal studier. Siffrorna visar att ungefär en tredjedel av ungdomarna har samlagsdebuterat när de går ut årskurs 9 och att ungefär två tredjedelar har gjort det i gymnasiets årskurs 3. Dessa siffror är relativt stabila sedan någon gång på 1960-talet. När det gäller samlagsdebut märks vissa skillnader mellan olika grupper av ungdomar. Flickor med ut-

[18] Statens folkhälsoinstitut (2006).

ländsk bakgrund debuterar betydligt senare än flickor med svensk bakgrund, medan pojkar med utländsk bakgrund snarare tenderar att debutera något tidigare eller åtminstone samtidigt som pojkar med svensk bakgrund.

När det gäller frågan om det finns några övergripande mönster som kan urskiljas vid den genomgång som gjorts av olika studier inom området ungdomar och sexualitet pekar Folkhälsoinstitutet bl.a. på skillnader mellan könen som bottnar i olika förväntningar på kvinnor och män. Att dessa förväntningar styr ungdomarnas beteende bekräftas också av resultat från de undersökningar som har studerats. Unga kvinnor har t.ex. haft samlag ”första kvällen” i lägre grad än unga män.

Samtidigt visar översikten att det skett och fortsatt sker en förändring, och att denna förändring verkar ha störst genomslag hos just flickorna och kvinnorna. Förändringen kan enligt Folkhälsoinstitutet tolkas som en, sedan ett antal decennier pågående, upplösning av det romantiska kärlekskomplex som styr formerna för våra intima relationer. Denna upplösning blir synlig dels i en förändring av kärleksideologin, dvs. den ideologi som kopplar samman sexualiteten med kärlek, dels i en förändring och ett ifrågasättande av att den heterosexuella relationen är ett självklart normaltillstånd.

När det gäller förändringen av kärleksideologin hänvisas bl.a. till olika studier som visar på ett klart ökande antal livstidspartners, en ökning av tillfälliga sexuella kontakter, en ökad öppenhet för gruppsex och knullkompisrelationer (KK-relationer) och en minskning av antalet människor som anser att samlag endast bör förekomma i fasta relationer. Upplösningen av heteronormativiteten syns på motsvarande sätt i en tydligt ökad öppenhet för samkönade sexuella relationer men inte minst i det faktum att diskussionen om samkönade relationer förändrats radikalt under de senaste 10–15 åren.

Vad betyder då denna utveckling för ungdomar idag? På den frågan ges i rapporten följande svar (sid.13):

> *Denna utveckling sker i ett samhälle som präglas av en intensiv globalisering med såväl internationell migration som ökade kommunikationsmöjligheter, bland annat genom Internet, som skapar en kraftig dynamik. Internet innebär exempelvis ökade möjligheter till kommunikation enskilda människor emellan, men utgör också en kanal för de intressen som kommersialiserar människors sexuella intresse. Intensiva kommunikationskanaler bildar, tillsammans med migrationen, en miljö där olika tankemönster kring intima relationer möts. Det innebär att ungdomar idag växer upp i sammanhang där de påverkas av många olika tankesystem när de ska hitta sina egna sätt att förhålla sig i intima relationer.*

Resultatredovisning

Inledning

I det följande presenteras resultatet av den genomförda undersökningen. I denna del har vi valt att disponera materialet på följande sätt:

Allra först redovisas vissa resultat om ungdomarnas bakgrund och familj uppräknat till riksnivå. Därefter presenteras allmänna tendenser med utgångspunkt från enkla frekvenstabeller. Här redovisas resultatet uppdelat på flickor respektive pojkar. Detta avsnitt genomsyras av procentsatser och innehåller nästan inga absoluta tal. Presentationen kompletteras med stapeldiagram, som syftar till att tydliggöra skillnader i svar mellan flickor och pojkar generellt sett (se bilaga 1).

Därefter följer tre avsnitt med fördjupade analyser av ungdomarnas svar på frågor som kan sättas i samband med kränkande behandling, hot och våld, hedersrelaterat hot och våld samt homo- och bisexuella ungdomars utsatthet i familjen. För att tydliggöra likheter och skillnader mellan olika grupper av ungdomar presenteras också vissa resultat i stapeldiagram. Vidare görs vissa jämförelser mellan ungdomar med svensk respektive utländsk bakgrund. Med svensk bakgrund menas, som tidigare nämnts, att ungdomarna har föräldrar som båda är födda i Sverige/Norden och med utländsk bakgrund att ungdomarna har föräldrar som båda är födda någon annanstans. Var ungdomarna själva är födda har alltså inte varit utslagsgivande för bestämningen av svensk respektive utländsk bakgrund. I rapporten förekommer också uttrycket ”blandad bakgrund”. Det kan innebära olika saker, t.ex. att den ena föräldern är född i Sverige/Norden och att den andra föräldern är född någon annanstans, att uppgifter om födelseland bara lämnats för en av föräldrarna eller att uppgifter om födelseland saknas om båda föräldrarna.

Det finns säkert många som önskar att vi också hade redovisat resultatet av undersökningen med utgångspunkt från ungdomarnas sociala bakgrund och andra omständigheter i deras liv. Det skulle kräva att vi t.ex. hade inhämtat uppgifter om föräldrarnas yrke och sysselsättning, inkomst- och bostadsförhållanden, religion och livsåskådning. Att vi avstod från detta sammanhänger bl.a. med den diskussion som fördes i det forskningsetiska rådet vid Institutet för utvärdering av metoder i socialt arbete (IMS). Vid rådets prövning av undersökningens innehåll och genomförande var flera av ledamöterna skeptiska till att vi skulle ställa frågor till ungdomarna om föräldrarnas bakgrund. I uppdraget ingår inte heller att redovisa kartläggningen uppdelad på ungdomar med olika socioekonomiska förutsättningar, vilket dessutom skulle kräva betydande arbetsinsatser. Med hänsyn tagen till vad som nu sagts och den förhållandevis snäva tidsramen nöjde vi oss därför med att bara ställa frågor om föräldrarnas födelseland och utbildningsbakgrund.

När det gäller föräldrarnas utbildningsbakgrund har vi blivit något konfunderade över resultatet. Jämfört med andra undersökningar verkar t.ex. överraskande många gymnasieelever i årskurs 2 ha universitets- eller högskoleutbildade föräldrar. I frågan (fråga 22) – *Vilken är dina föräldrars högsta utbildning?* – uppmanas ungdomarna att välja ett alternativ för varje förälder. Svarsalternativen är grova och gör t.ex. inte skillnad på högskoleutbildning i form av en enstaka kurs och en fullständigt genomförd högskoleutbildning. Dessa svagheter i enkätkonstruktionen gör att vi har avstått från analysera materialet med utgångspunkt från föräldrarnas utbildningsbakgrund och bara redovisar mycket översiktliga resultat.

I rapportens avslutande del redovisas vilka svårigheter vi har brottats med i arbetet tillsammans med några slutsatser. I slutavsnittet ges också en kort beskrivning av hur samhällets kunskaper och beredskap för att hantera frågor om hedersrelaterat våld har utvecklats efter mordet på Fadime Sahindal 2002.

Kan vi lita på resultatet av undersökningen?

Som tidigare redovisats i avsnittet om bortfall i undersökningen – och som beskrivs utförligare i bilaga 2 om statistiska metoder i undersökningen – kännetecknas undersökningen av ett mycket stort bortfall. Det ligger i sakens natur att man måste vara mycket försiktig med att redovisa resultat från en undersökning med ett bortfall som rent statistiskt ligger på 50 procent även om merparten av bortfallet beror på andra faktorer än temat för undersökningen.

Med hänsyn till att bortfallet bland de ungdomar som faktiskt har fått möjlighet att besvara enkäten trots allt inte är större än 20 procent och att det finns ett mycket stort behov av ökad kunskap om hur många ungdomar som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld har Socialstyrelsen ändå beslutat att publicera resultatet av undersökningen. Även om undersökningen förvisso ger en fingervisning om hur gymnasieungdomar som går andra året i gymnasiet under läsåret 2006/2007 upplever sin situation säger den ingenting om hur de faktiskt har det. För att poängtera detta genomsyras hela rapporten av uttryck som ”undersökningen tyder på”, ”av undersökningen att döma”, ”verkar”, ”tycks” o.s.v. Den kloka läsaren drar därför inte några långtgående slutsatser av de resultat som räknats upp till riksnivå i denna rapport utan ser fram emot att detta mycket angelägna område utforskas vidare.

Ungdomarnas bakgrund och familj

Undersökningen speglar vissa förhållanden bland cirka 113 000 gymnasieungdomar i ”årskurs 2” fördelade på ungefär 54 000 flickor och 59 000 pojkar. Omkring 15 procent av ungdomarna har fyllt 18 år och drygt 90 procent är födda i Sverige/Norden.

Av de ungdomar som är födda utanför Sverige/Norden – drygt 4 500 flickor och lika många pojkar – kom ungefär 70 procent hit innan skolstarten och omkring 10–15 procent som tonåringar. Majoriteten av dessa ungdomarna är födda i övriga Europa eller i Asien.

Omkring 80–85 procent av ungdomarna har föräldrar som är födda i Sverige/Norden. Av flickorna har ungefär 75 procent svensk bakgrund i betydelsen att de har föräldrar som båda är födda i Sverige/Norden. Ungefär 15 procent – eller nästan 8 000 flickor – har utländsk bakgrund i betydelsen att de har föräldrar som båda är födda utanför Sverige/Norden. Resten av flickorna har en blandad bakgrund i betydelsen att deras föräldrar har olika ursprung eller att det saknas uppgifter om någon eller båda föräldrarnas ursprung. Av pojkarna har nästan 80 procent svensk bakgrund, drygt 10 procent – eller omkring 6 500 – utländsk bakgrund och resten en blandad bakgrund. Av ungdomarna med utländsk bakgrund har de flesta föräldrar som är födda i övriga Europa och Asien.

När det gäller föräldrarnas utbildningsbakgrund tyder undersökningen på att förhållandevis många ungdomar inte känner till vilken utbildning föräldrarna har. Det tycks gälla mellan 10 och 15 procent av ungdomarna. Som tidigare nämnts, verkar det dock som om många ungdomar har universitets- eller högskoleutbildade föräldrar. När det gäller mammans utbildning ser detta ut att vara fallet för nästan 45 procent av ungdomarna och när det gäller pappans utbildning för ungefär 35 procent. Omkring 10–15 procent av ungdomarna verkar ha föräldrar med högst grundskola eller motsvarande utbildning.

När det gäller ungdomarnas familjesammansättning visar undersökningen att i stort sett alla ungdomar räknar mamma till sin familj, att mellan 90–95 procent räknar pappa till sin familj och att ungefär 70 procent av ungdomarna har syskon som de räknar till sin familj. Ungefär 30–40 procent av ungdomarna räknar också farföräldrar/morföräldrar och andra släktingar till sin familj, omkring 20–25 procent verkar anse att pojkvännen/flickvännen hör till familjen medan andelen som räknar en eller flera andra personer till sin familj tycks ligga i närheten av 10–15 procent.

Allmänna tendenser

Hur trivs ungdomarna i familjen?

Här presenteras några resultat från bearbetningen av svaren på fråga 3 – *Hur är det för det mesta i din familj?* – För mer information hänvisas till diagram 1 i bilaga 1. Sammanfattningsvis visar undersökningen att över 90 procent av ungdomarna generellt sett verkar trivas mycket bra i sina familjer och att de i många avseenden tycks uppfatta sin familjesituation på ett likartat sätt. Nästan alla ungdomar tycks anse att de tillhör familjer där flickor och pojkar uppfattas som lika mycket värda. Andelen som inte känner sig respekterade i sin familj tycks ligga strax under 5 procent. Det stora flertalet, cirka 90 procent av både flickorna och pojkarna, verkar anse att de har större frihet nu än när de gick i nian. Skillnaderna mellan flickorna och pojkarna ser ut att vara små även om flickorna i något mindre utsträckning tycks kunna tala om det mesta med sina föräldrar.

Frihet att bestämma över sin vardag och framtid

Svaren på fråga 2 – *Vem eller vilka personer i din familj brukar bestämma i frågor som är viktiga för dig?* – visar på stora likheter mellan flickorna och pojkarna. Ungefär 80 procent av ungdomarna pekar ut sig själva och sin mamma som bestämmande personer i familjen. Ungdomarnas pappor verkar inte lika ofta uppfattas ha stort inflytande. Av flickorna är det ungefär 60 procent som pekar ut sin pappa som en bestämmande person och av pojkarna nästan 70 procent. I övrigt märks nästan inga skillnader alls mellan könen. Andelen som pekar ut farföräldrar/morföräldrar eller andra släktingar ligger t.ex. under 5 procent i båda grupperna och samma andel tycks gälla för inflytande av en eller flera andra personer.

Av undersökningen att döma upplever ungdomarna generellt sett att de har mycket stor frihet att själva bestämma vad de ska ha på sig och hur de ska se ut, vilka kompisar de ska umgås med och vad de ska göra på sin fritid. Samma sak tycks gälla ifråga om utbildning, religion/livsåskådning, politik/ideologi och val av livspartner. Den bilden framtonar vid bearbetning av svaren på fråga 4, där ungdomarna får ta ställning till en rad påståenden under rubriken *Jag FÅR själv välja.* Undersökningen tyder på att det bara är några få procent som inte tycker att de får göra egna val i dessa avseenden. Även i detta avseende tycks det vara stora likheter mellan flickorna och pojkarna (se diagram 2 i bilaga 1). Den fråga som föräldrar verkar ha mest inflytande över är religion/livsåskådning. Nästan 5 procent av ungdomarna anser att de inte själva får bestämma över detta.

Kompisar och fritidsaktiviteter

Ungdomarnas möjligheter att ägna sig åt fritidsaktiviteter och att umgås med kompisar speglas i svaren på fråga 5, se vidare diagram 3 a och 3 b i bilaga 1. Här pekar undersökningen på att det i några avseenden tycks finnas stora skillnader mellan flickor och pojkar. Det gäller framförallt umgänge med det motsatta könet, men också krav på att komma hem på bestämda tider, tala om vart man ska ta vägen och vem man ska träffa när man går ut.

Av flickorna verkar det vara mellan 5 och 10 procent som inte får ha killkompisar hemma hos sig och nästan 25 procent som inte får sova över hos killkompisar. För pojkarna varierar motsvarande andelar från ett par till runt 5 procent. När det gäller att vara hemma senast en viss tid och andra liknande krav tycks pojkarna överlag ha större frihet än flickorna. Ungefär hälften av flickorna måste enligt undersökningen komma hem på bestämda tider och nästan lika många måste tala om vem de ska träffa när de går ut. För pojkarna tycks motsvarande andelar ligga runt 30–40 procent.

Enligt ungdomarna är det inte bara föräldrar och andra vuxna i familjen som sätter gränser för deras möjligheter att delta i olika fritidsaktiviteter. Att vissa ungdomar inte har så många fritidsaktiviteter tycks i många fall bero på att skolarbetet tar nästan all tid. Det ser ut att gälla för ungefär hälften av flickorna och en tredjedel av pojkarna. Omkring 15 procent av både flickorna och pojkarna menar att de inte har så många fritidsaktiviteter på grund av att de behöver hjälpa till mycket hemma eller för att de jobbar extra. Det finns också ungdomar som väljer familjegemenskapen framför många fritidsaktiviteter. Det tycks vara fallet för ungefär 35 procent av flickorna och drygt 25 procent av pojkarna.

Strategier och förhållningssätt

I fråga 6 får ungdomarna ta ställning till en rad påståenden, som handlar om ömsesidig respekt mellan barn och föräldrar, se vidare diagram 4 i bilaga 1. Undersökningen tyder på att ungefär 90 procent av ungdomarna brukar följa föräldrarnas råd, utan några skillnader mellan flickorna och pojkarna. En något lägre andel av ungdomarna tycks också respektera föräldrarnas förbud, utan några påtagliga skillnader mellan flickorna och pojkarna.

När det gäller ungdomarnas upplevelser av att vara hårt kontrollerade av föräldrarna eller någon annan vuxen i familjen ser det ut på ungefär samma sätt. Det verkar som om omkring 25 procent av ungdomarna anser sig vara mycket eller ganska hårt kontrollerade av sina föräldrar och att ungefär 10 procent tycker att de är hårt kontrollerade av någon annan vuxen i sin familj. När det gäller strategier och förhållningssätt tyder undersökningen på att närmare hälften av pojkarna och flickorna (något lägre andel bland flickorna) brukar hitta på olika sätt för att komma runt föräldrarnas förbud.

Enligt undersökningen verkar bara en mindre andel av ungdomarna uppleva att föräldrarna ofta tvingar dem att göra saker som de inte vill. Det ser ut att vara fallet för ungefär 5 procent av flickorna och 10 procent av pojkarna. Önskemålet att föräldrarna ska visa större respekt för hur ungdomarna tänker om sin framtid verkar vara ungefär lika vanligt hos flickorna som hos pojkarna. Undersökningen tyder inte på att ungdomarnas framtid är ett

stort tvisteämne i familjen. Ungefär 15 procent av ungdomarna verkar uppleva att det ofta blir konflikter när man pratar om deras framtid.

Föräldrarnas syn på ungdomarnas kärleksrelationer

I enkäten ställdes en huvudfråga (fråga 7) och två följdfrågor (fråga 8 och 9) om föräldrarnas syn på ungdomarnas kärleksrelationer. Huvudfrågan – *Om du hade en pojkvän/flickvän, skulle dina föräldrar acceptera det?*– innehöll fyra svarsalternativ:
Ja, inga problem
Ja, på vissa villkor
Nej
Vet inte

Enligt ungdomarnas svar på de frågor som ställs i enkäten verkar de allra flesta ungdomar i ”årskurs 2” ha föräldrar som utan problem skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän. Det tycks vara fallet för ungefär tre av fyra flickor och nio av tio pojkar. Bland den minoritet av ungdomar som upplever att deras inte utan vidare skulle acceptera en pojkvän/flickvän tycks flickorna mena att de får sina kärleksrelationer granskade i större utsträckning än pojkarna. Andelen flickor som tror att deras föräldrar inte skulle acceptera att dottern hade en kärleksrelation är liten – cirka 5 procent – men den tycks ändå vara dubbelt så stor som motsvarande andel för pojkarna.

I det följande redovisas svaren på fråga 8, som handlar om ungdomarnas föreställningar om varför föräldrarna till denna lilla grupp av ungdomar – på riksnivå cirka 3 000 flickor och 1 500 pojkar – inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän. Vidare redovisas i vilken utsträckning ungdomarna tror att en eventuell pojkvän/flickvän måste uppfylla vissa villkor för att bli accepterad av deras föräldrar med utgångspunkt från svaren på fråga 9.

Möjliga orsaker till föräldrarnas inställning

I diagram 5 i bilaga 1 redovisas svaren på fråga 8, som lyder: *Vilka orsaker tror du främst ligger bakom att dina föräldrar inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän?*

Här ser det ut som om drygt hälften av pojkarna som tror att föräldrarna inte skulle acceptera en flickvän inte vet vad det beror på. I övrigt verkar pojkarna uppfatta det som att föräldrarna tycker att sonen är för ung, att det skulle inkräkta för mycket på skolarbetet eller att föräldrarna är rädda för att sonen skulle få dåligt rykte.

När det gäller flickorna tror sig däremot nästan nio av tio veta vad föräldrarnas inställning bottnar i. De mest troliga orsakerna verkar enligt flickorna vara föräldrarnas rädsla för att dottern skulle råka illa ut, få dåligt rykte eller att hon skulle ha sex. Detta tycks gälla för ungefär 70 procent av flickorna i gruppen. Undersökningen tyder dessutom på att ungefär 60 procent av flickorna i gruppen (cirka 1 800 flickor) tror att föräldrarna skulle tycka att

en kärleksrelation skulle dra skam över familjen. När det gäller pojkarna tycks detta gälla 40 procent eller cirka 600 pojkar.

Att föräldrarna skulle tycka att en kärleksrelation inkräktar för mycket på skolarbetet eller på den unges ansvar i familjen verkar vara fallet för ungefär 30–40 procent av ungdomarna.

Vilka villkor tycks föräldrar ställa enligt ungdomarna?

Fråga 7 – *Om du hade en pojkvän/flickvän, skulle dina föräldrar acceptera det?* – innehöll bl.a. svarsalternativet *Ja, på vissa villkor*. Ungdomar som markerade detta alternativ hänvisades till fråga 9, som lyder *Måste en eventuell pojkvän/flickvän uppfylla något eller några av följande krav för att bli accepterad av dina föräldrar?*

Vår bearbetning av svaren på denna fråga visar att alla ungdomar inte har följt våra instruktioner. Det betyder att fråga 9 har besvarats av både ungdomar som har markerat *Ja, på vissa villkor* i fråga 9 och andra ungdomar. I det följande redovisas resultat som bygger på svar från alla ungdomar som har besvarat frågan, se vidare diagram 6 i bilaga 1.

När ungdomarnas svar räknas upp till riksnivå får vi en bild av hur ungefär 9 000 flickor och 4 500 pojkar i ”årskurs 2” uppfattar föräldrarnas krav på en eventuell pojkvän/flickvän. Bland dessa ungdomar verkar ungefär 25 procent av pojkarna och 10 procent av flickorna inte veta om det gäller något eller några av just de krav som anges i följdfrågan (fråga 9).

I övrigt visar undersökningen att omkring 60 procent av ungdomarna inte tror att föräldrarna skulle acceptera en samkönad relation, dvs. att sonen hade en pojkvän eller att dottern hade en flickvän. Ungefär lika många flickor och nästan hälften av pojkarna verkar tro att föräldrarna skulle tycka att en eventuell pojkvän/flickvän måste vara i ungefär samma ålder.

När det gäller andra krav tyder undersökningen på att ungefär en tredjedel av flickorna tror sig ha föräldrar som inte skulle acceptera att dotterns pojkvän/flickvän hade en annan hudfärg, tillhörde en annan folkgrupp eller hade en annan religion/livsåskådning. För pojkarnas del verkar detta vara något mindre vanligt. Att föräldrarna inte skulle acceptera en pojkvän/flickvän som hade lägre social status tycks ungefär en av fem ungdomar tro oberoende av kön.

Som exempel på andra vanliga krav som ungdomarna angett under svarsalternativet *Ja, annat* kan nämnas ”måste vara snäll, trevlig, skötsam, inte missbrukare eller kriminell”.

Föräldrarnas inställning till sex

När det gäller föräldrarnas inställning till sex ställdes följande fråga i enkäten (fråga 10):
Vilken inställning har dina föräldrar till sex när det gäller dig?

Frågan innehöll fem möjliga svarsalternativ:
Det är upp till mig om jag har sex
Accepterar men gillar inte om jag har sex
Tycker att det är OK om jag har sex i ett fast förhållande
Förbjuder sex utom äktenskapet
Vet inte

Undersökningen tyder på att ungefär två tredjedelar av flickorna och tre fjärdedelar av pojkarna tror att föräldrarna inte skulle lägga sig i om de hade sex. Ungefär 20–25 procent tycks enligt ungdomarna ha föräldrar som troligen skulle acceptera att deras ungdomar hade sex i ett fast förhållande. Andelen ungdomar som tror att föräldrarna skulle ogilla men ändå acceptera att de hade sex verkar ligga någonstans i närheten av 10–15 procent för både pojkarna och flickorna. Ungefär 10 procent av flickorna – i runda tal cirka 5 000 flickor – och ungefär 5 procent av pojkarna – i runda tal cirka 3 000 pojkar – verkar enligt ungdomarna ha föräldrar som förbjuder sex utom äktenskapet.

När det gäller orsakerna till att föräldrarna inte vill eller förbjuder ungdomarna att ha sex tycks ungefär 40 procent av pojkarna och ungefär 15 procent av flickorna i denna grupp inte veta vad det beror på. I övrigt tyder undersökningen på både likheter och skillnader mellan könen.

Omkring 60 procent av ungdomarna verkar tro att föräldrarna tycker att de är för unga för sex, ungefär lika många att föräldrarna är rädda för att dottern ska bli gravid eller att sonen ska göra någon med barn och omkring hälften att föräldrarnas inställning beror på rädsla för könssjukdomar och HIV-smitta.

Drygt 50 procent av flickorna som uppfattar att föräldrarna förbjuder eller inte vill att de har sex (cirka 2 800 flickor) menar att föräldrarnas inställning beror på att det skulle dra skam över familjen. För pojkarna i samma grupp tycks detta också vara fallet för ungefär 50 procent motsvarande cirka 1 500 pojkar i ”årskurs 2”.

När det gäller orsaker som rädsla för att dottern/sonen ska få dåligt rykte eller att sex strider mot föräldrarnas religion/livsåskådning verkar skillnaderna inte vara så stora mellan pojkar och flickor. Detta tycks vara uppfattningen bland ungefär 60–70 procent av flickorna och 50–60 procent av pojkarna och i den aktuella gruppen.

Den största skillnaden mellan pojkar och flickor i den aktuella gruppen tycks vara, att ungefär två tredjedelar av flickorna enligt egen uppfattning måste vara oskuld när de gifter sig, mot knappt hälften av pojkarna.

Vad händer om ungdomarna gör något som de absolut inte får för sina föräldrar?

Svaren på fråga 13 – *Om du skulle göra något som du absolut inte får för dina föräldrar, vad tror du skulle hända om de fick veta vad du hade gjort?* – tyder på att nästan hälften av ungdomarna tror att de skulle bli förmanade och tillrättavisade. I detta avseende verkar det inte vara några skillnader mellan flickorna och pojkarna. I övrigt verkar det också vara stora likheter mellan könen. Ungefär 10 procent verkar tro att ingenting särskilt skulle hända, ungefär 20 procent att de skulle bli lindrigt bestraffade och knappt 10 procent att de skulle bli hårt bestraffade.

Kontroll- och sanktionsåtgärder

Av svaren på fråga 14 a) – d) att döma verkar det generellt sett inte vara särskilt vanligt att föräldrar till ungdomar i gymnasieåldern drar in månadspengen/studiebidraget, förbjuder sina ungdomar att gå ut eller att träffa kompisar. Den sanktionsåtgärd som enligt ungdomarna förefaller vara mest vanligt förekommande är att föräldrarna låter ungdomarna utföra extra uppgifter hemma. Detta tycks i olika utsträckning gälla ungefär 30 procent av både pojkarna och flickorna, men vilka uppgifter det handlar om framgår inte av undersökningen.

Den andel av ungdomarna som åtminstone någon enstaka gång ser ut att ha drabbats av utegångsförbud verkar ligga i närheten av 20 procent för både flickorna och pojkarna. När det gäller förbud att träffa kompisar tycks andelen berörda flickor och pojkar också ligga på samma nivå eller på cirka 15 procent.

Förekomsten av kränkande behandling, hot och våld redovisas närmare längre fram i rapporten, se avsnittet Särskilt om kränkande behandling, hot och våld på sidan 51.

Oro för att inte få besluta om viktiga framtidsfrågor

I slutet av enkäten ställs en fråga som handlar om ungdomarnas oro för framtiden. Denna fråga är formulerad på följande sätt:

Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma…

a)…vad du ska göra direkt efter gymnasiet?
b)…vilken utbildning du ska välja på lång sikt?
c)…vilket yrke du ska välja?
d)…när du ska flytta hemifrån?
e)…vem du ska gifta dig med/leva tillsammans med som vuxen?
f)…var du ska bo?
g)…var du ska arbeta?

Undersökningen tyder på att en mycket liten andel, ett par procent av ungdomarna, tycks vara mycket eller ganska oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vad de ska göra direkt efter gymnasi-

et, vilken utbildning de ska välja på lång sikt eller vilket yrke de ska välja. Samma sak tycks gälla ifråga om ungdomarnas oro för att inte själva få bestämma var de ska bo och arbeta. Här verkar det inte finnas några skillnader mellan pojkarna och flickorna.

Den största oron tycks gälla att någon förälder eller annan vuxen ska bestämma när man ska flytta hemifrån, vilket verkar vara fallet för mellan 5 och 10 procent av ungdomarna.

När det gäller ungdomarnas oro för att inte själva få bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna tycks ungefär 5 procent av flickorna (cirka 2 600) och 3 procent av pojkarna (cirka 1 800) vara mycket eller ganska oroliga.

Söker ungdomarna hjälp?

Ungdomarnas svar på fråga 16 – *Har du vänt dig till någon utomstående vuxen, t.ex. kurator på en ungdomsmottagning, en skolsköterska eller en socialsekreterare för att få råd och stöd på grund av din familjesituation?* – tyder på att en stor majoritet av ungdomarna inte upplever något sådant behov. Det tycks vara fallet för nästan tre av fyra flickor och nio av tio pojkar.

Flickorna förefaller dock vara mer hjälpsökande än pojkarna. Av flickorna verkar mer än 15 procent åtminstone någon gång ha sökt hjälp på grund av sin familjesituation. Drygt 10 procent av flickorna tycks ha funderat på att söka hjälp utan att det har blivit av. För en liten grupp på cirka 5 procent tycks detta bero på att de inte vågat ta kontakt.

Av pojkarna verkar bara omkring 5 procent ha vänt sig till någon utomstående vuxen för att få råd och stöd på grund av sin familjesituation. Ungefär lika många tycks ha funderat på saken utan att det har blivit av. I denna grupp tycks en procent av pojkarna ha avstått från att söka hjälp för att de inte vågat.

Sammanfattande kommentar

Det stora flertalet ungdomar i gymnasieskolans ”årskurs 2” tycks känna sig respekterade i sina familjer, kunna tala med sina föräldrar om det mesta, få stöd och vägledning hemma och uppmuntran att bli självständiga. De tycks också ha stor frihet att själva bestämma i väsentliga frågor som utbildning, livsåskådning, politisk uppfattning och val av livspartner. De flesta verkar också lyssna till råd från föräldrarna och respektera deras förbud.

Men det tycks finnas en grupp ungdomar som inte upplever sin familjesituation lika positivt. Det handlar bl.a. om att de inte själva får ta viktiga beslut om sin vardag och framtid och/eller om begränsningar och bestraffningar av olika allvarlighetsgrad. En del av dem har sökt hjälp, andra har funderat på saken utan att det har blivit av.

Särskilt om kränkande behandling, hot och våld

Definitioner och avgränsningar

I undersökningen fick ungdomarna ta ställning till en rad frågor som syftar till att belysa i vilken utsträckning föräldrar och andra vuxna i familjen utsätter sina ungdomar för kränkande behandling, hot och/eller våld eller andra kontroll- och sanktionsåtgärder (se fråga 14). Frågan gäller ungdomarnas erfarenheter sedan de började på gymnasiet, dvs. i normala fall tre terminer. Frågan – *Har dina föräldrar eller någon annan vuxen i din familj gjort något av följande mot dig under gymnasietiden?*– innehåller sammanlagt 15 olika alternativ enligt följande:

a) Dragit in din månadspeng/studiebidrag
b) Förbjudit dig att gå ut
c) Förbjudit dig att träffa kompisar
d) Låtit dig utföra extra uppgifter hemma
e) Hållit dig utanför familjegemenskapen
f) Kollat din mobil, din väska eller ditt rum mot din vilja
g) Kallat dig för kränkande saker, t.ex. idiot, hora, bög
h) Låst in dig
i) Hotat med att göra dig fysiskt illa
j) Gjort dig fysiskt illa
k) Hotat med att kasta ut dig hemifrån
l) Kastat ut dig hemifrån
m) Hotat med att skicka iväg dig hemifrån
n) Skickat iväg dig hemifrån
o) Hotat dig till livet

Av dessa har vi valt att betrakta elva alternativ som kränkande behandling, hot och våld (e–o) och övriga (a–d) som andra kontroll- och sanktionsåtgärder (se vad som tidigare redovisats i avsnittet Allmänna tendenser på sidan 49).

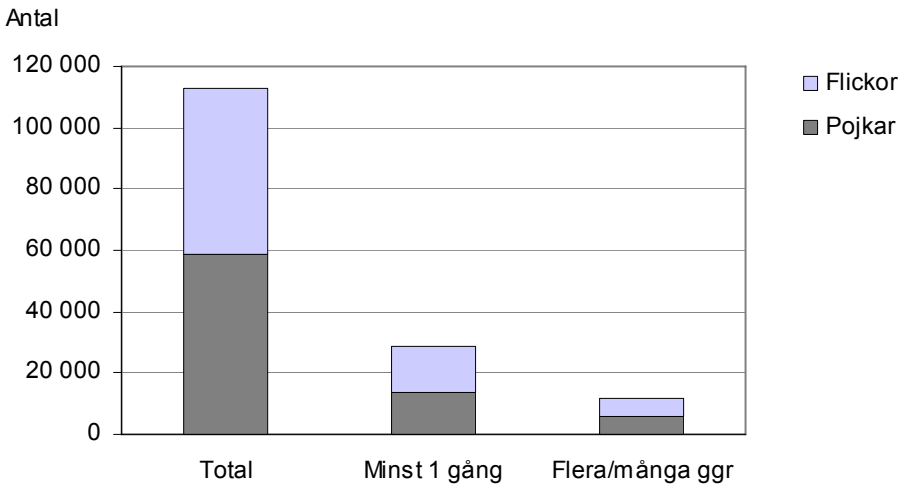
Hur vanligt är det?

I detta avsnitt redovisas endast resultat som tyder på att ungdomarna har varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld. Redovisningen gäller ungdomar som **har markerat minst ett av alternativen e) – o) i fråga 14**.

Av undersökningen att döma tycks de allra flesta ungdomar i ”årskurs 2” inte ha varit utsatta för något av de nämnda alternativen. Siffrorna tyder dock på att mellan 25 och 30 procent av flickorna och nästan 25 procent av pojkarna åtminstone någon enstaka gång har drabbats av något av det som räknas upp i fråga 14 e) – o).

För att visa hur många ungdomar i ”årskurs 2” som kan ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld från nära anhöriga har angivna procentsatser även omräknats till absoluta tal på riksnivå. Uppräknat till riksnivå rör det sig om cirka 15 000 flickor och 14 000 pojkar i ”årskurs 2”, se nedanstående diagram.

Diagram 1. Alla ungdomar i ”årskurs 2” fördelade på flickor (cirka 54 000) och pojkar (cirka 59 000) samt antal flickor och pojkar som verkar ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld åtminstone någon enstaka gång respektive flera eller många gånger under sin gymnasietid.

De procentsatser som anges i detta avsnitt gäller **inte andelen av alla ungdomar i ”årskurs 2”** utan hur många av de sammanlagt cirka 29 000 utsatta ungdomarna som i olika utsträckning kan ha varit utsatta för det som anges i fråga 14. Resultatet av dessa beräkningar redovisas i nedanstående två diagram.

Diagram 2 a. Har dina föräldrar eller någon annan vuxen i din familj gjort något av följande mot dig under gymnasietiden? (fråga 14 e–o, i texten definierat som kränkande behandling, hot och våld)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Någon enstaka gång” eller ”Flera gånger” eller ”Många gånger” för FLICKOR. Angivna siffror visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 15 000 flickor i ”årskurs 2”.

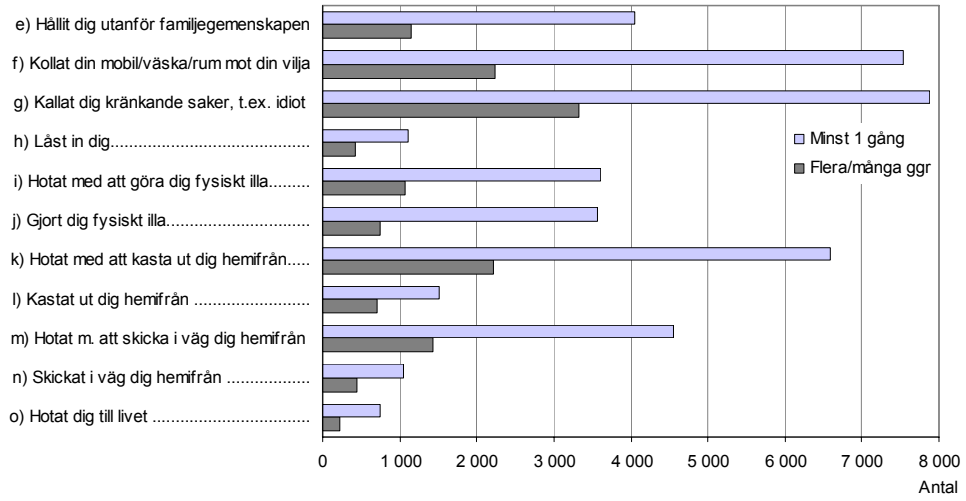
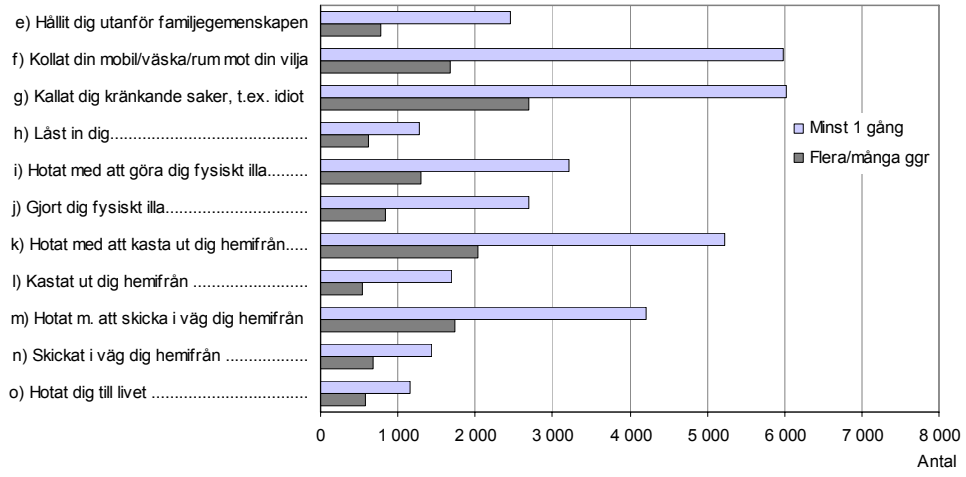

Diagram 2 b. Har dina föräldrar eller någon annan vuxen i din familj gjort något av följande mot dig under gymnasietiden? (fråga 14 e–o, i texten definierat som kränkande behandling, hot och våld)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Någon enstaka gång” eller ”Flera gånger” eller ”Många gånger” för POJKAR. Angivna siffror visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 14 000 pojkar i ”årskurs 2”.

Vad har ungdomarna varit utsatta för?

Vad gäller förekomsten av kränkande behandling, hot och/eller våld visar undersökningen att det verkar finnas stora likheter mellan pojkar och flickor. I de fall ungdomarna har varit utsatta för något tycks det överlag gälla någon enstaka gång. Undersökningen tyder också på att flickorna procentu-

ellt sett har varit lika mycket för kränkande behandling, hot och/eller våld än pojkarna. Det gäller på nästan alla punkter.

Ungefär 40–45 procent av de ungdomar som enligt undersökningen har varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld inom familjen verkar ha varit utsatta för högst ett av de alternativ som räknas upp i fråga 14 e) – o). Ungefär 80 procent av ungdomarna i den aktuella gruppen tycks ha varit utsatta för högst tre alternativ utan några egentliga skillnader mellan flickor och pojkar. Bland resten av ungdomarna tycks ungefär 600 flickor och drygt 700 pojkar i ”årskurs 2” ha varit utsatta för mer än sju alternativ.

Hur allvarlig situationen är för den enskilda individen beror på en rad olika omständigheter. Om den unge har varit utsatt för flera olika alternativ är det sannolikt ett tecken på en mera allvarlig problematik men det är inte självklart om man jämför två teoretiska exempel. En flicka som nästan varje dag utsätts för fysiskt våld av någon förälder eller annan vuxen i familjen svarar bara mot en markering i undersökningen. En annan flicka som vid ett och samma tillfälle har blivit kallad för kränkande saker, har fått sin väska kollad mot sin vilja, har hotats både med fysiskt våld och med att bli utkastad hemifrån svarar mot fyra markeringar i undersökningen. Vad som är värst går inte går inte att säga utan att veta mycket mer om flickornas situation. För att kunna dra några slutsatser om graden av utsatthet måste olika kombinationer av alternativen i fråga 14 analyseras mera ingående. Eftersom det inte låter sig göras inom ramen för denna undersökning nöjer vi oss med att redovisa i vilken utsträckning flickor och pojkar i ”årskurs 2” verkar ha varit utsatta för något av det som räknas upp under punkterna e) – o) i fråga 14. Denna redovisning säger alltså ingenting om i vilken utsträckning en och samma flicka eller pojke kan ha varit utsatt för ett eller flera av de olika alternativen.

I det följande kommenteras några av de siffror som redovisats i ovanstående diagram.

Att ha blivit hållen utanför familjegemenskapen

Undersökningen tyder på att det procentuellt sett är vanligare att flickorna har hållits utanför familjegemenskapen än pojkarna. Detta tycks vara fallet för ungefär 4 000 flickor och 2 500 pojkar i ”årskurs 2”. Av undersökningen att döma har på drygt 1 000 flickor och ungefär 800 pojkar inte bara drabbats av detta någon enstaka gång utan vid upprepade tillfällen.

Att ha fått sin mobil, väska eller rum kollat mot sin vilja

Resultatet tyder på att ungefär 7 500 av flickorna och 6 000 av pojkarna i den utsatta gruppen har fått sin mobil, väska eller rum kollat mot sin vilja åtminstone någon enstaka gång. Av dessa verkar omkring 2 000 flickor och ungefär lika många pojkar ha drabbats av detta vid upprepade tillfällen under sin gymnasietid.

Att ha blivit kallad för kränkande saker

Vad flest flickor och pojkar verkar ha erfarenhet av är kränkande tillmälen från någon förälder eller annan vuxen i familjen. Det förefaller gälla ungefär

8 000 flickor och 6 000 pojkar – åtminstone någon enstaka gång. Av dessa tycks omkring 3 300 flickor och 2 700 pojkar i ”årskurs 2” ha drabbats mer än en gång.

Att ha blivit inlåst

Till skillnad mot vad som sagts om kränkande tillmälen hör inlåsning till de handlingar som enligt ungdomarna tycks ha varit minst vanliga. I detta fall verkar en något större andel av pojkarna ha varit utsatta jämfört med flickorna. Undersökningen tyder på att drygt 1 000 pojkar och nästan lika många flickor åtminstone någon enstaka gång har blivit inlåsta av någon förälder eller annan vuxen i familjen. Av dessa verkar omkring 1 000 ungdomar – ungefär lika många pojkar som flickor – ha varit utsatta för detta vid upprepade tillfällen.

Att ha blivit hotad med fysiskt våld

Hot om fysiskt våld verkar ha varit ungefär lika vanligt förekommande hos både pojkarna och flickorna. Undersökningen tyder på att ungefär en tredjedel av ungdomarna i den utsatta gruppen har sådana erfarenheter. Omräknat till absoluta tal motsvarar det nästan 3 500 flickor och drygt 3 000 pojkar i ”årskurs 2”. Ungefär 1 000 av dessa flickor tycks ha drabbats av hot om fysiskt våld vid upprepade tillfällen. För pojkarnas del tycks motsvarande siffra ligga ännu något högre.

Att ha drabbats av fysiskt våld

Att ha drabbats av fysiskt våld, dvs. att någon förälder eller annan vuxen i familjen har gjort den unge fysiskt illa, verkar ha varit minst lika vanligt som att bli utsatt för hot om fysiskt våld. I detta fall ser flickorna ut att ha drabbats i något större utsträckning än pojkarna, men skillnaderna är små. I båda fall tycks de flesta drabbade ungdomarna inte ha varit utsatta mer än någon enstaka gång. Av ungefär 3 500 flickor och drygt 2 500 pojkar i den utsatta gruppen tycks omkring 700 av flickorna och minst lika många av pojkarna ha blivit illa behandlade vid upprepade tillfällen.

Att ha ställts inför hot att bli utkastad hemifrån

En del av ungdomarna i den aktuella gruppen har erfarenhet av att föräldrar eller andra vuxna i familjen hotat med att kasta ut dem hemifrån. Det tycks ha varit fallet för ungefär 6 500 av flickorna och drygt 5 000 av pojkarna. Till skillnad mot vad som tidigare sagts om förekomsten av fysiskt våld tycks det vara lika vanligt att ungdomarna hotats flera gånger som någon enstaka gång. Det tycks gälla 2 000 flickor och lika många pojkar.

Att ha blivit utkastad hemifrån

Undersökningen tyder på att ungdomar inte bara har hotats utan också har blivit utkastade hemifrån. Det tycks vara fallet för omkring 3 000 ungdomar lika fördelade på flickor och pojkar. Omkring 1 000 av dessa ungdomar, av

vilka drygt hälften är flickor, verkar ha blivit utkastade mer än någon enstaka gång.

Att ha ställts inför hot att bli ivägskickad hemifrån

Av undersökningen att döma har omkring 4 500 flickor och drygt 4 000 pojkar i ”årskurs 2” ställts inför hot om att bli ivägskickade hemifrån. Av pojkarna tycks drygt 1 500 ha upplevt detta mer än en gång. För flickorna tycks motsvarande siffra vara något lägre men klart över 1 000.

Att ha blivit ivägskickad hemifrån

I likhet med vad som tidigare sagts om inlåsning verkar det enligt ungdomarna vara mycket ovanligt att föräldrar eller någon annan vuxen i familjen har skickat iväg den unge hemifrån. Undersökningen tyder på att ungefär 1 500 av pojkarna och 1 000 av flickorna har sådana erfarenheter. Ungefär 700 av pojkarna och nästan 400 av flickorna tycks ha blivit skickade hemifrån mer än någon enstaka gång.

Att ha blivit hotad till livet

Att en flicka i ”årskurs 2” har hotats till livet av någon förälder eller annan vuxen i sin familj under sin gymnasietid förefaller tillhöra det mest ovanliga av det som räknas upp under punkterna e) – o) i fråga 14. Av de cirka 15 000 flickorna i den utsatta gruppen tycks ungefär 700 ha ställts inför sådana hot åtminstone någon enstaka gång. För pojkarnas del tycks motsvarande siffra vara drygt 1 000 pojkar. Pojkarna verkar också ha blivit hotade till livet i betydligt större omfattning än flickorna. Ungefär hälften av de drabbade pojkarna tycks ha blivit hotade till livet flera gånger under sin gymnasietid jämfört med ungefär 30 procent av flickorna.

Tänkbara förklaringar till vad ungdomarna har varit utsatta för

När det gäller frågan om vad ungdomarna själva ser som tänkbara orsaker till att någon förälder eller annan vuxen i familjen har utsatt dem för kränkande behandling, hot och/eller våld kunde ungdomarna välja ett eller flera av följande svarsalternativ:

– För att hindra att jag gör något som inte är bra för mig

– För att jag har burit mig illa åt

– För att hindra att jag gör något som jag inte får

– Tycker att jag har dragit skam över familjen

– För att straffa mig

– Låter egna problem gå ut över mig *(t.ex. arbetslöshet, skilsmässa, missbruk)*

– Jag har inte lytt mina föräldrar

– Vill kontrollera mig

– Familjens normer och traditioner

– Religion/livsåskådning

– Accepterar inte min sexuella läggning

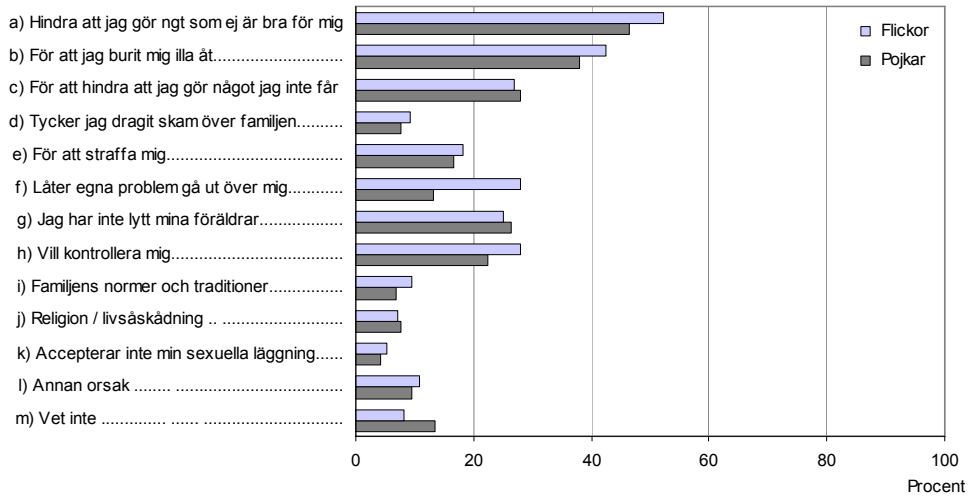
– Annan orsak

– Vet inte

Resultatet av undersökningen i denna del redovisas i nedanstående diagram.

Diagram 3. Vilka orsaker tror du främst ligger bakom det som någon förälder eller annan vuxen i din familj gjort mot dig? Se fråga 14 (fråga 15).

Diagrammet visar de utsatta ungdomarnas svar uppräknade till riksnivå motsvarande cirka 15 000 flickor och 14 000 pojkar i ”årskurs 2”.

Som framgår av ovanstående diagram ser mönstret ut att vara likartat för flickorna och pojkarna i flera avseenden. Vad som verkar mest troligt enligt ungdomarna själva är att de vuxna agerat för att hindra dem från att göra något som inte är bra för dem eller för att de har burit sig illa åt.

Den mest markanta skillnaden mellan flickorna och pojkarna märks ifråga om alternativet *Låter egna problem gå ut över mig*, som procentuellt sett tycks gälla dubbelt så många flickor som pojkar. I absoluta tal handlar det om ungefär 4 000 flickor och 1 800 pojkar i ”årskurs 2”. I övrigt tyder undersökningen på små skillnader mellan könen.

En jämförelse mellan olika grupper av ungdomar

I det följande jämförs de cirka 29 000 utsatta ungdomarna med den grupp av ungdomar som av undersökningen att döma **inte har varit utsatta** för kränkande behandling, hot och/eller våld i någon av de former som anges under punkterna e) – o) i fråga 14. Jämförelsen syftar till att belysa likheter och skillnader i ungdomarnas upplevelser av sin familjesituation, deras benägenhet att söka råd och stöd hos utomstående samt bakgrund.

Hur trivs ungdomarna i sin familj?

Undersökningen visar att de utsatta ungdomarna procentuellt sett inte verkar trivas lika bra i sina familjer som ungdomarna i jämförelsegruppen. I den senare gruppen tycks omkring 95 procent av ungdomarna för det mesta trivas mycket bra i sina familjer jämfört med drygt 80 procent av de utsatta ungdomarna. Omräknat till absoluta tal på riksnivå kan det betyda att ungefär 3 000 flickor och 2 000 pojkar i ”årskurs 2” för det mesta trivs ganska eller mycket dåligt i sina familjer. Undersökningen tyder också på att drygt 2 000 flickor och 1 500 pojkar i den aktuella årskursen känner sig ganska eller mycket dåligt respekterade i sina familjer.

Söker ungdomarna hjälp?

Av undersökningen att döma upplever fler ungdomar i den utsatta gruppen ett behov av att söka hjälp på grund av sin familjesituation än ungdomarna i jämförelsegruppen. Det tycks gälla ungefär 50 procent av de utsatta flickorna mot cirka 20 procent av flickorna i jämförelsegruppen. När det gäller de utsatta flickorna verkar ungefär 25 procent faktiskt ha vänt sig till någon utomstående vuxen, t.ex. kurator på en ungdomsmottagning, en skolsköterska eller en socialsekreterare för att få råd och stöd på grund av sin familjesituation. Nästan lika många tycks ha funderat på saken utan att det har blivit av. I denna grupp verkar drygt 1 500 flickor ha avstått för att de inte vågar söka hjälp.

När det gäller pojkarna tyder undersökningen på att ungefär 30 procent av de utsatta pojkarna och 5 procent pojkarna i jämförelsegruppen själva upplever ett behov av att söka hjälp hos någon utomstående. Pojkarna verkar dock vara mindre benägna att ta steget än flickorna. Av de utsatta pojkarna tycks nästan 20 procent ha sökt hjälp, åtminstone någon enstaka gång mot mindre än 5 procent av pojkarna i jämförelsegruppen. Drygt 10 procent av de utsatta pojkarna tycks ha funderat på saken utan att det har blivit av. I absoluta tal motsvarar detta ungefär 2 000 pojkar, av vilka knappt 500 tycks ha avstått för att de inte vågar. I jämförelsegruppen tycks det bara vara några få procent av pojkarna som har funderat på men av olika skäl avstått från att söka hjälp.

Bakgrund

En stor majoritet av flickorna är födda i Sverige. Det tycks gälla nästan 90 procent av de utsatta flickorna och 95 procent av flickorna i jämförelsegruppen. Av de utsatta flickorna som är födda utanför Sverige/Norden – omkring

1 000 flickor – kom ungefär hälften hit innan skolstarten och ungefär 15 procent som tonåringar. I detta avseende märks inga stora skillnader mellan de två grupperna.

När det gäller bakgrund tyder undersökningen på att ungefär 70 procent av de utsatta flickorna har svensk bakgrund och att 20 procent har utländsk bakgrund. I jämförelsegruppen ligger motsvarande andelar på närmare 80 respektive 5 procent.

I likhet med vad som gäller för flickorna är också en stor majoritet av de utsatta pojkarna födda i Sverige. Det tycks vara fallet för ungefär 85 procent av dem jämfört med nästan 95 procent av pojkarna i jämförelsegruppen. Av pojkarna som är födda utanför Sverige/Norden tycks relativt sett fler utsatta pojkar ha kommit till Sverige i tonåren än i jämförelsegruppen. Det ser ut att gälla ungefär 30 procent av pojkarna i den utsatta gruppen och cirka 15 procent av pojkarna i jämförelsegruppen.

Andra tydliga skillnader gäller föräldrarnas ursprung. Av pojkarna i den utsatta gruppen tycks nästan 20 procent ha utländsk bakgrund mot ett par procent av pojkarna i jämförelsegruppen.

Sammanfattande kommentar

Av undersökningen att döma har de allra flesta ungdomarna i ”årskurs 2” inte varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld av någon förälder eller annan vuxen i familjen under sin gymnasietid. Undersökningen visar dock att nästan 30 procent av flickorna och nästan 25 procent av pojkarna tycks ha varit utsatta för en eller flera av de handlingar som räknas upp i fråga 14 e) – o) av vuxna i familjen – åtminstone någon enstaka gång. Flickorna verkar procentuellt sett ha varit lika mycket utsatta som pojkarna. Det gäller nästan alla de former av kränkande behandling, hot och våld som behandlas i enkäten.

En vanlig förklaring bland ungdomarna till de vuxnas agerande är att de handlat för att hindra dem från att göra något som inte är bra för ungdomarna eller för att de har burit sig illa åt.

En jämförelse mellan två grupper av ungdomar – utsatta respektive icke utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld – visar att de utsatta ungdomarna inte upplever sin familjesituation lika positivt som de andra ungdomarna. Ungdomarna i den utsatta gruppen tycks också uppleva ett större behov av att söka hjälp hos någon utomstående än ungdomarna i jämförelsegruppen. Men långt ifrån alla dessa ungdomar verkar faktiskt ha sökt hjälp.

Särskilt om hedersrelaterat våld

Val av utgångspunkter för fördjupad analys

I arbetet med att försöka ringa in förekomsten av hedersrelaterat hot och våld har vissa svarsalternativ bildat utgångspunkt för vidare analys av enkätsvaren. Det gäller svarsalternativ som sammantaget tyder på att det skulle kunna handla om en hedersrelaterad problematik kännetecknad av kyskhetskrav, inskränkt frihet i vardagen och begränsade möjligheter att göra egna val för framtiden.

Analysen grundas på 30 svartmarkerade svarsalternativ fördelade på tolv frågor samt svaren på fråga 14 och 15, som i huvudsak handlar om kränkande behandling, hot och våld (se bilaga 3). De valda svarsalternativen är negativt laddade och signalerar bl.a. att den unges frihet att själv bestämma över sin vardag och framtid är ganska eller mycket begränsad, att han eller hon är hårt kontrollerad av föräldrarna och att de inte uppmuntrar honom eller henne till att bli självständig.

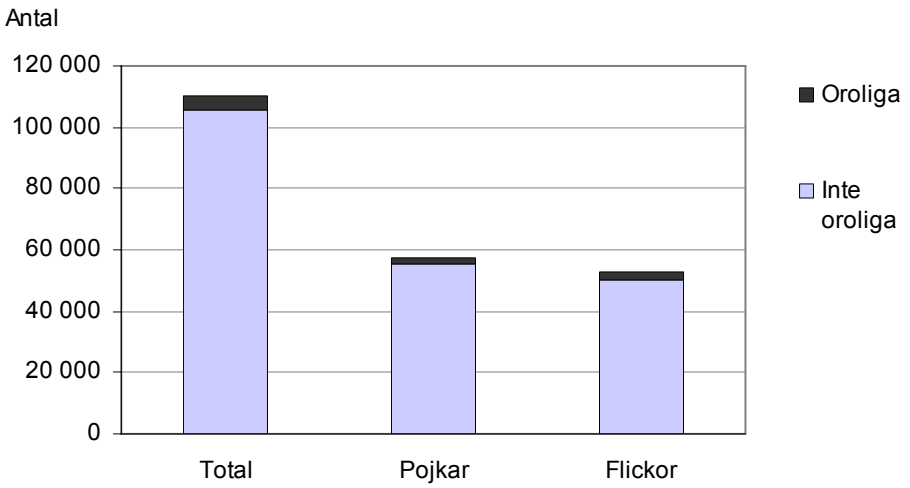
Det gäller också svarsalternativ som tyder på att föräldrarna inte skulle acceptera en flickvän/pojkvän av rädsla för att sonen/dottern skulle få dåligt rykte, att det skulle dra skam över familjen eller att en eventuell pojkvän/flickvän inte får tillhöra en annan folkgrupp eller ha en annan religion/livsåskådning. Vidare gäller det svarsalternativ som tyder på att föräldrarna har en sträng syn på sex och samlevnad genom att förbjuda sex utom äktenskapet och att inte tillåta sonen/dottern att själv bestämma vem han eller hon ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxen.

I övrigt handlar det om svarsalternativ som tyder på att den unge anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling, hot och/eller våld av skäl som bottnar i familjens normer och traditioner, att sonen/dottern anses ha dragit skam över familjen eller att föräldrarna vill kontrollera honom eller henne.

Resultat

Vid analys av svaren har vi tagit fasta på ungdomar som av undersökningen att döma är mycket eller ganska oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxen. Det handlar om en liten grupp ungdomar motsvarande ungefär 5 procent av flickorna och 3 procent av pojkarna i ”årskurs 2” eller totalt sett nästan 4 500 ungdomar.

Diagram 4. Alla ungdomar i ”årskurs 2” fördelade på ”icke oroliga” och ”oroliga” samt flickor fördelade på ”icke oroliga” och ”oroliga” (cirka 2 600) och pojkar fördelade på ”icke oroliga” och ”oroliga” (cirka 1 800).

Vid en jämförelse av ungdomarnas bakgrund framträder stora likheter men också vissa skillnader mellan flickorna och pojkarna.

- Ungefär två tredjedelar av ungdomarna är själva födda i Sverige/Norden. Av de ungdomar som är födda någon annanstans var flickorna relativt sett yngre än pojkarna när de kom till Sverige. Drygt hälften av ungdomarna har utländsk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda utanför Sverige/Norden. Andelen ungdomar med svensk bakgrund, dvs. ungdomar med föräldrar som båda är födda i Sverige/Norden, ligger runt 40 procent. Resten av ungdomarna har antingen föräldrar med olika ursprung eller en förälder med okänt ursprung.
- Undersökningen tyder på att flickor och pojkar i den aktuella gruppen har en likartad situation i flera avseenden. De skillnader som märks tydligast är att flickornas frihet är mer begränsad, i synnerhet när det gäller umgänge med det motsatta könet. Flickorna tycks också vara mer hjälpsökande än pojkarna. Jämfört med flickorna verkar en större andel av pojkarna vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen också ska bestämma i andra frågor som hör framtiden till. En större andel verkar också vara utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld.

För att förenkla framställningen har vi valt att kalla ungdomar som svarat att de är *Mycket oroliga* eller *Ganska oroliga* för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna (se fråga 17 e) för ”oroliga” ungdomar. I detta avsnitt jämförs dessa ungdomar med ungdomar av samma kön som har svarat *Inte särskilt orolig* eller *Inte orolig alls* på samma fråga. I det följande kallas dessa ungdomar för det mesta flickor respektive pojkar i jämförelsegruppen.

Flickornas situation

Frihetsbegränsningar

Resultatet tyder på att det genomgående finns stora skillnader mellan de ”oroliga” flickorna och flickorna i jämförelsegruppen. Oron för att någon förälder eller annan vuxen ska bestämma i frågor som hör framtiden till gäller inte bara val av livspartner utan också yrke och utbildning liksom var man ska bo och arbeta. Det tycks gälla för ungefär 40–60 procent av de ”oroliga” flickorna mot några få procent av flickorna i jämförelsegruppen.

Vad gäller tecken som tyder på en hedersrelaterad problematik kan sammanfattningsvis konstateras, att cirka 95 procent av de ”oroliga” flickorna svarar mot minst ett av de sammanlagt 30 svartmarkerade svarsalternativen (exklusive markeringar i fråga 14 och 15 om kränkande behandling, hot och våld). I jämförelsegruppen tycks nästan 50 procent av flickorna inte svara mot något enda svartmarkerat svarsalternativ. Vidare tycks ungefär 40 procent av de ”oroliga” flickorna svara mot mer än tio svartmarkerade svarsalternativ jämfört med ett par procent i jämförelsegruppen.

Skillnaderna är också tydliga när det gäller flickornas frihet att själva bestämma över sin vardag. Omkring 20 procent av de ”oroliga” flickorna verkar ha mycket eller ganska begränsad frihet att göra egna val i detta avseende jämfört med några enstaka procent av flickorna i jämförelsegruppen. Samma förhållande tycks gälla i fråga om hur många som inte får umgås med kompisar efter skolan och mönstret går också igen när det gäller umgänge med det motsatta könet. I detta avseende tyder undersökningen på att ungefär hälften av de ”oroliga” flickorna inte få ha killkompisar hemma hos sig och att ungefär tre fjärdedelar inte får sova över hos killkompisar. För flickor i jämförelsegruppen ligger motsvarande andelar på ungefär 5 respektive 20 procent.

Det verkar också som om föräldrar till ”oroliga” flickor oftare ställer krav på att flickorna ska komma hem på bestämda tider och att de ska tala om vem de ska träffa när de går ut. Undersökningen tyder på att ungefär hälften av dessa flickor är hårt kontrollerade av sina föräldrar mot drygt 20 procent i jämförelsegruppen. Att vara hårt kontrollerad av någon annan vuxen i familjen verkar också vara betydligt vanligare bland ”oroliga” flickor än bland flickor i jämförelsegruppen. Betydligt fler ”oroliga” flickor verkar dessutom tro att de ska bli hårt bestraffade om föräldrarna får veta att de har gjort någonting som de absolut inte får. Det tycks vara fallet för ungefär 25 procent av de ”oroliga” flickorna mot omkring 5 procent i jämförelsegruppen. De ”oroliga” flickornas föräldrar verkar också oftare ta till förbud än föräldrar till flickorna i jämförelsegruppen. Omkring 20 procent av de ”oroliga” flickorna verkar ha drabbats av utegångsförbud eller förbud att träffa kompisar mer än någon enstaka gång under sin gymnasietid. Detta tycks bara vara fallet för några få procent av flickorna i jämförelsegruppen.

Kärleksrelationer och sex

Föräldrarnas inställning till kärleksrelationer och sex skiljer sig också åt. Av undersökningen att döma tror nästan 40 procent av de ”oroliga” flickorna att deras föräldrar inte skulle acceptera en pojkvän/flickvän mot ett par tre procent i den andra gruppen. Resultatet av undersökningen pekar också på att

ungefär hälften av de ”oroliga” flickorna menar att de har föräldrar som förbjuder sex utom äktenskapet mot omkring 5 procent i den andra gruppen.

Kränkande behandling, hot och våld

När det gäller förekomsten av familjerelaterat hot och våld mot flickorna under deras gymnasietid tyder undersökningen på att ungefär 60 procent av de ”oroliga” flickorna och 25 procent av flickorna i jämförelsegruppen har varit utsatta för kränkande behandling, hot och våld i de former som anges i fråga 14 e) – o). Det ser ut som om flickorna i jämförelsegruppen har mer begränsade erfarenheter av kränkande behandling, hot och våld än de ”oroliga” flickorna. Av dessa verkar ungefär 35 procent ha drabbats av kränkande behandling, hot och/eller våld i mer än tre olika former jämfört med cirka 5 procent av flickorna i jämförelsegruppen.

Att åtminstone någon enstaka gång ha blivit utsatt för fysiskt våld tycks gälla omkring 25 procent av de ”oroliga” flickorna mot ungefär 5 procent av flickorna i jämförelsegruppen. Ungefär lika många av de ”oroliga” flickorna verkar mer än någon enstaka gång ha fått sin mobil, väska eller sitt rum kollat mot sin vilja och nästan lika många av dem verkar ha blivit kallade för kränkande saker, t.ex. idiot eller hora, mer än någon enstaka gång. I övrigt tyder undersökningen bl.a. på att mellan 5 och drygt 10 procent av de ”oroliga” flickorna åtminstone någon enstaka gång har blivit hotade till livet, blivit inlåsta, utkastade eller ivägskickade hemifrån.

När det gäller tänkbara orsaker till att någon förälder eller annan vuxen i familjen har utsatt flickorna för kränkande behandling, hot och/eller våld ser mönstret ganska likartat ut i båda grupperna. Vad som verkar mest troligt enligt flickorna är att de vuxna agerat för att hindra dem från att göra något som inte är bra för dem. Att det skulle bero på att flickan anses ha dragit skam över familjen eller att det bottnar i familjens normer och traditioner tycks omkring 40 procent av de ”oroliga” flickorna tro mot ungefär 5 procent av flickorna i jämförelsegruppen. Det ser också ut som om flickorna menar att de vuxnas handlingar ganska ofta bottnar i en vilja att kontrollera dem. Detta verkar ses som trolig förklaring bland nästan hälften av de ”oroliga” flickorna jämfört med ungefär 20 procent av flickorna i jämförelsegruppen.

Några skillnader mellan flickorna i korthet

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att flickor som verkar vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxen tycks leva under omständigheter som begränsar deras liv i olika avseenden. Många av dem tycks dessutom löpa en risk för att också bli utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld. Omkring tre av fyra ”oroliga” flickor tycks ändå känna sig respekterade och nästan lika många för det mesta trivas mycket bra i sina familjer.

Men undersökningen visar också att nästan 60 procent av de ”oroliga” flickorna anser sig behöva hjälp på grund av sin familjesituation. I jämförelsegruppen ligger motsvarande andel betydligt lägre eller på ungefär 25 procent. Andelen som faktiskt har vänt sig till någon utomstående vuxen, t.ex.

en kurator på en ungdomsmottagning, en skolsköterska eller en socialsekreterare för att få råd och stöd på grund av sin familjesituation är också högre i gruppen med ”oroliga” flickor än i jämförelsegruppen. Det tycks omkring 25 procent av de ”oroliga” flickorna ha gjort mot 15 procent i den andra gruppen. Ytterligare en tredjedel av de ”oroliga” flickorna verkar ha funderat på att söka hjälp utan att det har blivit av. Hälften av dessa tycks ha avstått för att de inte vågar söka hjälp.

Vilka skillnader märks då i flickornas bakgrund? Ungefär två tredjedelar av de ”oroliga” flickorna är själva födda i Sverige/Norden mot drygt 90 procent av flickorna i jämförelsegruppen.

Skillnaderna märks framförallt när det gäller föräldrarnas ursprung. Av de ”oroliga” flickorna har omkring en tredjedel svensk bakgrund och drygt hälften utländsk bakgrund. I jämförelsegruppen ligger motsvarande andelar på ungefär 10 procent respektive 80 procent. Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att flickorna i jämförelsegruppen har sitt ursprung i Sverige/Norden i betydligt större utsträckning än de ”oroliga” flickorna.

Pojkarnas situation

Frihetsbegränsningar

När det gäller pojkarna tycks skillnaderna i vissa avseenden vara ännu större än skillnaderna mellan flickorna. Det gäller inte minst oron för framtiden där mellan 60 och 70 procent av de ”oroliga” pojkarna också tycks vara ”oroliga” för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma i andra frågor som hör framtiden till. Det gäller inte bara vad man ska göra direkt efter gymnasiet utan också val av utbildning på lång sikt, var man ska arbeta och bo. I jämförelsegruppen ligger motsvarande andelar bara på ett par tre procent.

Skillnaderna mellan de båda grupperna märks också tydligt ifråga om tecken som tyder på att pojkarnas skulle kunna vara utsatta för hedersrelaterat hot eller våld. I detta fall svarar ungefär en tredjedel av de ”oroliga” pojkarna mot mer än tio av de svartmarkerade svarsalternativen mot bara en procent av pojkarna i jämförelsegruppen. Friheten att själv få bestämma över kläder och utseende, vilka kompisar man ska umgås med och vad man ska göra på sin fritid tycks också vara mer eller mindre begränsad för omkring 20 procent av de ”oroliga” pojkarna mot några enstaka procent av pojkarna i jämförelsegruppen.

I likhet med vad som tycks vara fallet för de ”oroliga” flickorna verkar de ”oroliga” pojkarna också uppleva att föräldrarna sätter käppar i hjulet för umgänge med det motsatta könet. Ungefär 25 procent av de ”oroliga” pojkarna tycks ha föräldrar som inte tillåter sonen att ha tjejkompisar hemma hos sig och ännu fler, eller nästan 40 procent, ha föräldrar som inte tillåter att sonen sover över hos tjejkompisar. I jämförelsegruppen ligger motsvarande andelar under eller i närheten av 5 procent.

Undersökningen tyder också på att två av tre ”oroliga” pojkar upplever att de är hårt kontrollerade av sina föräldrar och drygt 40 procent av andra vuxna i familjen. För pojkarna i jämförelsegruppen verkar motsvarande andelar ligga runt 25 respektive 10 procent. Det verkar som om dessa pojkar har större frihet att gå ut och festa med kompisar på helgerna och inte heller

behöver tala om vem de ska träffa när de går ut eller komma hem på bestämda tider i samma utsträckning som de ”oroliga” pojkarna. De senare verkar också löpa större risk för att bli hårt bestraffade om föräldrarna får reda på att de har gjort något som de absolut inte får. Det tycks vara fallet för ungefär en tredjedel av de ”oroliga” pojkarna jämfört med knappt 10 procent av pojkarna i jämförelsegruppen.

Risken för att drabbas av utegångsförbud eller förbud att träffa kompisar verkar också vara betydligt större för de ”oroliga” pojkarna än för pojkarna i jämförelsegruppen. I detta avseende verkar nästan 20 procent av pojkarna ha drabbats av sådana förbud vid upprepade tillfällen under sin gymnasietid jämfört med ett par procent av pojkarna i jämförelsegruppen.

Kärleksrelationer och sex

Av undersökningen att döma har pojkarnas föräldrar också olika inställning i frågor som handlar om kärleksrelationer och sex bland ungdomar. Resultatet tyder på att nästan 20 procent av de ”oroliga” pojkarna tror att föräldrarna inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän och att nästan hälften av dem har föräldrar som förbjuder sex utom äktenskapet. I jämförelsegruppen tycks motsvarande andelar ligga på mindre än 5 procent.

Kränkande behandling, hot och våld

När det gäller frågan om i vilken utsträckning ungdomarna drabbats av kränkande behandling, hot och/eller våld från vuxna i familjen visar undersökningen på stora skillnader mellan grupperna. Nästan hälften av de ”oroliga” pojkarna verkar under sin gymnasietid ha varit utsatta för handlingar i någon eller några av de former som anges i fråga 14 e) – o). För pojkarna i jämförelsegruppen verkar motsvarande andel ligga runt 10 procent.

Skillnaden mellan de båda grupperna märks också tydligt när det gäller omfattningen. I gruppen med ”oroliga” pojkar verkar ungefär 30 procent ha varit utsatta för mer än tre av alternativen e) – o) jämfört med någon enstaka procent av pojkarna i jämförelsegruppen. Vidare ser det ut som om nästan 10 procent av de ”oroliga” pojkarna har drabbats av nästan samtliga uppräknade handlingar under 14 e) – o) och att omkring 30 procent av dem har hotats till livet, blivit inlåsta eller utsatts för fysiskt våld – åtminstone någon enstaka gång. Ungefär lika många verkar i olika utsträckning ha hållits utanför familjegemenskapen och omkring 20 procent verkar ha fått sin mobil, väska eller sitt rum kollat mot sin vilja vid upprepade tillfällen. I jämförelsegruppen tycks motsvarande andelar pendla någonstans mellan 1 och 4 procent. De ”oroliga” pojkarna tycks också ha blivit utkastade eller ivägskickade hemifrån i betydligt större utsträckning än pojkarna i jämförelsegruppen.

När det gäller tänkbara orsaker till vad pojkarna har blivit utsatta för i familjen framträder delvis olika bilder. Den vanligaste orsaken i båda grupperna tycks enligt pojkarna vara att den vuxne agerat för att hindra den unge från att göra något som inte är bra för honom. Andra vanliga förklaringar bland pojkarna i båda grupperna tycks vara att man har burit sig illa åt eller inte har lytt sina föräldrar.

De stora skillnaderna gäller bl.a. alternativ som *Tycker att jag har dragit skam över familjen*, *Familjens normer och traditioner* respektive *Religion/livsåskådning*, som i runda tal tycks gälla 25–40 procent av de ”oroliga” pojkarna mot mindre än 5 procent av pojkarna i jämförelsegruppen. Fler ”oroliga” pojkar verkar också anse att de vuxnas handlingar ofta bottnar i en vilja att bestraffa eller kontrollera dem. Det tycks vara fallet för 40–50 procent jämfört med 10–15 procent av pojkarna i jämförelsegruppen. Stor skillnad märks också när det gäller alternativet *Accepterar inte min sexuella läggning*. Detta tycks vara en trolig orsak enligt en av fyra ”oroliga” pojkar mot några enstaka procent av pojkarna i jämförelsegruppen.

Några skillnader mellan pojkarna i korthet

Att många ”oroliga” pojkar verkar leva under stark kontroll med inslag av hot och/eller våld återspeglas även i svaren på frågan om hur det för det mesta är i deras familjer. Det förefaller som om 95 procent av pojkarna i jämförelsegruppen känner sig respekterade och för det mesta trivs mycket bra i sina familjer jämfört med cirka 75–80 procent av de ”oroliga” pojkarna.

Det upplevda hjälpbehovet verkar också vara större bland ”oroliga” pojkar. Ungefär en tredjedel av dem verkar ha behov av råd och stöd av någon utomstående på grund av sin familjesituation jämfört med ungefär 10 procent i jämförelsegruppen. Andelen pojkar som faktiskt har vänt sig till någon utomstående vuxen, t.ex. kurator på en ungdomsmottagning, en skolsköterska eller en socialsekreterare, tycks dock ligga någonstans mellan 5 och 10 procent i båda grupperna. Vad som skiljer grupperna åt är att nästan 20 procent av de ”oroliga” pojkarna mot en procent av pojkarna i jämförelsegruppen tycks av funderat på saken men avstått från att söka hjälp för att de inte vågar. Andelen som har funderat på att söka hjälp utan att det blivit av verkar också vara högre i gruppen med ”oroliga” pojkar.

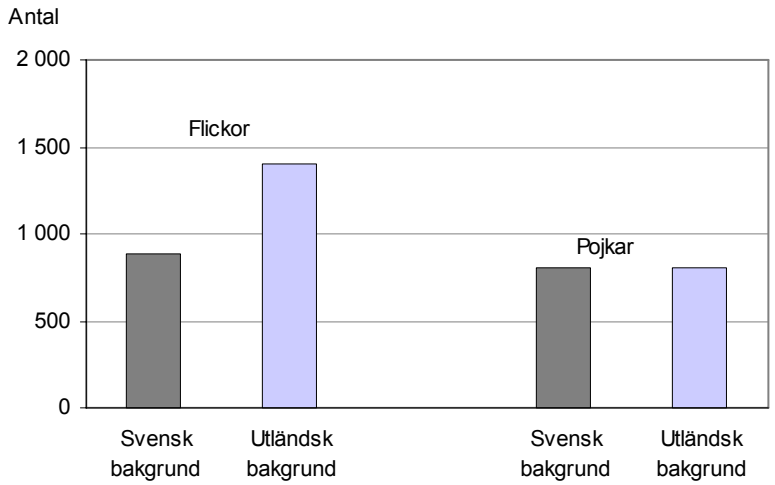
Vad slutligen gäller pojkarnas bakgrund kan sammanfattningsvis konstateras att ungefär 70 procent av de ”oroliga” pojkarna är födda i Sverige/Norden mot nästan 95 procent i jämförelsegruppen. Av pojkarna som är födda någon annanstans har nästan 40 procent av de ”oroliga” pojkarna kommit till Sverige efter fyllda 13 år mot ungefär 20 procent av pojkarna i jämförelsegruppen. Av de ”oroliga” pojkarna har cirka 40 procent svensk bakgrund och ungefär hälften utländsk bakgrund. För pojkarna i jämförelsegruppen ligger motsvarande andelar på ungefär 80 respektive 10 procent. I likhet med vad som gäller för ”oroliga” flickor har alltså ”oroliga” pojkar utländsk bakgrund i betydligt större utsträckning än pojkarna i jämförelsegruppen.

Skillnader mellan flickor och pojkar med olika bakgrund

I detta avsnitt går vi ett steg vidare i analysen av de ”oroliga” ungdomarnas situation. Här presenteras och kommenteras ett antal diagram som visar på inbördes skillnader mellan dels ”oroliga” flickor med svensk respektive utländsk bakgrund, dels ”oroliga” pojkar med svensk respektive utländsk bak-

grund. Diagrammen presenteras på ett sätt som också underlättar jämförelser mellan flickor och pojkar. I det föregående avsnittet presenterades de ”oroliga” ungdomarnas svar uppräknade till riksnivå motsvarande nästan 4 500 ungdomar i ”årskurs 2”. I detta avsnitt presenteras inga resultat som gäller ”oroliga” ungdomar med en blandad bakgrund (se sidan 40), vilket innebär att gruppen minskar till knappt 4 000 ungdomar.

Diagram 5. ”Oroliga” ungdomar fördelade på flickor och pojkar med svensk respektive utländsk bakgrund.[19]

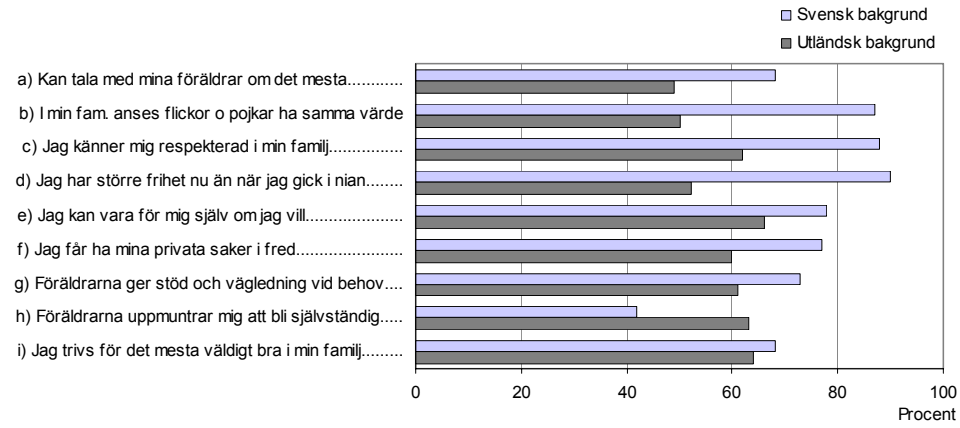

Den tidigare genomgången visar att det finns påtagliga skillnader mellan den grupp av ungdomar som är *mycket* eller *ganska oroliga* för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxen jämfört med den grupp av ungdomar som av undersökningen att döma inte hyser någon sådan oro. Undersökningen tyder på att det finns tydliga skillnader inom gruppen ”oroliga” ungdomar, vilket framgår av de diagram som presenteras i det följande. Dessa skillnader kommenteras avslutningsvis i en sammanfattande kommentar.

[19] Med svensk bakgrund menas att båda föräldrarna är födda i Sverige/Norden och med utländsk bakgrund menas att båda föräldrarna är födda utom Sverige/Norden

Diagram 6. Hur är det för det mesta i din familj? (fråga 3)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Stämmer mycket bra” eller ”Stämmer ganska bra”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 flickor med svensk respektive 1 400 flickor med utländsk bakgrund samt cirka 800 pojkar med svensk och 800 pojkar med utländsk bakgrund i ”årskurs 2”.

FLICKOR

POJKAR

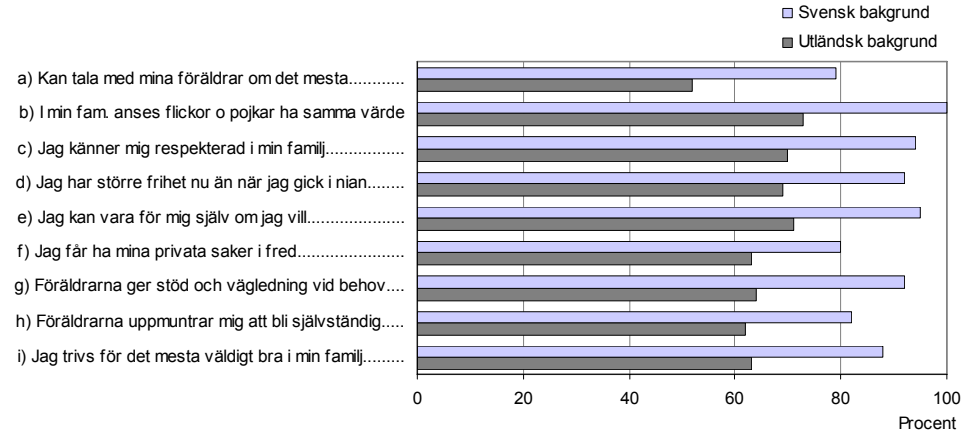
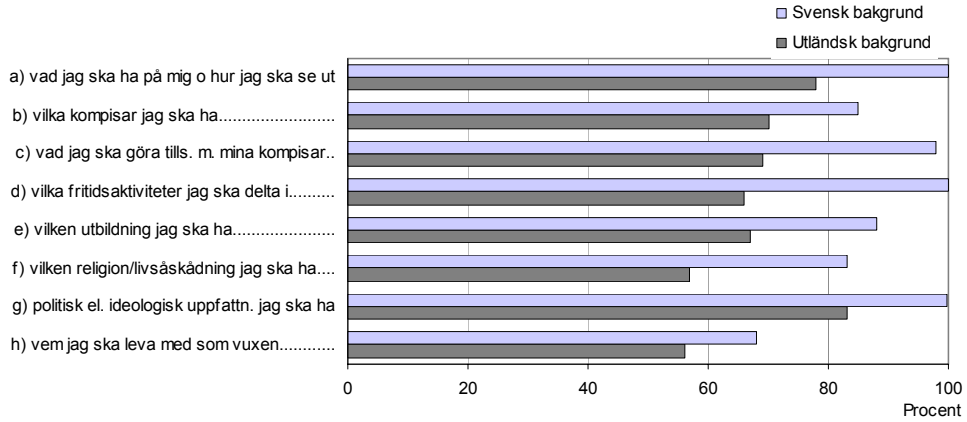

Diagram 7. Jag FÅR själv välja…(fråga 4)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Stämmer mycket bra” eller ”Stämmer ganska bra”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 flickor med svensk respektive 1 400 flickor med utländsk bakgrund samt cirka 800 pojkar med svensk och 800 pojkar med utländsk bakgrund i ”årskurs 2”.

FLICKOR

POJKAR

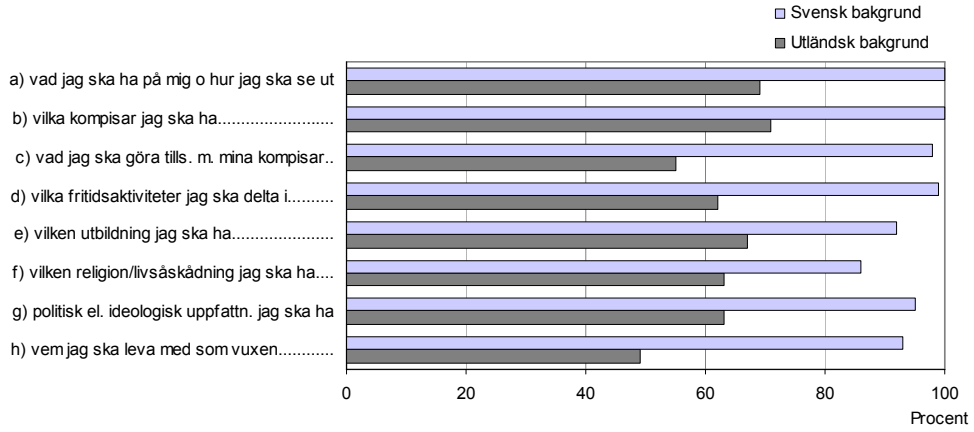
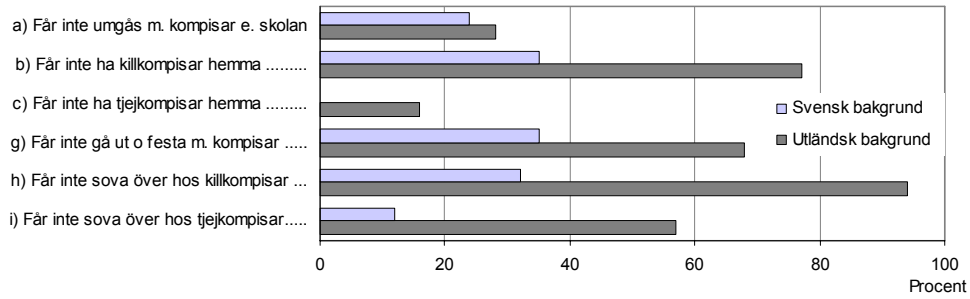

Diagram 8 a. Hur väl stämmer följande påståenden in på din fritid? (fråga 5 a, b, c, g, h, i)

Diagrammet visar hur många av de ”oroliga” ungdomarna som är begränsade i frågor som rör vardagen. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 flickor med svensk respektive 1 400 flickor med utländsk bakgrund samt cirka 800 pojkar med svensk och 800 pojkar med utländsk bakgrund i ”årskurs 2”.

FLICKOR

POJKAR

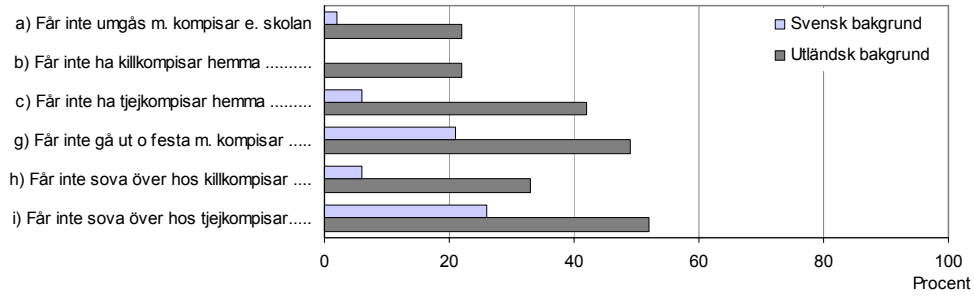
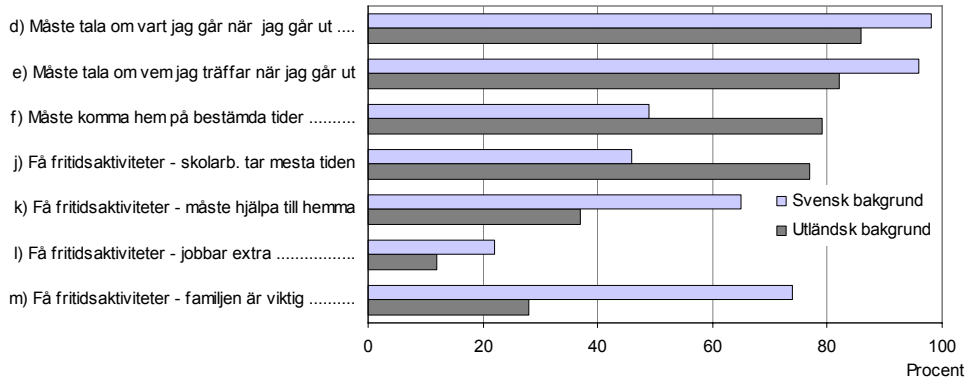

Diagram 8 b. Hur stämmer följande påståenden in på din fritid? (fråga 5 d, e, f, j, k, l, m)

Diagrammet visar svarsalternativen ”Stämmer mycket bra” eller ”Stämmer ganska bra”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 flickor med svensk respektive 1 400 flickor med utländsk bakgrund samt cirka 800 pojkar med svensk och 800 pojkar med utländsk bakgrund i ”årskurs 2”.

FLICKOR

POJKAR

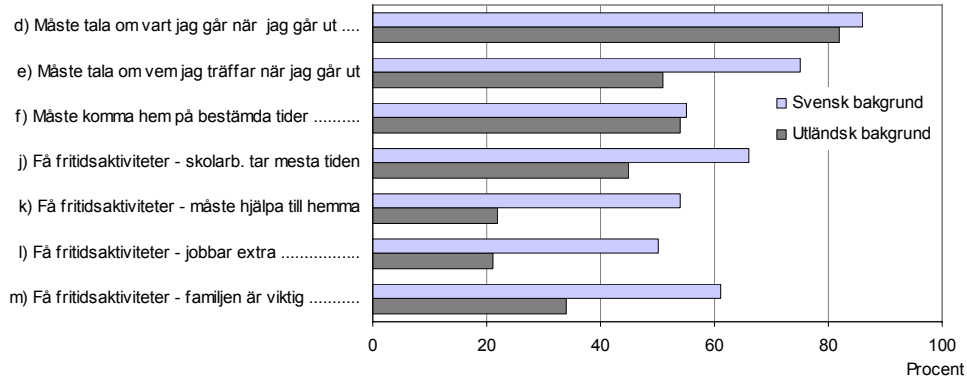
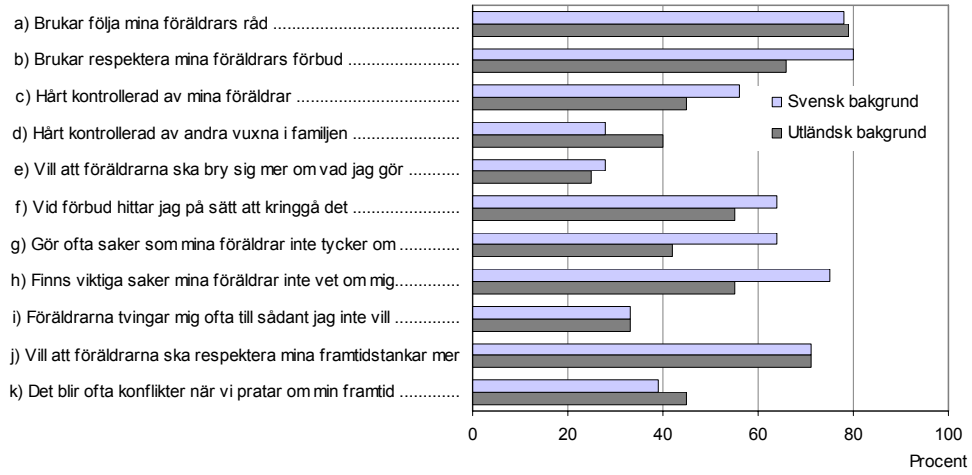
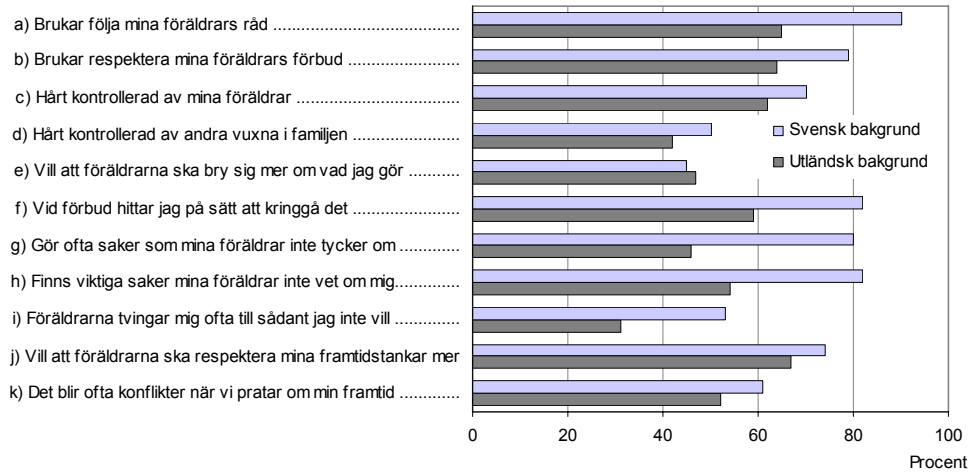

Diagram 9. Hur väl stämmer följande påståenden in på dig? (fråga 6 a–k) *Diagrammet visar svarsalternativen ”Stämmer mycket bra” eller ”Stämmer ganska bra”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 flickor med svensk respektive 1 400 flickor med utländsk bakgrund samt cirka 800 pojkar med svensk och 800 pojkar med utländsk bakgrund i ”årskurs 2”.*

FLICKOR

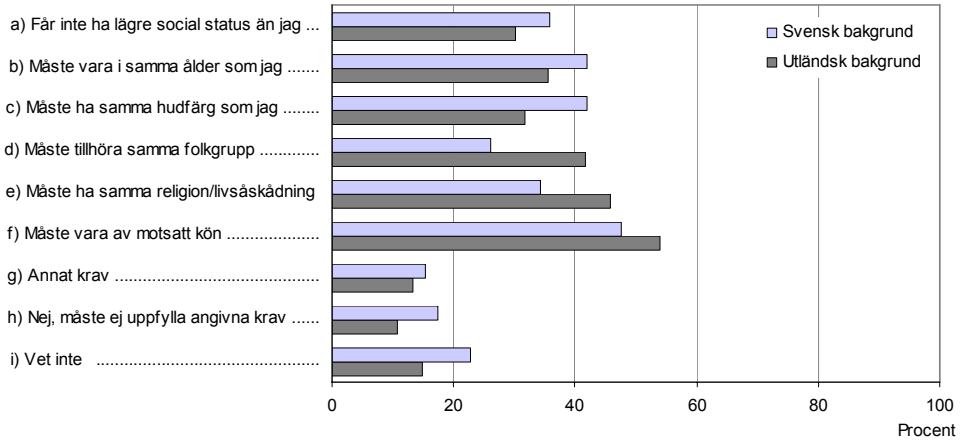
POJKAR

.

Diagram 10. Måste en eventuell pojkvän/flickvän uppfylla något eller några av följande krav för att bli accepterad av dina föräldrar? (fråga 9)
Diagrammet visar svarsalternativen Förälder A ”Mamma” och/eller Förälder B ”Pappa”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 med svensk respektive 1400 med utländsk bakgrund samt 800 pojkar med svensk och 800 pojkar med utländsk bakgrund (”oroliga” flickor och pojkar).

FLICKOR

POJKAR

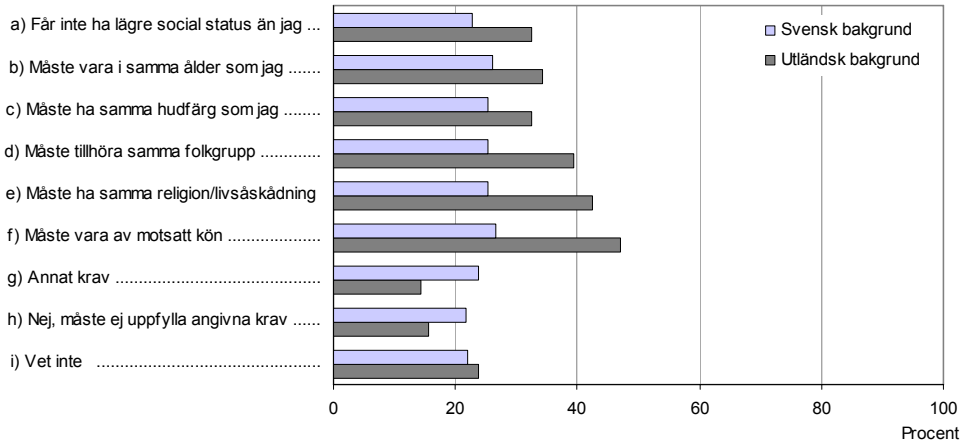
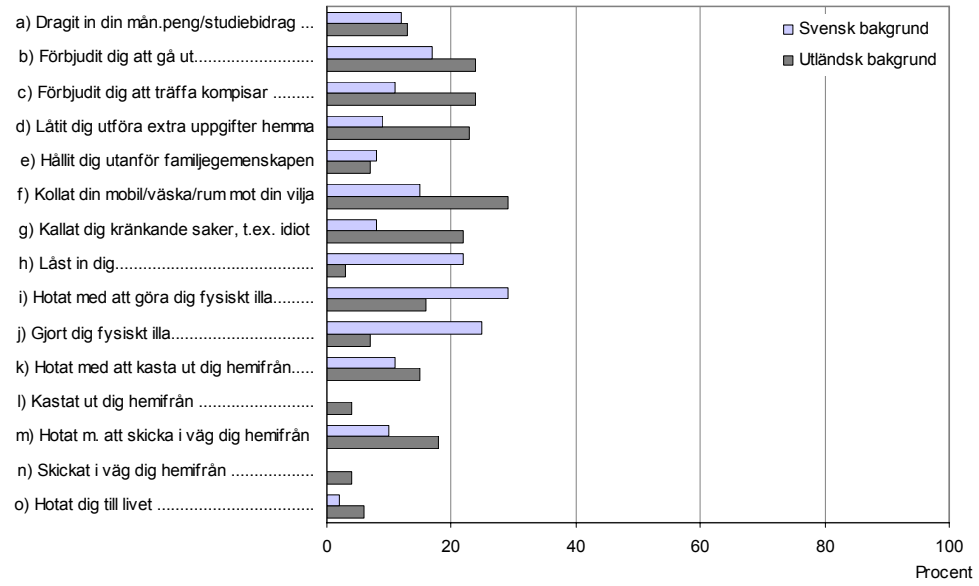

Diagram 11. Har dina föräldrar eller någon annan vuxen i din familj gjort något av följande mot dig under gymnasietiden? (fråga 14 a–d, i texten definierat som ”kontroll- och sanktionsåtgärder”, respektive e) – o), i texten definierat som ”kränkande behandling, hot och våld”.)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Flera gånger” eller ”Många gånger”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 flickor med svensk respektive 1 400 flickor med utländsk bakgrund samt 800 pojkar med svensk respektive 800 pojkar med utländsk bakgrund.

FLICKOR

POJKAR

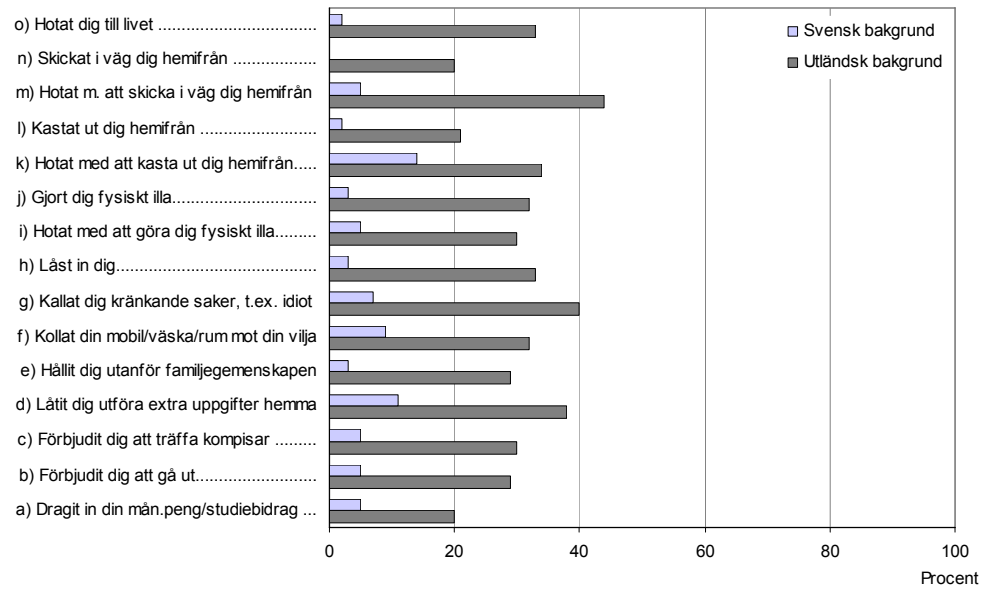
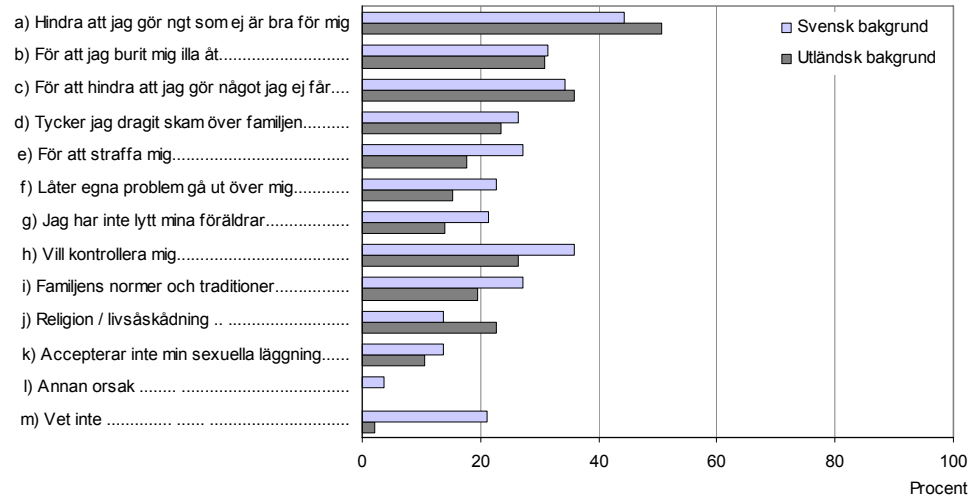
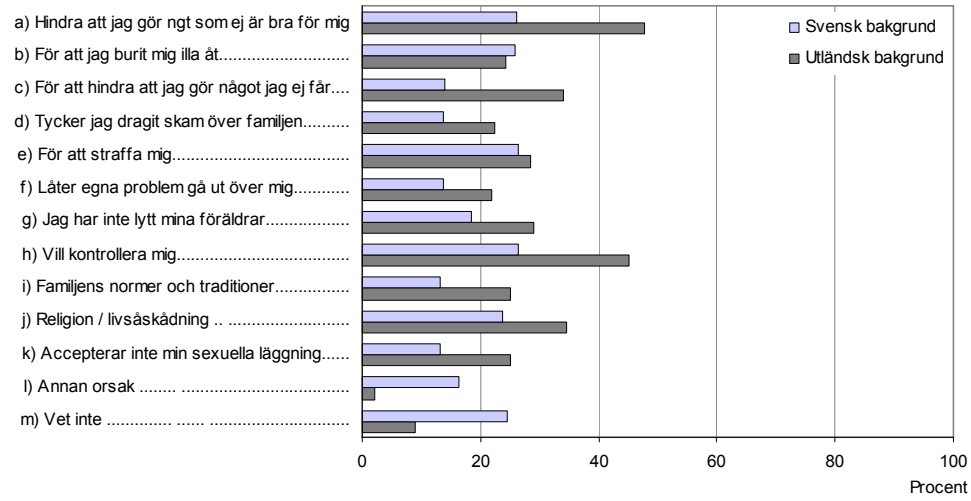

Diagram 12. Vilka orsaker tror du främst ligger bakom det som någon förälder eller annan vuxen i din familj gjort mot dig? Se fråga 14 (fråga 15).
Diagrammet visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 flickor med svensk respektive 1 400 flickor med utländsk bakgrund samt 800 pojkar med svensk respektive 800 pojkar med utländsk bakgrund (flickor och pojkar som har markerat minst ett av alternativen a–o).

FLICKOR

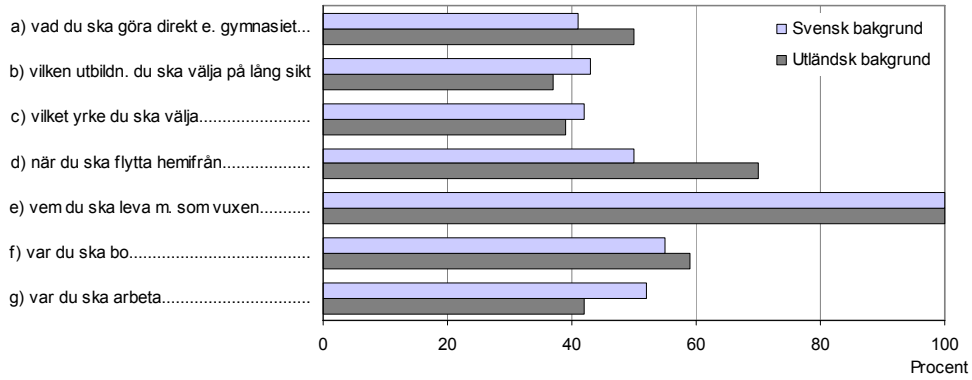
POJKAR

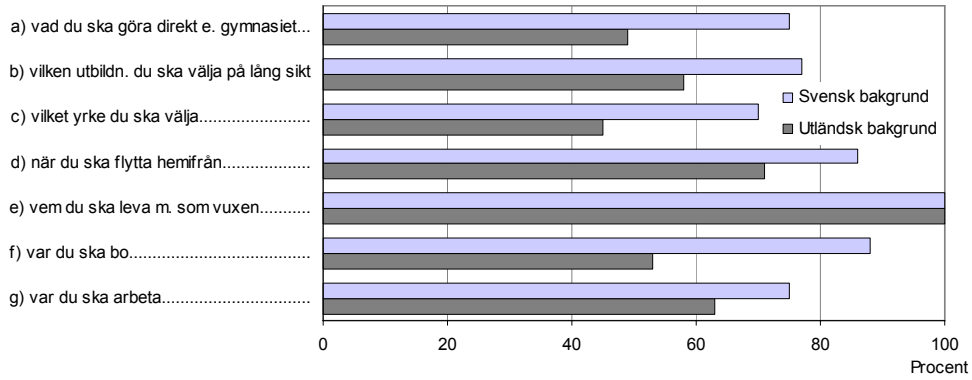
.

Diagram 13. Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma…(fråga 17)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Mycket orolig” eller ”Ganska orolig”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 900 flickor med svensk respektive 1 400 flickor med utländsk bakgrund samt cirka 800 pojkar med svensk respektive 800 pojkar med utländsk bakgrund i ”årskurs 2”.

FLICKOR

POJKAR

Sammanfattande kommentar

Enkäten innehåller en rad frågor som rör frihetsbegränsningar och kontroll, som enligt forskning och erfarenhet anses ingå i ett mönster av hedersrelaterat hot och våld. Som tidigare redovisats i avsnittet Fördjupad analys kring hedersrelaterat våld (se sidan 32) tillskrivs ofta begränsningar i valet av livspartner en central roll i litteratur där frågor om hedersrelaterat våld diskuteras. Frågan om ungdomarnas frihet att själva välja livspartner tas upp på två olika ställen i enkäten (fråga 4 h och fråga 17 e). I fråga 4 ställs ungdomarna inför en rad påståenden som syftar till att belysa ungdomarnas frihet i olika avseenden.

Fråga 4 h) har följande lydelse:
Jag FÅR själv välja…
h)…vem jag ska gifta mig med/leva tillsammans med som vuxen

Fråga 17 e) har följande lydelse:
Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma…
e) …vem du ska gifta dig med /leva tillsammans med som vuxen?

Att frågorna är olika formulerade innebär att de inte självklart mäter samma sak. Det finns inte heller något tydligt samband mellan de båda frågorna i ungdomarnas svar. Andelen ungdomar som har svarat *Stämmer ganska dåligt* eller *Stämmer mycket dåligt* på fråga 4 h) är lägre än andelen ungdomar som har svarat *Mycket orolig* eller *Ganska orolig* på fråga 17 e). Vad detta beror på går inte att utläsa av undersökningen. Vi har inte heller analyserat frågan om i vilken utsträckning ungdomar som har svarat *Stämmer ganska dåligt* eller *Stämmer mycket dåligt* också har svarat *Mycket orolig* eller *Ganska orolig* på fråga 17 e). När vi har valt utgångspunkt för att analysera frågan om i vilken utsträckning gymnasieungdomar i ”årskurs 2” kan vara utsatta för hedersrelaterat våld har vi tagit fasta på svaren i fråga 17 e). Det har vi gjort av det enkla skälet att denna fråga har en tydlig koppling till gränser som sätts av ungdomarnas föräldrar eller andra vuxna i familjen.

Utifrån vilka som svarat *Mycket orolig* eller *Ganska orolig* på fråga 17 e) har en liten grupp ungdomar ringats in och jämförts med den grupp ungdomar som har svarat *Inte särskilt orolig* eller *Inte orolig alls* på samma fråga. En jämförelse mellan de båda grupperna av ungdomar visar på stora skillnader. ”Oroliga” flickor och pojkar verkar i flera avseenden ha en likartad situation, vilket talar för att just frågan om friheten att själv välja livspartner kan betraktas som en tydligt särskiljande fråga.

Flickor och pojkar som är oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna tycks leva under omständigheter som begränsar deras liv i olika avseenden. Många av dem verkar också löpa risk för att bli utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld. Trots detta tycks majoriteten känna sig respekterade och för det mesta trivas mycket bra i sina familjer. Undersökningen tyder också på att endast en mindre del av de ”oroliga” ungdomarna har vänt sig till någon utomstående vuxen för att få råd och stöd på grund av sin familjesituation. När det gäller bakgrund har gruppen av ”oroliga” ungdomar utländsk bakgrund i högre utsträckning än ungdomar som av svaren att döma inte är oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna.

Vid en jämförelse av inbördes skillnader mellan ”oroliga” ungdomar med svensk respektive och utländsk bakgrund framkommer tydliga skillnader i vissa avseenden. Skillnaderna mellan dessa båda grupper går i huvudsak i samma riktning som i den ovan beskrivna jämförelsen mellan ”oroliga” och ”icke oroliga” ungdomar.

En högre andel ungdomar med svensk bakgrund tycks i de flesta avseenden vara fria att själva bestämma i frågor som rör vardagen och framtiden. Av undersökningen att döma är en högre andel ungdomar med utländsk bakgrund genomgående utsatta för kontroll och sanktioner, kränkande behandling, hot och/eller våld av sina föräldrar eller andra vuxna i familjen jämfört med ungdomar som har svensk bakgrund. Det gäller både flickorna och pojkarna.

I vissa avseenden verkar flickorna uppleva att de är hårt kontrollerade av skäl som handlar om anseende och heder. En högre andel av flickorna med föräldrar som inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän verkar tro att orsakerna har med sex, dåligt rykte och skam att göra. Vidare tycks nästan hälften av flickorna med utländsk bakgrund tro att föräldrarna förbjuder eller ogillar sex utom äktenskapet på grund av rädsla för dåligt rykte, skam och/eller att det är emot föräldrarnas religion/livsåskådning. Det är mer än dubbelt så många om man jämför med svaren från flickor med svensk bakgrund.

Omkring tre fjärdedelar av flickorna med utländsk bakgrund upplever att de måste vara oskulder när de gifter sig, mot en knapp fjärdedel av flickorna med svensk bakgrund. Även för pojkarnas del är det en högre andel pojkar med utländsk bakgrund som tror att orsakerna till föräldrars förbud kring sex har med rädsla för dåligt rykte, skam, religion/livsåskådning och kyskhetskravet att göra.

Särskilt om homo- och bisexuella ungdomars situation

Inledning

Enligt regeringens ursprungliga uppdrag till Socialstyrelsen skulle kartläggningen särredovisa omfattningen av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar på grund av deras sexuella läggning. När regeringen tog ställning till Socialstyrelsens begäran om uppskov omformulerades det ursprungliga uppdraget. Enligt regeringens beslut ska kartläggningen inkludera uppgifter om homo- och bisexuella ungdomar och så långt möjligt en analys av omfattningen av hedersrelaterat våld riktat mot dem. I denna del ska Socialstyrelsen samråda med HomO.

I detta avsnitt kommenteras först begreppet sexuell läggning. Sedan redovisas resultat från några studier som belyser hälsa och utsatthet bland homosexuella, bisexuella och transpersoner (hbt-personer). Därefter presenteras resultat från Socialstyrelsens enkätundersökning bland gymnasieungdomar i ”årskurs 2”.

Sexuell läggning – vad är det?

Med sexuell läggning avses en persons homo-, bi- eller heterosexualitet. En person som blir förälskad i eller attraherad av en person av samma kön uppfattas i allmänhet som homosexuell medan en person som blir förälskad i eller attraherad av en person oavsett kön uppfattas som bisexuell. Övriga personer brukar uppfattas som heterosexuella. Därmed har i princip alla individer en sexuell läggning.

Men begrepp som heterosexuell, homosexuell och bisexuell läggning är inga entydiga begrepp. Enligt Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL) består begreppet av olika komponenter som kan förklaras i en modell som inrymmer begreppen praktik, identitet och preferens.

Praktik handlar om vad man gör och vilka erfarenheter man har. Vem har man relation med och vem har man sex med?
Preferens handlar om vad man gillar och föredrar. Vill man leva med män eller kvinnor? Föredrar man att ha sex med ett av könen eller båda?
Identitet handlar om vad man känner sig som och vad man kallar sig. Kallar man sig heterosexuell, homosexuell eller bisexuell?

Beroende på vilka man frågar om vad de avser med sexuell läggning eller hur de definierar bi-, hetero- och homosexualitet får man olika svar. I västvärlden har man traditionellt valt att lägga störst vikt vid identiteten och alltså låta individen själv bestämma sin sexuella läggning. Att låta praktiken – exempelvis erfarenhet av sex med inget, ett eller båda könen – avgöra och

styra en persons sexuella läggning är ur detta perspektiv fel, eftersom någon som är heterosexuell kan vara väl så säker på att hon/han är det även om personen inte testat hur det är att ha sex med någon av sitt eget kön.

I Sverige har det inte gjorts någon undersökning som har haft som mål att visa hur många som är homosexuella, bisexuella och heterosexuella. I andra länder finns forskningsresultat som sammantaget tyder på att antalet homosexuella och bisexuella ligger någonstans mellan 5 och 10 procent av befolkningen. Så länge som det finns fördomar mot homo- och bisexuella personer går det enligt RFSL inte att genomföra en statistiskt säkerställd undersökning på en befolkningsrepresentativ grupp, då människor inte kommer att vilja svara på frågan lika ärligt som på andra frågor.

Resultat från några studier av homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation

Folkhälsoinstitutet har haft regeringens uppdrag att undersöka och analysera hälsosituationen för homosexuella, bisexuella och transpersoner. Den rapport som överlämnats till regeringen bygger i huvudsak på resultat från 2005 års nationella folkhälsoenkät och resultat från en riktad webbenkät till homo- och bisexuella samt transpersoner.[20]

Den nationella folkhälsoenkäten genomförs regelbundet i samarbete med landsting/regioner och med hjälp av Statistiska centralbyrån (SCB). Enkäten innehåller ett 70-tal frågor om framför allt fysisk och psykisk hälsa, vårdkontakter, levnadsvanor, arbete, trygghet och sociala relationer. I undersökningen år 2005 inkluderades för första gången en fråga om sexuell läggning, vilket gjorde det möjligt att jämföra homo- och/eller bisexuella kvinnor och mäns livsvillkor med den övriga befolkningen. Under våren 2005 skickades enkäten ut till sammanlagt 64 000 slumpvis utvalda personer i åldrarna 16-84 år. Enkäten besvarades av cirka 40 000 personer, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 63 procent. I undersökningen definierade sig knappt 2 procent som inte enbart heterosexuella.

Den Internetbaserade folkhälsoenkäten fanns under april–maj 2005 tillgänglig på webbplatser som besöks av målgrupperna. I webbenkäten ställdes samma frågor om hälsa, levnadsvanor och sociala relationer som i den nationella folkhälsoenkäten. Webbenkäten innehöll dessutom en mängd specifikt riktade frågor till homo- och bisexuella samt transpersoner. Dessa frågor handlade bl.a. om trakasserier, diskriminering och öppenhet. De resultat som redovisas från webbenkäten bygger på drygt 3 600 svar.

Av undersökningen framgår bl.a. att utsatthet för kränkande behandling eller bemötande, hot om våld, våld, otrygghet, avsaknad av emotionellt stöd, brist på tillit till andra människor var betydligt vanligare bland homo- och/eller bisexuella personer än i den övriga befolkningen. Även utsatthet för diskriminering och våld, trakasserier på grund av sexuell läggning eller könsidentitet/könsuttryck var vanligt förekommande bland hbt-personer.

Sammanfattningsvis konstateras att det råder en tydlig ojämlikhet i hälsa mellan hbt-personer och den övriga befolkningen och att denna ojämlikhet

[20] Statens folkhälsoinstitut (2005).

är mest markant när det gäller den psykiska ohälsan. Den psykiska ohälsan var betydligt mer utbredd bland homo- och/eller bisexuella personer än i den övriga befolkningen. Psykisk ohälsa i form av nedsatt psykiskt välbefinnande var dubbelt så vanligt bland homo- och/eller bisexuella personer som i övriga befolkningen. Psykisk ohälsa mätt som svåra besvär av ängslan, oro eller ångest visade sig dessutom vara betydligt vanligare bland homo- och/eller bisexuella personer än i den övriga befolkningen, särskilt bland homo- och/eller bisexuella kvinnor i åldrarna 16–29 år. Transpersoner, speciellt i de yngre åldrarna, uppgav vidare ett sämre psykiskt välbefinnande än exempelvis homosexuella personer. Även när det gäller självmordsförsök visade undersökningen att skillnaderna var mycket stora mellan homo- och eller/bisexuella personer och den övriga befolkningen. Självmordsförsök var dubbelt så vanliga bland homo- och/eller bisexuella personer jämfört med övriga befolkningen. Att någon gång ha övervägt eller försökt ta sitt liv var särskilt vanligt bland unga homo- och/eller bisexuella personer mellan 16-29 år. Hälften av de tillfrågade transpersonerna hade någon gång övervägt att ta sitt liv.

En av de slutsatser som Folkhälsoinstitutet drar av undersökningen är att diskriminering är en viktig orsak till den högre psykiska ohälsan bland hbt-personer. Enligt Folkhälsoinstitutet kan också utsatthet för kränkningar, dåligt bemötande, hot, trakasserier, rädsla för våld, avsaknad av emotionellt stöd och brist på tillit till andra människor vara viktiga faktorer som bidrar till en högre ohälsa bland hbt-personer. I rapporten poängteras dock på flera ställen att det är svårt att undersöka hälsa och livsvillkor bland hbt-personer på grund av metodologiska svårigheter, exempelvis att få ett tillräckligt stort och representativt urval. Folkhälsoinstitutet understryker därför betydelsen av att en viss försiktighet bör råda när man tolkar och generaliserar resultaten.

Tidigare studier om hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning

Den kunskap som finns dokumenterad om i vilken utsträckning nära anhöriga utsätter ungdomar för hot och våld på grund av deras sexuella läggning är mycket begränsad. RFSL Rådgivningen Skåne har på uppdrag av Länsstyrelsen i Skåne län kartlagt och uppmärksammat situationen för ungdomar (13–25 år) i Skåne. Kartläggningen bygger dels på enkätsvar från olika myndigheter, dels på berättelser från utsatta ungdomar. Sammanlagt skickades cirka 400 enkäter ut till de olika myndigheterna. Svarsfrekvensen varierar från 62 procent för skolan till 100 procent för polisen. För ungdomsmottagningarna och socialförvaltningarna var svarsfrekvensen 71 respektive 90 procent, vilket totalt sett ger en svarsfrekvens på 66 procent. För att få tag på utsatta ungdomar utarbetades ett material med affisch, banner och frågeformulär på Internet samt en profil på Internet-communityn Qruiser. Dessa metoder hade en gemensam grafisk profil och kopplingar sinsemellan.

Resultatet av kartläggningen redovisas i en rapport som publicerades 2004.[21] Undersökningsperioden sträckte sig från december 2003 till november 2004. Av rapporten framgår att författarna under denna period kommit i kontakt med eller hört talas om 53 ungdomar, med anknytning till Skåne, som utsatts för hedersrelaterat våld[22] på grund av sexuell läggning sedan år 2000. Kartläggningen visar att hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning inte är typiskt för en kultur, etnicitet eller religion och att variationen av ungdomar är stor. I gruppen finns också ungdomar, till exempel funktionshindrade och adopterade ungdomar, som vanligtvis inte förknippas med hedersrelaterat våld. De slutsatser som sammanfattningsvis dras i rapporten är följande:

- Ungdomarnas utsatthet är osynlig i skolan, inom socialtjänsten, på ungdomsmottagningar och hos polisen. Det handlar inte bara om en osynlighet på grund av det hedersrelaterade våldet utan framför allt utifrån deras sexuella läggning. Detta har troligen sin grund i att yrkesverksamma har bristfällig kunskap om sexualitet, ungdomars sexuella utveckling och situationen för homo- och bisexuella ungdomar.
- Ungdomarna är utsatta för traumatiska händelser och mår dåligt. För vissa leder detta till ett självdestruktivt liv med inslag av självmordstankar. Samtidigt lyser råd, stöd och åtgärder riktade till denna grupp med sin frånvaro. Samma sak gäller samarbete mellan myndigheterna och samarbete med frivilligorganisationerna trots regeringens ambitioner och trots att hedersvåld stått högt upp på den svenska agendan.
- Yrkesverksamma saknar kunskap och erfarenhet för att hjälpa ungdomar som på grund av sexuell läggning utsätts för hedersrelaterat våld. På så sätt kan de varken agera i tid eller på ett korrekt sätt. Dessutom saknas förebyggande åtgärder liksom tidiga insatser, samt intensiva åtgärder för hela familjen efter hedersvåldshändelserna. Det behövs, med andra ord, en rad insatser på olika nivåer i samhället.

Resultat från Socialstyrelsens enkätundersökning

I enkäten ställs det inte några direkta frågor om ungdomarnas sexuella läggning. Några enkätfrågor innehåller dock svarsalternativ som rör föräldrarnas inställning till ungdomar med homo- eller bisexuell läggning. Det gäller dels fråga 9 om föräldrarnas krav på en eventuell pojkvän/flickvän, dels fråga 12 om hur ungdomarna tror att föräldrarna skulle reagera om deras son/dotter skulle vara homosexuell eller bisexuell. I fråga 15 finns också alternativet

[21] Länsstyrelsen i Skåne län (2004).

[22] Med begreppet hedersrelaterat våld menar författarna ”den starka kontroll som utövas mot någon i familjen eller gemenskapen med hänvisning till den skam familjen eller gemenskapen drabbas av om någon bryter mot normen, hederskodexen, som gäller för gruppen.”

Accepterar inte min sexuella läggning som en möjlig förklaring till att den unge under sin gymnasietid har utsatts för kränkande behandling, hot, våld eller andra kontroll- och sanktionsåtgärder från någon förälder eller annan vuxen i familjen.

Måste en eventuell pojkvän/flickvän vara av motsatt kön?

För att belysa föräldrarnas inställning till ungdomarnas relationer med pojkvän/flickvän ställdes en hypotetisk huvudfråga och två kompletterande följdfrågor. Huvudfrågan – fråga 7 i enkäten – gäller om ungdomarna tror att föräldrarna skulle acceptera att man hade en pojkvän/flickvän och innehåller fyra svarsalternativ. Ungdomar som svarar *Nej* hänvisas till fråga 8, som anger tänkbara orsaker till att föräldrarna troligen inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän. Ungdomar som svarar *Ja, på vissa villkor* hänvisas till fråga 9, som innehåller en uppräkning av krav som en eventuell pojkvän/flickvän enligt ungdomarna måste uppfylla för att bli accepterad av föräldrarna. Denna uppräkning innehåller svarsalternativet *Ja, måste vara av motsatt kön*.

I detta avsnitt redovisas inte några resultat från fråga 9. Det beror på att uppgifterna bygger på svar från en följdfråga och därför kan ge en missvisande bild av föräldrars syn på samkönade relationer bland ungdomar. Om frågan i stället hade formulerats som en huvudfråga hade kanske också ungdomar som svarat att föräldrarna skulle acceptera en pojkvän/flickvän utan problem ha lämnat ett annat svar.

I det följande redovisas först utfallet på den hypotetiska frågan om föräldrars inställning till barn som är homosexuella eller bisexuella. Därefter redovisas vissa uppgifter om ungdomar som har utsatts för kränkande behandling, hot, våld eller andra kontroll- och sanktionsåtgärder från någon förälder eller annan vuxen i familjen på grund av att den vuxne, enligt den unge, inte accepterar hans eller hennes sexuella läggning.

Hur tror ungdomarna att föräldrarna skulle reagera om deras dotter/ son skulle vara homosexuell eller bisexuell?

Föräldrars inställning till barn som är homosexuella eller bisexuella speglas i svaren på fråga 12, som lyder:

Om du skulle vara homosexuell eller bisexuell, skulle dina föräldrar acceptera det?

Förutom *Vet inte* innehåller frågan följande svarsalternativ:

Ja, inga problem

Ja, men skulle bli ledsna och besvikna

Ja, men skulle bli oroliga för min skull

Nej, skulle försöka få mig att ändra mig

Nej, skulle ta avstånd från mig

Nej, skulle straffa mig hårt

I denna fråga har ungdomarna haft möjlighet att markera flera alternativ, vilket innebär att olika Ja- respektive Nej-alternativ inte utesluter varandra. I detta avsnitt redovisas först likheter och skillnader mellan flickors och pojkars föreställningar om hur föräldrarna skulle reagera om de vore homo- eller bisexuella. Därefter jämförs tre olika grupper av ungdomar; ungdomar som i fråga 12 har markerat något av ovanstående Ja-alternativ, ungdomar som har markerat något av ovanstående Nej-alternativ och ungdomar som har svarat Vet inte på frågan.

Vad tror flickorna?

I undersökningen framträder stora skillnader mellan flickorna om man ser till deras bakgrund. Först av allt bör sägas att ungefär 30 procent av flickorna inte verkar veta vilken inställning deras föräldrar har i denna fråga. I övrigt tyder resultatet från undersökningen på att ungefär 60 procent av flickorna med svensk bakgrund tror sig ha föräldrar som utan problem skulle acceptera om de vore homosexuella eller bisexuella jämfört med knappt 15 procent av flickorna med utländsk bakgrund. Av undersökningen att döma räknar 15–20 procent av flickorna – oberoende av ursprung – med att föräldrarna skulle acceptera deras sexuella läggning men bli ledsna, besvikna eller oroliga för dotterns skull. Ungefär 10 procent av flickorna med svensk bakgrund tror att föräldrarna skulle försöka få dem att ändra sig. För flickor med utländsk bakgrund ligger motsvarande andel på drygt 30 procent.

Skillnaderna i bakgrund är också tydliga när det gäller flickornas föreställningar om mer långtgående åtgärder. Det verkar inte vara många flickor med svensk bakgrund som tror att deras föräldrar skulle ta avstånd från dem eller straffa dem hårt. Det tycks bara gälla ett par procent mot cirka 25 procent av flickorna med utländsk bakgrund.

Vad tror pojkarna?

När det gäller föräldrars inställning till söner med en homo- eller bisexuell läggning tyder undersökningen på, att drygt 30 procent av pojkarna inte vet vad föräldrarna skulle tycka i denna fråga. I övrigt tycks drygt 40 procent av pojkarna med svensk bakgrund tro att föräldrarna skulle acceptera om deras son vore homo- eller bisexuell jämfört med cirka 10 av pojkarna med utländsk bakgrund. I likhet med flickorna verkar ungefär 15 procent av pojkarna i båda grupperna tro att föräldrarna skulle acceptera sonens sexuella läggning men bli ledsna och besvikna eller oroliga för hans skull. Av undersökningen att döma tror ungefär 40 procent av pojkarna med utländsk bakgrund att föräldrarna skulle försöka få sonen att ändra sig jämfört med ungefär 10 procent av pojkarna med svensk bakgrund. Resultatet av undersökningen tyder dessutom på att ungefär 30 procent av pojkarna med utländsk bakgrund tror att de skulle bli hårt bestraffade av sina föräldrar och att ungefär 25 procent av dem tror att föräldrarna skulle ta avstånd från dem. För pojkar med svensk bakgrund ligger motsvarande andelar på 5–10 procent.

Några likheter och skillnader mellan tre grupper av ungdomar

Vid den fördjupade analysen av ungdomarnas svar på fråga 12 har ungdomarnas delats in i tre huvudgrupper:

Grupp 1: ungdomar som har markerat något Ja-alternativ
Grupp 2: ungdomar som har markerat något Nej-alternativ
Grupp 3: ungdomar som har svarat Vet inte

Resultatet av undersökningen tyder på att drygt hälften av flickorna och cirka 40 procent av pojkarna i ”årskurs 2” tillhör grupp 1, att drygt 15 procent av flickorna och drygt 20 procent av pojkarna tillhör grupp 2 medan resten av ungdomarna tillhör grupp 3. Inledningsvis kan alltså konstateras att förhållandevis många ungdomar inte verkar känna till föräldrarnas inställning i denna fråga. I det följande beskrivs flickornas situation i några avseenden separat från pojkarnas. Men allra först något om gruppernas storlek grovt räknat i antal pojkar respektive flickor i ”årskurs 2” på riksnivå.

Tabell 4. Antal ungdomar i ”årskurs 2” fördelade på Ja-svar, Nej-svar och Vet inte-svar på fråga 12

	Flickor	**Pojkar**
Grupp 1	28 000	23 000
Grupp 2	9 000	13 000
Grupp 3	15 000	20 000

Flickornas situation

Undersökningen tyder på att flickorna i grupp 2 överlag anser att de har mer begränsad frihet att själva bestämma över sin vardag och framtid än flickorna i grupp 1 och 3. De verkar inte bara vara mer kontrollerade utan också mer utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld i sin familj. Det bör dock understrykas att detta bara gäller en minoritet av flickorna som beroende på vilken fråga det gäller pendlar någonstans mellan ett par procent och drygt 30 procent. Av undersökningen att döma upplever fler av flickorna i grupp 2 också ett behov av att söka råd och stöd av någon utomstående på grund av sin familjesituation. De allra flesta tycks dock känna sig respekterade och för det mesta trivas väldigt bra i sin familj.

När det gäller bakgrund märks vissa skillnader mellan de tre grupperna av ungdomar. Omkring 90 procent av flickorna i grupp 1 är själva födda i Sverige/Norden och ungefär lika många har svensk bakgrund. I grupp 2 ligger andelen födda i Sverige/Norden på cirka 50 procent och i denna grupp har bara hälften av flickorna svensk bakgrund. Flickorna i grupp 3 har en bakgrund som mer liknar flickornas i grupp 1 än flickornas i grupp 2.

Pojkarnas situation

När det gäller pojkarna är skillnaderna mellan de tre grupperna inte lika tydliga. De verkar genomgående ha större frihet än flickorna att själva bestämma över sin vardag och framtid och förefaller också oftare vara nöjda med sin familjesituation. Även om pojkarna i grupp 2 tycks vara mer utsatta i

vissa avseenden verkar skillnaderna mellan grupperna ändå vara betydligt mindre än skillnaderna mellan olika grupper av flickor.

När det gäller bakgrund märks dock vissa tydliga skillnader mellan pojkarna. Av pojkarna som tillhör grupp 1 verkar mer än 95 procent vara födda i Sverige/Norden och ungefär 90 procent ha svensk bakgrund. Av pojkarna i grupp 2 verkar drygt 25 procent ha utländsk bakgrund jämfört med cirka 50 procent av flickorna i motsvarande grupp. I likhet med vad som gäller för flickorna tycks pojkarna i grupp 3 ha en bakgrund som mer liknar pojkarnas i grupp 1 än i grupp 2.

Kränkande behandling, hot, våld m.m. på grund av sexuell läggning

I det följande redovisas resultat från undersökningen som vittnar om att ungdomars sexuella läggning kan vara en förklaring till att de utsätts för kränkande behandling, hot, våld eller andra kontroll- och sanktionsåtgärder från föräldrar eller andra vuxna i familjen. Redovisningen bygger på antagandet att ungdomar som markerat svarsalternativet *Accepterar inte min sexuella läggning* inte är heterosexuella utan har en homo- eller bisexuell läggning. Det kan dock inte uteslutas att vissa ungdomar kan ha lagt en annan betydelse i själva begreppet sexuell läggning och i stället tolkat det som sexuellt beteende. I så fall kan också heterosexuella ungdomars erfarenheter ha påverkat resultatet i denna del av undersökningen. Vidare bör påpekas att sexuell läggning inte behöver vara den enda utan en av flera tänkbara orsaker till vad ungdomarna har varit utsatta för i sina familjer.

Inledningsvis kan konstateras att 34 flickor och 32 pojkar har markerat det aktuella svarsalternativet. Uppräknat till riksnivå handlar det om ungefär 800 flickor och 600 pojkar i ”årskurs 2”. Med hänsyn till gruppens storlek redovisas inga procentsatser uppräknade till riksnivå utan i stället ungdomarnas egna svar i absoluta tal.

Ungdomarnas bakgrund

Av flickorna är 15 födda i Sverige/Norden och resten någon annanstans. Av de 19 flickor som invandrat till Sverige kom fem hit innan skolstarten och lika många som tonåringar. Resten flyttade till Sverige i åldern 7–12 år. Majoriteten av flickorna har utländsk bakgrund. Fem flickor har svensk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda i Sverige/Norden. Pojkarna har en bakgrund som är nästan identisk lik flickornas, vilket betyder att ungdomar med utländsk bakgrund är kraftigt överrepresenterade i gruppen.

Vad säger ungdomarna att de har varit utsatta för?

Undersökningen visar att 32 av flickorna och 28 av pojkarna säger sig ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld i någon eller några av de former som anges under e) – o) i fråga 14. I övriga fall verkar ungdomarna uteslutande ha drabbats av en eller flera av de kontroll- och sanktionsåtgärder som anges i samma fråga under a) – d). Vilka erfarenheter dessa ungdomar har av sådana åtgärder, t.ex. utegångsförbud eller förbud att träffa kompisar, redovisas dock inte i detta sammanhang.

När det gäller kränkande behandling, hot och våld tyder undersökningen på stora individuella variationer. Nedanstående tabell visar hur många ungdomar som uppger att de har varit utsatta för olika former av kränkande behandling, hot och våld och i vilken utsträckning. Den säger ingenting om i vilken utsträckning en och samma flicka eller pojke kan ha varit utsatt för flera alternativ och i så fall vilka alternativ det gäller.

Tabell 5. Homo- och bisexuella ungdomars utsatthet för kränkande behandling, hot och våld inom familjen

	Flickor		**Pojkar**	
	Enstaka gång	Flera gånger	Enstaka gång	Flera gånger
e) hållits utanför familjegemenskapen	3	6	3	14
f) fått sin mobil/väska/rum kollat mot sin vilja	11	14	5	14
g) blivit kallad för kränkande saker	13	8	4	15
h) blivit inlåst	7	3	3	11
i) hotats med fysiskt våld	10	9	4	13
j) utsatts för fysiskt våld	11	7	5	15
k) hotats med att bli utkastad hemifrån	11	6	4	14
l) blivit utkastad hemifrån	2	6	3	12
m) hotats med att bli ivägskickad hemifrån	8	7	4	13
n) blivit ivägskickad hemifrån	3	4	3	11
o) hotats till livet	1	5	6	14

Av ovanstående tabell framgår att alla i gruppen utom två flickor och fyra pojkar uppger att de har varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld samt att pojkarna har varit utsatta i betydligt större utsträckning än flickorna.

Sammanfattande kommentar

Undersökningen visar att majoriteten av flickorna tror sig ha föräldrar som utan problem skulle acceptera om de vore homo- eller bisexuella. Pojkarna tycks dock inte uppfatta sina föräldrar som lika toleranta som flickorna tycks göra. Cirka 30 procent av pojkarna med utländsk bakgrund verkar också tro att föräldrarna skulle straffa dem hårt om de vore homo- eller bisexuella.

När det gäller utsatthet för kränkande behandling, hot och/eller våld har en mycket liten grupp flickor och pojkar svarat att deras sexuella läggning kan vara en förklaring till att någon förälder eller annan vuxen i familjen har utsatt dem för någon/några av de åtgärder och handlingar som räknas upp i fråga 14.

Diskussion och slutsatser

Vikten av att veta mer om förekomsten

Idag är kunskaperna om hur många ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat hot och våld mycket bristfälliga och i olika sammanhang figurerar vitt skilda siffror.

Resultat från länsstyrelsernas arbete med att kartlägga omfattningen av hedersrelaterat våld mot flickor och unga kvinnor under 2002–2003 pekar t.ex. mot att cirka 1 500–2 000 personer kan vara utsatta för detta samt att 10–15 procent av dessa personer kan vara i behov av skyddat boende. Eftersom länsstyrelsernas kartläggning utgick från kända fall ansågs mörkertalet dock kunna vara mycket stort.

Resultat från en undersökning om föräldrars gränssättning bland högstadieelever visar att ungdomar med utländsk bakgrund är hårt begränsade av sina föräldrar (se sidan 37). Doktoranderna som genomförde undersökningen 2002 drar själva inga slutsatser om i vilken utsträckning de hårt begränsade ungdomarna kan vara utsatta för hedersrelaterat våld. Resultaten från undersökningen har ändå använts för grova skattningar på riksnivå. I både dagspress och kvällspress nämns t.ex. siffran 100 000 flickor som ett mått på hur många unga kvinnor som kan vara utsatta för hedersrelaterat förtryck i Sverige.[23] I en artikel i kvällspressen[24] beräknas 15 000 unga svenskar leva under hot om hedersvåld och i en annan artikel i dagspressen[25] påstås minst 30 000 personer i Sverige leva under press i hederskulturens namn. I samtliga dessa fall sätts siffrorna i samband med den ovannämnda undersökningen bland högstadieelever i en av Sveriges större kommuner.

Detta är bara tre exempel på siffror som nämnts i media och som bidrar till att skapa en bild av hedersrelaterat våld hos allmänheten. Eftersom siffrorna bygger på osäkra resultat behövs det ökad kunskap som underlag för en seriös samhällsdiskussion. Men viktigast av allt är naturligtvis att få ökad kunskap för ungdomarnas egen skull så att samhällets resurser för förebyggande insatser, råd- och stödinsatser respektive skyddat boende kan dimensioneras i förhållande till hur många ungdomar som faktiskt kan vara utsatta.

Svårigheter i uppdraget

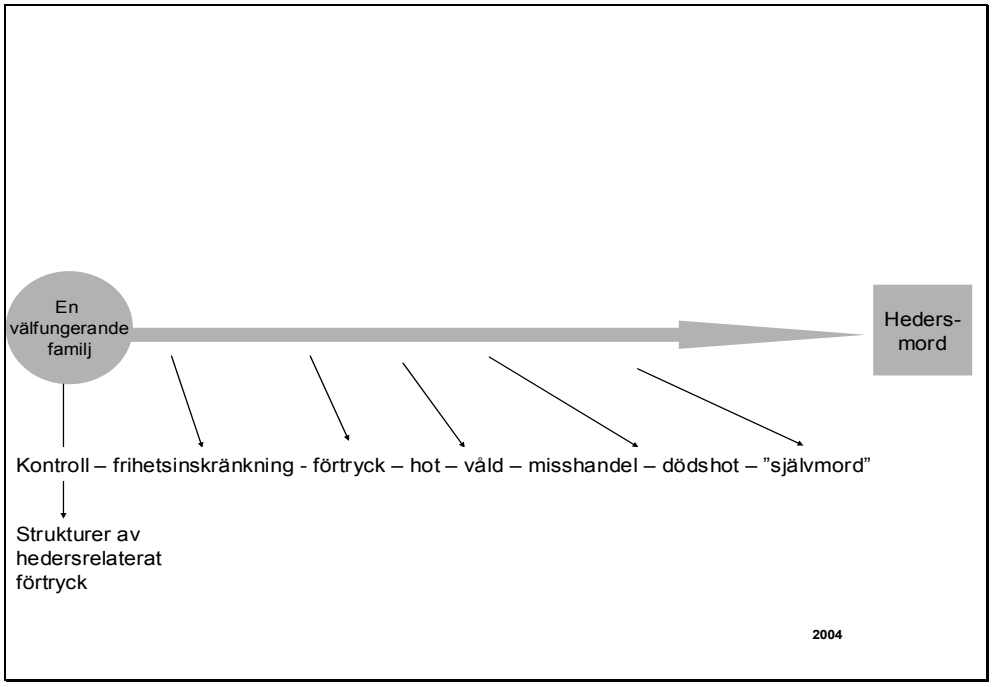
– Hur många är dom egentligen?

Innan man kan ge svar på en sådan fråga måste man först diskutera vilka ungdomar det handlar om. Som framgår av avsnittet Vad menas med hedersrelaterat våld? (se sidan 16) finns det emellertid inte någon enhetlig de-

[23] Svenska Dagbladet den 17 juli och Aftonbladet den 21 juni respektive 24 juli 2006.
[24] Aftonbladet den 18 januari 2006
[25] Dagens Nyheter den 20 januari 2006

finition av begreppet. Att det saknas en enhetlig definition har inneburit en stor svårighet i arbetet med regeringsuppdraget. Även om den tolkning av begreppet som görs i en tidigare utgiven rapport från Socialstyrelsen och länsstyrelserna (se sidan 17) har varit vägledande i vårt arbete har enkätfrågorna inte utformats systematiskt med utgångspunkt från denna definition. Resultatet av undersökningen kan därför inte speglas mot alla de komponenter som ingår i denna.

Hur man ska definiera och avgränsa begreppet hedersrelaterat våld diskuteras i många olika sammanhang. I en nyligen utgiven rapport från Länsstyrelsen i Stockholms län[26] ägnas ett helt kapitel åt detta. Där beskrivs hedersrelaterat våld som ett kontinuum enligt nedanstående schematiska bild.

För rapportens författare, doktorand Siv-Britt Björktomta vid Ersta Sköndal Högskola i Stockholm, är bilden en sammanfattning av de erfarenheter och den kunskap hon har samlat in under de dryga tre år som hon på olika sätt har arbetat med området hedersproblematik inom svenskt socialt arbete. Kontinuumet ger enligt författaren inte en enhetlig definition av begreppet men visar på hur svårfångat och svårdefinierat fenomenet är.

I en nyligen utgiven norsk rapport[27] av Bredal & Skjerven förs ett långt resonemang om olika definitioner i ett avsnitt med rubriken *Hva ”er” det, og hva skal vi kalle ”det”?* Inledningsvis bör sägas att begreppet hedersrelaterat våld, eller på norska ”aeresrelatert vold”, inte används lika mycket i Norge som i Sverige. I Norge och Danmark talar man i stället mer om tvångsäktenskap, som i dessa länder har definierats som ett problemområde.

Bredal och hennes kollega har under 2006 haft det norska barn- och jämställdhetsdepartementets uppdrag att kartlägga omfattningen av tvångsäk-

[26] Länsstyrelsen i Stockholms län (2006).
[27] Bredal, A. & Skjerven L.S. (2007).

tenskap i Norge. De anser att begreppet tvångsäktenskap är för snävt och menar att det ofta är en del av ett bredare problemkomplex, som har samband med auktoritär uppfostran och kontroll av kvinnors sexualitet. De söker därför efter ett annat begrepp men är själva osäkra på om hedersrelaterat våld är det bästa. De är däremot säkra på att övergrepp och konflikter som kännetecknar problembilden behöver uttryckas i flera ord oavsett val av ”rubrik” och tänker på ord som ”patriarkalisk och auktoritär uppfostran”, ”kollektiv kontroll av flickors och kvinnors sexualitet och rykte” och som ”uppfostran till lydnad och dygd”. Enligt rapporten handlar det särskilt om flickor och kvinnor som växer upp med stränga regler och restriktioner, som syftar till att bevara deras sexuella rykte och renhet eftersom detta är viktigt för familjens och släktens heder. Flickan får inte bli eller uppfattas som en ”dålig flicka”. Det är viktigt att vara ”jungfru”, ”ren” och ”kysk”. Dessa familjer tillämpar enligt författarna en auktoritär och rigid köns- och generationshierarki, där unga kvinnor befinner sig nederst. Pojkar är också berörda, direkt och indirekt, men resultatet av den norska undersökningen visar att det särskilt är flickor som är utsatta. En annan grupp är ungdomar som blir utsatta för kontroll och tvång på grund av sin sexuella läggning.

Författarnas tveksamhet till att använda begreppet ”hedersrelaterat våld” sammanhänger med att begreppet är omtvistat i Norge. Det finns en skepsis mot till att fokusera på heder, eftersom det kan innebära att våldet ses som kulturellt betingat med risk för att det bagatelliseras eller att ”invandrarkulturer” stigmatiseras och uppfattas som våldsamma. En del menar också att begreppet hedersrelaterat våld bidrar till att detta våld behandlas som något helt annat än övrigt våld mot kvinnor i nära relationer, något som enligt Bredal och hennes kollega både kan betyda att hedersrelaterat våld överfokuseras och att det marginaliseras.

I avsnittet Metod och genomförande (se sidan 19) har vi tidigare redovisat en rad principiella svårigheter med en kartläggning av förekomsten av hedersrelaterat våld. Dessa svårigheter hänger inte bara samman med att det inte finns någon enhetlig definition utan också med att problemområdet inte är konstant över tid utan påverkas av förändringar i samhället. Det gäller bl.a. förändrade traditioner, mönster och strategier, inte minst mellan generationerna. Hur och när man än gör en kartläggning som syftar till att mäta förekomsten av hedersrelaterat hot och våld måste man således vara medveten om att den ger en bild av situationen som beror på hur man definierar och avgränsar, vem man frågar och hur samt att den i bästa fall kan ge en ungefärlig uppskattning av dagsläget.

Svårigheter i genomförandet

Det finns ingen självklar metod för att kartlägga hur många ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat hot och våld. För det första måste man ta ställning till vem som ska svara på frågorna och för det andra välja metod. I detta fall har valet stått mellan enkät och intervju eller en kombination av båda metoderna.

Vem skulle då kunna svara på frågorna? Här finns tre möjliga huvudalternativ; personer som kommer i kontakt med kända fall, dvs. ungdomar som söker råd, stöd eller skyddat boende på grund av att de upplever sig vara

utsatta för hedersrelaterat våld, personer som i naturliga sammanhang, t.ex. lärare och elevvårdspersonal träffar ungdomarna i deras vardag och som oroar sig för vissa av dem utan att säkert veta vad ungdomarna är utsatta för i sina familjer och, slutligen – ungdomarna själva.

Av skäl som tidigare redovisats i avsnittet Metod och genomförande (se sidan 19) har vi valt att fråga ungdomarna själva. Detta var inte något enkelt ställningstagande utan en fråga som diskuterades brett och ingående innan den slutligen avgjordes efter att det forskningsetiska rådet vid Institutet för utvärdering av metoder i socialt arbete (IMS) granskat undersökningens innehåll och genomförande (se sidan 23). En central fråga i den förberedande diskussionen har varit om det är etiskt försvarbart att låta ungdomar svara på frågor av mycket känslig och privat natur i en klassrumssituation. Risken för att enkäten skulle kunna väcka starka reaktioner bland ungdomar med erfarenhet av kränkande behandling, hot och våld från nära anhöriga kunde t.ex. inte negligeras. Det talade bl.a. för att enkäten borde innehålla hänvisningar till olika hjälpinstanser i samhället. Det kunde inte heller uteslutas att vissa ungdomar skulle kunna råka illa ut, om föräldrar med starka kontrollbehov fick veta att de hade medverkat i undersökningen. En fråga som diskuterades var därför om föräldrarna på förhand borde informeras om undersökningens syfte och innehåll. Vi ansåg dock att nästan vuxna kvinnor och män själva måste kunna ta ställning till om de vill svara på frågor av den typ som ställs i enkäten. I försättsbrevet till ungdomarna betonades också att det var frivilligt att medverka i undersökningen. I följebrevet till skolledningen underströks dessutom betydelsen av att skolhälsovården informerades om den förestående undersökningen för att ha beredskap, om några ungdomar skulle vända sig dit för att få råd och stöd.

Att valet föll på att genomföra en enkätundersökning var däremot självklart, eftersom det av tids- och kostnadsskäl inte hade gått att genomföra en stor intervjuundersökning. Enkäten som metod är emellertid ett trubbigt instrument för att få svar på frågor av mycket komplicerad natur. Det gäller i synnerhet enkäter som nästan uteslutande innehåller fasta svarsalternativ med begränsade möjligheter att ge nyanserade svar. Det hade därför varit önskvärt med fler öppna frågor i enkäten men inte heller detta bedömdes vara möjligt med hänsyn till att sådana frågor är mer integritetskänsliga och tar betydligt längre tid att bearbeta.

Den fråga som vi brottades allra mest med var ändå svårigheterna att formulera enkätfrågor som är relevanta för alla ungdomar i en gymnasieklass. För att inte vissa elever skulle känna sig särskilt utpekade i en klassrumssituation måste enkäten konstrueras kring en rad allmänna frågor om ungdomarnas familjesituation. Men den måste också innehålla specifika frågor med hänsyn till att svaren skulle användas för att skatta förekomsten av hedersrelaterat hot och våld på riksnivå. Att avväga det ena mot det andra har varit en svår balansgång i vårt arbete.

En annan svårighet som har präglat genomförandet av undersökningen har varit bristen på kontroll över själva undersökningssituationen. Med vetskap om att skolorna ofta blir ombedda att besvara olika enkäter kunde vi inte ta för givet att de skulle avsätta resurser för att medverka i en undersökning, som inte handlar om elevernas skolgång utan om deras familjesituation. Vi kunde inte heller försäkra oss om att undersökningen skulle genom-

föras i klasser med lärare som var positivt inställda till enkätens innehåll, eftersom undersökningen bygger på ett stratifierat, slumpmässigt urval av skolor och klasser. Det ideala hade varit att anlita utomstående undersökningsledare som på plats hade introducerat syftet med undersökningen, tydliggjort vissa frågeformuleringar och stått som garanter för att de igenklistrade kuverten skickades in direkt till Statistiska centralbyrån (SCB). En sådan lösning var dock inte möjlig av praktiska och ekonomiska skäl.

I efterhand kan konstateras att våra farhågor inte har besannats. De reaktioner vi fått tyder inte på att undersökningens syfte och innehåll generellt sett har blivit starkt ifrågasatt av skolledningen, lärare eller elever som har medverkat i undersökningen. Tvärtom har flera skolledare i kontakterna med SCB ansett att undersökningen har ett angeläget innehåll och beklagat att de av olika skäl inte haft möjlighet att medverka.

Vi har också fått positiva kommentarer från elever som lämnat skriftliga synpunkter på en blank sida i enkäten. I det följande ges exempel på några positiva kommentarer:

– Det är bra med blanketter. Man får utrycka vad man känner & det är bra för de som mår dåligt. Det borde göras oftare & göras något åt de som ej mår bra!

– Bra enkät, jag hoppas att den kommer hjälpa er i ert arbete. Ni är jätteduktiga, tack å vägnar av många.

– Det var inga problem att göra denna enkät.

– Det är bra att ni gör sånna här enketter. För det finns många ungdomar som har det tufft.

– Inget att gråta över, dessa frågor var inte svåra att svara på.

– INTRESSANT!

– Bra med sådana undersökningar.

– Jag tycker att det är jättebra att ni gör sånna här undersökningar. För då känner man att ni bryr er om oss!

– Sådant här är alltid nyttigt!

– Frågorna var inte alls kränkande eller jobbiga.

– Jag tycker inte att det var jobbigt men kan förstå om någon tycker det. Bra undersökning tycker jag. Det kan mycket väl behövas sånna här undersökningar så det var bra att ni gjorde det & lycka till.

– Nej, det är inte jobbigt! Detta var roligt. SKICKA GÄRNA FLER!

– Jag tycker att det är bra att ni gör såna här saker för att se på ”vilken nivå” ungdomar lever.

– Också mycket bra att den faktiskt är anonym.

Men många kommentarer vittnar också om stark kritik, upprörda känslor och skepsis bland ungdomarna:

– Tror ej detta kommer att ge ett starkt resultat. De som verkligen är kuvade av religion kommer ändå inte våga svara ärligt p.g.a. risk till allvarlig bestraffning.

– Jag själv har inget emot sådana här undersökningar. Undrar bara varför ni vill veta sådana saker. Jag menar, om någon har problem, hur löser ni det då m.h.a en blankett som hälften av Sveriges ungdomar fyllt i. Sen är det ju rätt svårt att veta om allt stämmer. En del skojar ju till det och kryssar i på lite kul så…men men, keep up the good work.

– Är detta nödvändigt? Jag har skakat på huvudet genom hela testet. Jävla frågor.
– Helt onödigt, varför ens göra nått sånt. Alla kommer ändå att svara oseriöst.
– Mest värdelösa jag har varit med om.
– Omogna & töntiga & överdrivna dumma frågor!
– Vad ska det här vara bra för? Vad hjälper er dom här frågorna? En del saker har ni ju inte med o göra.
– Sämsta jävla undersökningen någonsin. Grattis! Min dag är förstörd.
– Tycker den var ganska dålig. Fick känslan av att ni jämnförde Muslimer o Kristna.
– Ja de e jobbigt!
– Jag tycker att det verkade vara frågor riktade mot invandrare. Hoppas jag har fel!!!
– Det här kändes som en enkät riktad främst till utländska familjer där det är vanligast med kvinnoförtryck (ur ett svenskt perspektiv) och heder och så vidare. "Du ska bli läkare" T.EX.
– Jag är svensk. Jag undrar vad det är för frågor ni ställer. Det handlar bara om invandrare. Det är sjukt.
– Konstiga frågor.
– Ni kan fråga om man känner press från vuxna i skolan också.
– Orealistiska svarsalternativ. Vem är go nog och hota sin unge!?

En del ungdomar lämnade också konkreta synpunkter på frågeformuleringar och svarsalternativ och menade bl.a. att vissa frågor var felformulerade eller svårtolkade och att vi gärna hade kunnat vara mer utförliga i texten så att det hade blivit lättare att svara. Andra tyckte att enkäten var svår att fylla i på grund av deras livssituation, t.ex. att de hade avlidna föräldrar, var placerade i familjehem eller bodde ensamma.

Svårigheter i tolkningen

Den allra svåraste uppgiften har varit att tolka resultatet av undersökningen. Det beror inte bara på det stora bortfallet av hela skolor och klasser utan också på att vi saknar viktiga uppgifter om frånvaron i de klasser som faktiskt har medverkat i undersökningen. Vi saknar t.ex. uppgifter om orsakerna till frånvaron, om fördelningen mellan flickor och pojkar liksom fördelningen mellan ungdomar med svensk respektive utländsk bakgrund. Även om vi har inhämtat viss information i efterhand kan vi inte dra några väl grundade slutsatser om hur det selektiva bortfallet kan ha inverkat på resultatet.

En omständighet som man alltid måste räkna med är att det kan finnas mätfel som beror på att frågor har missförståtts eller feltolkats. I detta fall kan det t.ex. finnas ungdomar som har läst frågorna slarvigt, har dåliga kunskaper i svenska eller rent allmänt haft svårt att förstå hur enkäten ska fyllas i. En annan omständighet som försvårat arbetet med att tolka resultatet är att frågornas art kan innebära att ungdomar som är utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld inte vågar eller vill svara uppriktigt på frågorna. Att ge ärliga svar på frågor i en enkät som t.ex. handlar om skolgång och

fritidsvanor är en helt annan sak än att ge ärliga svar på frågor som handlar om kränkande behandling, hot och våld från föräldrar och andra vuxna i familjen. I detta fall handlar det inte om vad ungdomarna själva gör utan om hur vuxna människor som de är beroende av beter sig inom hemmets fyra väggar. Det ligger i sakens natur att ungdomar inte utan vidare avslöjar sina föräldrar om de befarar eller vet med sig att föräldrarna skulle reagera mycket kraftigt om det kom fram. Det finns därför en risk för att vissa ungdomar kan ha gett en skönmålad bild av sin situation i familjen. Vidare finns en risk för att ungdomar har lämnat oseriösa svar – något som också bekräftas av ungdomarnas egna kommentarer.

Sist men inte minst vill vi lyfta fram svårigheterna att med utgångspunkt från ungdomarnas svar ringa in förekomsten av hedersrelaterat hot och våld. Den konstruerade enkäten bygger på ett antagande om att svaren i bästa fall skulle göra det möjligt att säga något om hur många ungdomar som med säkerhet *inte* har varit utsatta för vad vi kallar hedersrelaterat våld, hur många som sannolikt har varit utsatta och hur många ungdomar som med säkerhet har varit utsatta för detta under sin gymnasietid. Verkligheten har visat att detta inte låter sig göras med utgångspunkt från den genomförda undersökningen.

Orsakerna till detta är flera. För det första erbjuder enkäten möjligheter att kryssa för flera alternativ i de frågor som bl.a. handlar om orsakerna till att föräldrarna inte skulle acceptera en pojkvän/flickvän, förbjuder sex utom äktenskapet eller utsätter sin son eller dotter för kränkande behandling, hot och våld i olika former. Vi kan inte ta för givet att ungdomarna har lämnat fullständiga svar på dessa frågor. Även om föräldrarnas inställning eller handlingar kan sättas i samband med familjens anseende eller heder är det inte säkert att detta kommer fram, eftersom ungdomarna kan ha uppfattat andra svarsalternativ som lika sanna. Att ungdomarna inte har markerat alternativet *...dragit skam över familjen* kan också bero på att ungdomarna inte använder detta uttryck eller att de lägger en annan betydelse i orden än vad vi har gjort. Man måste alltså vara medveten om att vår enkät – liksom de flesta andra enkäter – innehåller många fällor som gör att man inte kan vara säker på resultaten.

I arbetet med att ringa in och uppskatta förekomsten av hedersrelaterat våld har vi inte kunnat förlita oss på att de svartmarkerade svarsalternativen leder oss på rätt väg även om det finns mycket som talar för det. Vi har därför övervägt en rad andra möjligheter och slutligen tagit fasta på vad ungdomarna har svarat på frågan om oro för framtiden i den del som handlar om val av livspartner (fråga 17 e). Denna fråga lyder så här:

Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma vem du ska gifta dig med/leva tillsammans med som vuxen?

Enligt de flesta definitioner ses hedersrelaterat våld som en kränkning av de mänskliga rättigheterna. Men det handlar inte om vilka rättigheter som helst utan om rätten att själv få bestämma över sin kropp och sexualitet och att ytterst få välja sin livspartner. I familjer där det förekommer hedersrelaterat våld är det föräldrarna och släkten som bestämmer vad som är tillåtet på detta område. Våldet kan mycket förenklat ses som ett medel för att hindra

ungdomarna från att leva ut sin sexualitet och att inleda kärleksrelationer som inte har stöd i familjens normer och traditioner. Det är därför rimligt att tänka sig att ungdomar som är mycket eller ganska oroliga för att någon förälder eller annan vuxen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna kan vara utsatta för hedersrelaterat våld. Av den anledningen – och av skäl som tidigare redovisats på sidan 33 – har vi valt just fråga 17 e) som utgångspunkt i våra försök att analysera förekomsten av hedersrelaterat våld.

Vad kan vi säga?

Allmänna tendenser

Först av allt måste sägas att de allra flesta ungdomar för det mesta verkar trivas mycket bra i sina familjer. Det tycks gälla oberoende av kön och ursprung. Men samtidigt visar undersökningen att det finns en liten grupp ungdomar som lever under oroväckande och ibland helt oacceptabla förhållanden. Det handlar om ungdomar som upplever att de är hårt kontrollerade av sina föräldrar eller andra vuxna i familjen – en kontroll som mer eller mindre begränsar deras möjligheter att umgås med andra ungdomar och att delta i normala sociala aktiviteter.

Alla ungdomar som enligt svaren på fråga 6 c) och 6 d) upplever att de är hårt kontrollerade av sina föräldrar eller andra vuxna i familjen kan självklart inte anses vara utsatta för hedersrelaterat våld. Det finns många olika skäl till att föräldrar sätter gränser för sina ungdomars frihet att göra egna val i frågor som rör vardagen. Vilka orsakerna är till att ungdomarna exempelvis inte får välja vad de ska ha på sig och hur de ska se ut, vad de ska göra tillsammans med sina kompisar eller varför de inte får sova över hos killkompisar/tjejkompisar ger undersökningen inga svar på, eftersom vi inte har ställt några frågor om detta i enkäten.

Vad vi däremot har undersökt är hur ungdomarna uppfattar föräldrarnas inställning till frågor som handlar om kärleksrelationer och sex. Här tyder undersökningen på att en stor majoritet av ungdomarna tror att deras föräldrar skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän utan problem men att det också finns en liten grupp ungdomar på riksnivå – cirka 3 000 flickor och cirka 1 500 pojkar i ”årskurs 2” – som tror att föräldrarna inte skulle acceptera detta. Att det förhåller sig på det viset betyder inte nödvändigtvis att dessa ungdomar är utsatta för hedersrelaterat våld. Som exempel på andra tänkbara orsaker till föräldrarnas inställning kan nämnas att de tycker att sonen eller dottern är för ung, att det skulle inkräkta för mycket på skolarbetet eller att de är rädda för att en eventuell pojkvän/flickvän skulle ha dåligt inflytande på deras son eller dotter. Omkring 1 800 flickor och 600 pojkar verkar dock tro att *det skulle dra skam över familjen* och ungefär lika många eller något fler, att det beror på rädsla för att sonen/dottern skulle få dåligt rykte.

I enkäten ställdes också en fråga om föräldrarnas inställning till eventuella sexuella relationer bland ungdomarna. Också i detta fall visar undersökningen att de allra flesta verkar ha föräldrar som skulle acceptera detta – om än med vissa reservationer – men att det också finns en grupp ungdomar

som menar att deras föräldrar förbjuder sex utom äktenskapet. Det tycks vara fallet för drygt 5 000 flickor och drygt 3 000 pojkar i ”årskurs 2”, om man räknar upp ungdomarnas svar till riksnivå. Inte heller i detta fall kan man dra slutsatsen att föräldrarnas inställning bottnar i omständigheter som handlar om familjens anseende eller heder. Att föräldrarna inte vill eller förbjuder sina ungdomar att ha sex kan enligt ungdomarna också bero på att de tycker att sonen/dottern är för ung, att de är rädda för könssjukdomar och HIV-smitta eller att de är rädda för att dottern ska bli gravid eller att sonen ska göra någon med barn. Omräknat till riksnivå verkar ungefär 2 700 av flickorna och 1 500 av pojkarna i ”årskurs 2” i detta fall tro att *”det skulle dra skam över familjen”*. Av undersökningen att döma förbjuder föräldrar till ungefär 3 300 flickor och 1 300 pojkar sex på grund av att sonen/dottern måste vara oskuld när han eller han gifter sig. Att sex utom äktenskapet är emot föräldrarnas religion/eller livsåskådning tycks en ännu större grupp ungdomar uppleva det som; ungefär 3 500 flickor och 1 800 pojkar i gymnasiets ”årskurs 2”.

Kränkande behandling, hot och våld från nära anhöriga

När det gäller kränkande behandling, hot och/eller våld mot ungdomar från någon förälder eller annan vuxen i familjen tyder vår undersökning på att ungefär 15 000 flickor och 14 000 pojkar, totalt 29 000 ungdomar kan ha varit utsatta för en eller flera av de handlingar som räknas upp i fråga 14 under punkterna e) – o). Undersökningen tyder dessutom på att cirka 40 procent av dessa ungdomar kan ha drabbats av kränkande behandling, hot och/eller våld mer än någon enstaka gång (se sidan 52).

”Oroliga” ungdomars situation

Hur ser det då ut för den grupp av flickor och pojkar som verkar vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna? Det handlar om en grupp på nästan 4 500 ungdomar fördelad på cirka 2 600 flickor och 1 800 pojkar.

Vad först gäller flickorna tyder undersökningen i runda tal på att

- 1 000–1 500 tycks vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen också ska bestämma i andra viktiga framtidsfrågor,
- 500 inte tycks få umgås med kompisar efter skolan,
- 1 400 inte tycks få ha killkompisar hemma hos sig,
- 1 800 tycks få sova över hos killkompisar,
- 1 200 tycks uppleva att de är hårt kontrollerade av sina föräldrar,
- 900 är tycks uppleva att de är hårt kontrollerade av andra vuxna i familjen,
- 1 000 inte tycks tro att föräldrarna skulle acceptera en pojkvän/flickvän,
- 1 300 tycks ha föräldrar som förbjuder sex utom äktenskapet,

- 1 000 tycks ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och våld av sina föräldrar eller någon annan vuxen i familjen. Av dessa tycks
  – 700 tro att det beror på att de har dragit skam över familjen
  – 800 tro att det beror på att föräldrarna vill kontrollera dem
  – 600 tro att det beror på familjens normer och traditioner

Av undersökningen att döma verkar ungefär 1 500 av dessa flickor uppleva ett behov av råd och stöd från någon utomstående vuxen på grund av sin familjesituation. Trots detta tycks bara cirka 600 av dem ha sökt hjälp.

När det gäller pojkarna tyder undersökningen i runda tal på att

- 1 100–1 400 tycks vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen också ska bestämma i andra viktiga framtidsfrågor,
- 250 inte tycks få umgås med kompisar efter skolan,
- 450 inte tycks få ha tjejkompisar hemma hos sig,
- 700 inte tycks få sova över hos tjejkompisar,
- 1 100 tycks uppleva att de är hårt kontrollerade av sina föräldrar,
- 800 tycks uppleva att de är hårt kontrollerade av andra vuxna i familjen,
- 300 inte tycks tro att föräldrarna skulle acceptera en pojkvän/flickvän,
- 900 tycks ha föräldrar som förbjuder sex utom äktenskapet,
- 1 000 tycks ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och våld. Av dessa tycks
  – 300 tro att det beror på att de har dragit skam över familjen,
  – 600 tro att det beror på att föräldrarna vill kontrollera dem,
  – 400 tro att det beror på familjens normer och traditioner.

I likhet med vad som tidigare sagts om flickorna verkar det som om många pojkar avstår från att söka hjälp hos någon utomstående även om de upplever ett hjälpbehov på grund av sin familjesituation. Av cirka 600 pojkar som av undersökningen att döma själva upplever att de behöver hjälp tycks bara drygt 100 pojkar ha vänt sig till exempelvis en kurator på en ungdomsmottaning, en skolsköterska eller en socialsekreterare.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de flickor och pojkar som av undersökningen att döma är oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna tycks leva under omständigheter som begränsar deras liv i olika avseenden. Många av dem verkar också löpa risk för att bli utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld. Trots detta tycks majoriteten känna sig respekterade och för det mesta trivas mycket bra i sina familjer.

I gruppen av vad vi kallar ”oroliga” ungdomar – en grupp på nästan 4 500 ungdomar – har ungefär 900 flickor svensk och 1 400 utländsk bakgrund. Av pojkarna i samma grupp har ungefär 800 svensk och lika många utländsk bakgrund. Vid en jämförelse av inbördes skillnader mellan ”oroli-

ga" ungdomar med svensk respektive och utländsk bakgrund framkommer tydliga skillnader i vissa avseenden.

En högre andel av ungdomarna med svensk bakgrund tycks i de flesta avseenden vara fria att själva bestämma i frågor som rör deras vardag och framtid. Av undersökningen att döma upplever en högre andel av ungdomarna med utländsk bakgrund att de är utsatta för kontroll och sanktioner, kränkande behandling, hot och/eller våld från sina föräldrar eller andra vuxna i familjen än ungdomarna med svensk bakgrund. Det gäller både flickorna och pojkarna.

I vissa avseenden verkar flickorna uppfatta att de är hårt kontrollerade av skäl som bottnar i familjens anseende eller heder. En högre andel av flickorna som tror att föräldrarna inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän verkar också tro att orsakerna har med sex, dåligt rykte och skam att göra. Vidare tycks nästan hälften av flickorna med utländsk bakgrund tro att föräldrarna förbjuder eller ogillar sex utom äktenskapet på grund av rädsla för dåligt rykte, skam och/eller att det är emot föräldrarnas religion/livsåskådning. Det är mer än dubbelt så många om man jämför med svaren från flickorna med svensk bakgrund. Omkring tre fjärdedelar av flickorna med utländsk bakgrund måste enligt undersökningen vara oskuld när de gifter sig mot knappt en fjärdedel av flickorna med svensk bakgrund. Även bland pojkarna ser det ut att vara en högre andel med utländsk bakgrund som tror att orsakerna till föräldrarnas förbud kring sex har med rädsla för dåligt rykte, skam, religion/livsåskådning och kyskhetskravet att göra.

Resultatet av vår undersökning visar alltså att ungdomar med utländsk bakgrund verkar uppleva att de är mer begränsade av sina föräldrar än ungdomar med svensk bakgrund. Detta resultat stämmer väl överens med resultat från den tidigare refererade undersökningen om föräldrars gränssättning bland elever på högstadiet.

Vilka slutsatser om förekomsten av hedersrelaterat hot och våld vågar vi då dra av de resultat som vi nu har presenterat? Vi tror att det bland ungdomar i "årskurs 2" finns en grupp som med säkerhet kan vara utsatta för hedersrelaterat hot och våld. Hur många det kan vara går enligt vår uppfattning inte att säkert uppskatta med hänsyn till att svaren på olika frågor inte entydigt pekar mot någon bestämd siffra vare sig för flickorna eller för pojkarna. I detta sammanhang väljer vi att lyfta fram några resultat som kan relateras till familjens anseende eller heder.

- När det gäller orsakerna till att föräldrar eller andra vuxna i familjen har utsatt sina ungdomar för kränkande behandling, hot och/eller våld verkar ungefär 2 procent av pojkarna och nästan 3 procent av flickorna tro att det beror på att de vuxna tycker att ungdomarna *har dragit skam över familjen*.
- Ungefär 3 000 flickor och 1 600 pojkar verkar uppleva att deras föräldrar inte skulle acceptera om de hade en pojkvän/flickvän. Av dessa tycks omkring 60 procent av flickorna och upp emot 40 procent av pojkarna tro att *det skulle dra skam över familjen* .
- Förklaringen *skulle dra skam över familjen* tycks också vara giltig för drygt 50 procent av de cirka 5 000 flickorna som av undersökningen att döma har föräldrar som förbjuder eller ogillar att ungdomarna har sex utom äktenskapet. För pojkarnas del ser detta ut

att vara fallet för ungefär lika stor andel av de cirka 2 800 pojkarna i motsvarande grupp.

Med detta och vad som i övrigt redovisats från undersökningen när det gäller ”oroliga” ungdomar (se avsnittet Särskilt om hedersrelaterat våld på sidan 61) avstår vi från att dra några slutsatser om förekomsten av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar i ”årskurs 2” från nära anhöriga.

För att undvika rena spekulationer kring förekomsten av kränkande behandling, hot och våld mot ungdomar (läs grundskoleelever, övriga gymnasieelever och unga vuxna (20–25 år) avstår vi från att skatta hur många som kan vara utsatta för detta i Sverige med utgångspunkt från resultaten i vår undersökning.

Även om vi avstår från att dra några egna slutsatser om hur många ungdomar som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld i Sverige ser vi det som angeläget att avslutningsvis reflektera över resultatet av undersökningen och lyfta fram förslag, som syftar till att bidra till ökad kunskap om situationen för ungdomar som är utsatta för kränkande behandling, hot och våld av sina föräldrar eller andra vuxna i familjen.

Några reflektioner, synpunkter och förslag

Även om resultaten av vår undersökning måste tolkas med mycket stor försiktighet på grund av stort bortfall och vissa svagheter i enkätkonstruktionen visar den ändå på att många ungdomar i ”årskurs 2” tycks leva under oroväckande och helt oacceptabla förhållanden. Vad vi särskilt har fäst oss vid är

- att ungefär 25 procent – eller cirka 29 000 av sammanlagt 113 000 gymnasieelever i ”årskurs 2” – åtminstone någon enstaka gång under sin gymnasietid verkar ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld från sina föräldrar eller någon annan vuxen i familjen i någon eller några av de former som anges i enkäten. Av undersökningen att döma har cirka 12 000 av de cirka 29 000 utsatta ungdomarna inte bara varit utsatta någon enstaka gång utan *flera* eller *många gånger* sedan de började i gymnasiet. Det motsvarar ungefär 10 procent av ungdomarna i ”årskurs 2”. När det gäller de utsatta ungdomarnas bakgrund tyder undersökningen på att ungefär 20 procent av flickorna och 20 procent av pojkarna har utländsk bakgrund i betydelsen att båda föräldrarna är födda utanför Sverige/Norden.
- att förhållandevis många ungdomar med svensk bakgrund verkar vara *Mycket oroliga* eller *Ganska oroliga* för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna. Av undersökningen att döma upplever en högre andel av de ”oroliga” ungdomarna med utländsk bakgrund att de är utsatta för kontroll och sanktioner, kränkande behandling, hot och/eller våld av sina föräldrar eller andra vuxna i familjen jämfört med ungdomar som har svensk bakgrund. Det gäller både flickorna och pojkarna. Resultatet av vår undersökning visar alltså att ungdomar med utländsk bakgrund verkar uppleva att de är mer be-

gränsade av sina föräldrar än ungdomar med svensk bakgrund. Detta resultat stämmer väl överens med resultat från den tidigare refererade undersökningen om föräldrars gränssättning bland elever på högstadiet.

- att förhållandevis många pojkar verkar vara *Mycket oroliga* eller *Ganska oroliga* för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna och
- att förhållandevis många ungdomar som själva upplever ett behov av råd och stöd från någon utomstående vuxen på grund av sin familjesituation inte tycks söka hjälp.

Med vår undersökning har vi bara skrapat ytan på ett område som behöver utforskas mycket mer. Även om vår undersökning ger svar på en hel del frågor har den framförallt väckt många nya frågor. Att så många pojkar verkar vara oroliga för att inte själva få välja sin livspartner, att många av dem ser ett samband mellan föräldrarnas handlingar och familjens anseende eller heder – betyder det att vi kraftigt har underskattat gruppen av pojkar som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld?

I diskussionen om hedersrelaterat våld sätts detta ofta i samband med ungdomar som har utländsk bakgrund. Enligt vår uppfattning är det viktigt att i den fortsatta diskussionen uppmärksamma att också ungdomar med svensk bakgrund verkar vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna.

Vår undersökning ger mycket begränsad kunskap om i vilken utsträckning homo- och bisexuella ungdomar är utsatta för hedersrelaterat våld. De resultat som vi redovisat i denna rapport tyder på att ungefär 800 flickor och 600 pojkar i ”årskurs 2” på gymnasiet kan ha varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld från sina föräldrar eller andra vuxna i familjen. Dessa siffror bygger på svar från sammanlagt 64 ungdomar. Eftersom gruppen är så liten har vi i övrigt avstått från att räkna upp ungdomarnas svar till riksnivå. Ungdomarnas erfarenheter redovisas i stället i en tabell med absoluta tal (se sidan 86).

Tabellen tyder på att många av ungdomarna och i synnerhet pojkarna har varit utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld vid upprepade tillfällen under sin gymnasietid. Detta ser vi som mycket allvarligt med hänsyn till vad Folkhälsoinstitutet i sin rapport om homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation[28] tidigare uttalat om sambandet mellan psykisk ohälsa och utsatthet för kränkningar, dåligt bemötande, hot, trakasserier, rädsla för våld, avsaknad av emotionellt stöd och brist på tillit till andra människor. Vi vill därför understryka betydelsen av fortsatt forskning kring homo- och bisexuella ungdomars livssituation. En fråga som särskilt bör övervägas är om enkäter som riktar sig till ungdomar för att belysa olika omständigheter i deras liv kan konstrueras på ett sådant sätt, att det också

[28] Statens folkhälsoinstitut (2005).

blir möjligt att analysera svaren med utgångspunkt från ungdomarnas sexuella läggning.

Resultaten av vår undersökning tyder dessutom på att förhållandevis många ungdomar som upplever ett behov av råd och stöd på grund av sin familjesituation av olika skäl avstår från att söka hjälp. Den fråga som ställdes i enkäten – *Har du vänt dig till någon utomstående vuxen, t.ex. kurator på en ungdomsmottaning, en skolsköterska eller en socialsekreterare för att få råd och stöd på grund av din familjesituation?* – är dock inte tillräckligt preciserad för att man ska kunna dra några slutsatser om orsakerna till att ungdomarna anser sig behöva råd och stöd av någon utomstående.

Behovet av hjälp kan men behöver inte ha något samband med att ungdomarna är utsatta för kränkande behandling, hot och/eller våld från någon förälder eller annan vuxen i familjen utan kan t.ex. också bero på skilsmässa, sjukdom eller dödsfall i familjen.

Att långtifrån alla ungdomar som upplever ett behov av att söka råd och stöd på grund av sin familjesituation inte söker hjälp är enligt vår uppfattning ett viktigt fynd i vår undersökning. Vad detta beror på, t.ex. att ungdomarna inte vet vart de ska vända sig, att de inte har förtroende för samhällets hjälpinstanser eller att de inte vågar av rädsla för att råka illa ut om det kommer fram till föräldrarna att de har sökt hjälp, behöver utforskas vidare.

Såvitt känt har det inte tidigare gjorts någon lika stor undersökning för att undersöka ungdomars villkor i familjen och deras frihet att själva bestämma över sina liv. Enligt vår uppfattning är det mycket angeläget att utforska detta område vidare med utgångspunkt från vad vi har kommit fram till i vår undersökning. Här skulle vi gärna se ett samarbete med våra nordiska grannländer för att på den vägen finna gemensamma begrepp, metoder och tillvägagångssätt som kan användas vid återkommande skolundersökningar. Idén om en norsk skolundersökning motsvarande vår egen förs också fram i den norska rapporten om tvångsäktenskap.

Enligt vår uppfattning bör man dock överväga möjligheten att bredda en framtida nordisk skolundersökning till att även täcka andra aspekter av ungdomars levnadsvillkor i familjen. Inspiration till en sådan undersökning kan t.ex. hämtas från den norska undersökningen *Ung i Oslo*, som riktar sig till elever i grundskolan och ”videregående” skolor i Oslo. Undersökningen syftar till att undersöka hur det är att vara ung i Oslo och genomförs av NOVA[29] i samarbete med Oslo kommun och Barn- och familjedepartementet.

Något om samhällets kunskaper och beredskap att hantera frågor om hedersrelaterat våld

Ett långsiktigt arbete har startat

Arbetet mot hedersrelaterat våld i Sverige fick sin egentliga start efter mordet på Fadime Sahindal 2002. I och med denna tragiska händelse förklarade statsmakterna att ingen har rätt att med hänvisning till tradition, kultur eller religion trampa på unga människors mänskliga rättigheter. Med denna cen-

[29] Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

trala utgångspunkt och med stöd av regeringens satsning på 180 miljoner kr fram till 2007 har arbetet mot hedersrelaterat våld kommit igång både på djupet och bredden. Från obetydliga insatser har mycket hänt de gångna åren.

Skyddat boende speciellt avpassat för de ungdomar som drabbas av hedersrelaterat våld har vuxit fram. Från att det inte fanns några platser alls har utbyggnaden hittills inneburit att långt över 100 utsatta ungdomar nu kan få skydd samtidigt. Efterfrågan ökar och utbyggnaden fortsätter. Insatser görs också för att få till stånd en nationell slussverksamhet för dessa skyddade boenden och att utarbeta minimikrav på vad som är att betrakta som skyddat boende.

Förebyggande insatser har i varierande grad kommit igång över hela landet. Ett stort antal förebyggande projekt med olika innehåll har genomförts eller pågår. Olika offentliga verksamheter, frivilligorganisationer, organisationer byggda på etnisk grund och andra har i projektform startat viktiga processer för att motverka förtryck i hederns namn. Socialtjänst, skolor och andra verksamheter som stödjer och möter ungdomar har börjat förstå problematiken och också inlett implementering av insatser i ordinarie verksamheter.

Kunskaperna har vuxit bland allt fler som i sitt arbete möter utsatta ungdomar. Många fler socialarbetare, elevvårdare, sjuk- och hälsovårdspersonal och poliser/åklagare har nu fått ökad medvetenhet för att upptäcka problemet och förstå dess specifika karaktär. Det betyder att fler och fler personer kan ge behövande adekvat stöd och skydd.

Metoder för att ge fullgott stöd och skydd har börjat utmejslas inom socialtjänst, ungdomsmottagningar, skolor m.fl. verksamheter. Fortsatt utveckling av goda arbetsmetoder pågår och nya rön förstärker insatserna.

Rådgivningsverksamhet av skilda slag har byggts upp. Expertgrupper, referensgrupper och andra former av rådgivningsorgan ger fortlöpande stöd till yrkesverksamma som – kanske för första gången – möter dessa svåra problem.

Nätverk mot hedersrelaterat våld har utvecklats. Det gäller kontaktnätverk bland olika yrkesgrupper som arbetar med enskilda hedersrelaterade våldsärenden. Det handlar också om nätverk bland män, kvinnor, ungdomar och religiöst aktiva, vilka tillsammans vill arbeta för mänskliga rättigheter och mot förtryck av dessa rättigheter.

Lagändringar för att förbättra skyddet mot påtvingade och för tidiga äktenskap genomfördes i maj 2004. Numera kan ingen ingå äktenskap inför svensk myndighet före 18 års ålder utan särskilt tillstånd. Villkoren för att få ett sådant tillstånd har också skärpts. Traditioner inom en viss kultur eller vissa religiösa sedvänjor bör i allmänhet inte accepteras som skäl för tills-

tånd[30]. Vidare har en ny regel införts som förtydligar och förbättrar möjligheterna att vägra erkänna ett utländskt äktenskap som ingåtts under tvång eller som inte hade tillåtits vid en svensk hindersprövning. Möjligheten till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid har utvidgats till att även omfatta fall då äktenskapet ingåtts under tvång eller i strid mot ålderskravet. I sådana fall kan även allmän åklagare föra talan om äktenskapsskillnad.

Forskning gällande problemets omfattning och innehåll har kommit igång. Kartläggningar av metodutvecklingen har startat.

Flera centrala myndigheter har påbörjat arbete som syftar till att förbättra kunskapsläget och situationen för utsatta ungdomar. Det gäller inte bara Socialstyrelsen (se förord, referenslista och tips på litteratur) utan också Myndigheten för skolutveckling, Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket.

Samverkan mot hedersrelaterat våld har börjat utvecklas mellan olika myndigheter och med organisationer av skilda slag. Därigenom har förutsättningarna för mer effektiva insatser förbättrats.

Särskilda handlingsplaner har vuxit fram i allt fler kommuner. I andra kommuner har hedersvåldets problematik förts in i planer mot våld i nära relationer och/eller i styrdokument för kvinnofridsarbete.

Informationsmaterial av skilda slag har skapats. Det finns fortsatt medialt intresse för händelser av förtryck och våld i hederns namn.

Nya problem och frågeställningar i arbetet har blivit alltmer uppmärksammade**.** Det gäller t.ex. insatser som uppmärksammar pojkarnas utsatthet men också behovet av förändring av pojkars attityder till systrars och andra flickors och unga kvinnors rättigheter. Det gäller också den utsatta situation de har som bejakar en homo- eller bisexuell läggning och som på grund av detta kan utsättas för hedersrelaterat våld.

[30] Prop. 2003/04:48 s. 45 f.

Referenser

Barnombudsmannen (2004) *Älskar, älskar inte*. Barnombudsmannens årsrapport 2004.

Bredal, A. (1999) *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap i Norden*. Tema Nord 1999:4. Nordisk Ministerråd.

Bredal, A. & Skjerven, L.S. (2007) *Tvangsektesskapssaker i hjelpeapparatet. Omfang och utfordringer*. Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo.

Coomoraswamy, R. (2002) *Cultural practices within the family that are violent towards women*. E/CN.4/2002/83. FN, New York.

Home Office (2000) *A choice by right. The report of the working group on forced marriage*.

Högdin, S. (2006) Var går gränsen? Föräldrars gränssättning avseende ungas deltagande i sociala aktiviteter. En jämförelse utifrån etnicitet och kön. I *Sociologisk forskning*, 2006:4.

Jensen, T.G., Schmidt, G., Jareno, K.N. & Roselius, M. (2006) *Indsatser mod æresrelaterat vold*. Rapport 06:23. Socialforskningsinstituttet, Köpenhamn.

Länsstyrelsen i Skåne län (2004) *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning*. Skåne i utveckling, 2004:24.

Länsstyrelsen i Stockholms län (2005) *18 projekt till stöd för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för så kallat hedersrelaterat våld 2003-2004*.

Länsstyrelsen i Stockholms län (2006) *Personalens möten med utsatta flickor – arbete mot hedersrelaterat våld*. Rapport 2006:25.

Proposition 2003/04:48 *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap*.

Regeringskansliet (2005) *Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet – en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner*.

SCB (2005) *Barns villkor*. Rapport nr 110 i serien Levnadsförhållanden.

Socialstyrelsen och länsstyrelserna (2005) *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld*.

Statens Folkhälsoinstitut (2005) *Homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation. Återrapportering av regeringsuppdrag att undersöka och analysera hälsosituationen bland hbt-personer*. A 2005:19.

Statens Folkhälsoinstitut (2006) *Ungdomar och sexualitet. En forskningsöversikt år 2005*. R 2006:18.

Tips på vissa rapporter och länkar

Blekinge, Kalmar och Kronobergs län

Sammanställning av beviljade projektmedel till hedersproblematiken under 2004 (2004). Länsstyrelsen i Blekinge län.
http://www.h.lst.se/NR/rdonlyres/D9D24402-02B8-44D1-90BC-0ADB50262A3F/12641/Projektmedel_hedersproblematiken.pdf

Handbok i hedersproblematiken (2005). Länsstyrelsen i Blekinge län, 2005:5.
Hämtad 20 mars -07 från http://www.h.lst.se/NR/rdonlyres/D9D24402-02B8-44D1-90BC-0ADB50262A3F/12642/Handbok_hedersproblem.pdf

Sammanställning av arbetet kring hedersrelaterat hot och våld i Blekinge, Kalmar och Kronobergs län under perioden oktober 2004 – september 2006. (2006). Länsstyrelsen i Blekinge län, 2006:19.
http://www.k.lst.se/NR/rdonlyres/E27809E0-809D-4279-BB39-3821B68658A4/0/Sammanställninghedersarbetet.pdf

Dalarnas län

Hedersrelaterat våld En kartläggning i Dalarna (2004). Länsstyrelsen i Dalarnas län, 2004:03.
http://www.w.lst.se/upload/6117/heder.pdf

Jämtlands län

Hedersrelaterat våld. Om behovet av insatser och skyddat boende för flickor och kvinnor i Jämtlands län (2004). Länsstyrelsen i Jämtlands län.
http://www.z.lst.se/NR/rdonlyres/3CD3B378-F069-4335-A03F-3D884F23B1C1/0/Hedersrelateratvald_04.pdf

Samverkan mot så kallat hedersrelaterat våld - om insatser idag och imorgon i Jämtlands län (2006). Länsstyrelsen i Jämtlands län.
http://www.z.lst.se/NR/rdonlyres/7E83A34F-FD69-4B74-A336-298AD4CBFA51/0/Samvhedersrfortrovald2006.pdf

Jönköpings län

Våld och förtryck i hederns namn. Handbok för skolan och socialtjänsten i arbetet mot hedersrelaterat våld (2006). Länsstyrelsen i Jönköpings län.
http://www.f.lst.se/download/18.e68991106c3093dd800053/V%C3%A5ld+och+f%C3%B6rtryck+i+hederns+namn+-webb.pdf

Rätt attityd? Samtal i skolan om hedersrelaterat våld och förtryck. Information om pocketboken och studievägledningen. Länsstyrelsen i Jönköpings län och Studieförbundet Vuxenskolan.
http://www.f.lst.se/download/18.d2883b111443b4185800095/Pocketboken+-+informationsblad+a4.pdf

Norrbottens län

Hedersrelaterat våld- kartläggning och analys i Norrbottens län (2004). Länsstyrelsen i Norrbottens län.
http://www.bd.lst.se/publishedObjects/10000913/hedersvald.pdf

Skåne län

Utsatta flickor i patriarkala familjer (2002). Länsstyrelsen i Skåne län. Skåne i utveckling, 2002:23.
http://www.m.lst.se/documents/2002%20231.pdf

Projekt mot hedersrelaterat våld (2004). Länsstyrelsen i Skåne län.
http://www.m.lst.se/documents/Broschyr%20Hedersrelaterat%20våld%20projekt%202005.pdf

Uppföljning av socialtjänstens insatser (2004). Länsstyrelsen i Skåne län.
http://www.m.lst.se/documents/Bilaga%202%20Uppföljning%20av%20socialtjänstens%20insatser.pdf.pdf

Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning (2004). Länsstyrelsen i Skåne län. Skåne i utveckling, 2004:24.
http://www.m.lst.se/documents/Lst%20Hedersvald.pdf

Skolornas arbete mot hedersrelaterat våld. En granskning av högstadie- och gymnasieskolor i Skåne län (2005). Länsstyrelsen i Skåne län. Skåne i utveckling, 2005:10.
http://www.m.lst.se/documents/Skolornas%20arbete%20med%20hedersrelaterat%20våld.pdf

Behovet av skyddat boende i Skåne län. Socialtjänstens bedömning av behovet hos ungdomar utsatta för hedersrelaterat våld (2005). Länsstyrelsen i Skåne län.
http://www.m.lst.se/documents/Behovet%20av%20skyddat%20boende%20i%20skåne%20län.pdf

Insatser mot hedersrelaterat våld (2006). Länsstyrelsen i Skåne län.
http://www.m.lst.se/documents/Insatser%202006.pdf

Stockholms län

18 projekt till stöd för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för så kallat hedersrelaterat våld (2005). Länsstyrelsen i Stockholms län.

http://www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/S/ovrigt/18Projekt_webb.pdf

Resursteam mot hedersrelaterat våld (2005). Länsstyrelsen i Stockholms län.
http://www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/S/ovrigt/2005/Resursteam.pdf

Socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och deras barn (2005). Länsstyrelsen i Stockholms län, 2005:05.
http://www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/S/rapporter/2005/R2005_05_webb.pdf

Stina IV - Länsstyrelsens arbete mot hedersrelaterat våld juli 2004-juni 2005 (2005). Länsstyrelsen i Stockholms län, 2005:19.
http://www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/S/rapporter/2005/R200519_webb_ny.pdf

Insatser mot hedersrelaterat våld (2006). Länsstyrelsen i Stockholms län, 2006: 20.
http://www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/S/rapporter/2006/insatser%20hedersrelaterat%20vald.pdf

Personalens möten med utsatta flickor - arbete mot hedersrelaterat våld (2006). Länsstyrelsen i Stockholms län, 2006:25.
http://www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/S/rapporter/2006/R2006_25_tryck_rev_08feb07.pdf

Ungdomsmottagningarnas arbete mot hedersrelaterat våld (2006). Länsstyrelsen i Stockholms län, 2006:28.
http://www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/S/rapporter/2006/R2006_28_Ungdomsmottagningarnas%20arbete%20mot%20hedersrelaterat%20vald_webb.pdf

Södermanlands län

Frigörelse på egna villkor (2004). Länsstyrelsen i Södermanland, 2004: 04.
http://www.d.lst.se/NR/rdonlyres/D5334067-3F5F-4BE8-A3AA-56B80DA2262D/0/2004_4.pdf

Förtryck och våld i hederns namn (2005). Länsstyrelsen i Södermanland. Sörmlandsbilder 4: 2005.
http://www.d.lst.se/NR/rdonlyres/452E1875-CDAC-431E-A67D-56A0EADCE5F2/0/Hedersrelaterat_vald.pdf

Uppsala län

Hedersvåld. Insatser i Uppsala län 2005-2006 (2006). Länsstyrelsen i Uppsala län, 2006: 15.

http://www.c.lst.se/upload/publikationer/meddelandeserie/2006/2006_15.pd

Värmlands län

Låt oss lyssna (2004). Länsstyrelsen i Värmlands län, 2004:4.
http://www.s.lst.se/NR/rdonlyres/5BCCB42E-59D2-4560-A750-66C23EC71C0A/36231/Latosslyssna.pdf

Västerbotten

Söderström, P. (2004) *Rätten till frihet från förtryck: kartläggning angående behov av skyddat boende för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld*. Länsstyrelsen i Västerbottens län.

Västernorrland

Förtryck i heders namn (2006). Länsstyrelsen i Västernorrland och Kommunförbundet Västernorrland.
http://www.y.lst.se/download/18.1424b7b10aac299a2f80001689/Rapport+-+F%C3%B6rtryck+i+hederns+namn.pdf

Västmanlands och Örebro län

Förebyggande arbete i Västmanlands och Örebro län för ungdomar som riskerar att utsättas för så kallat hedersrelaterat våld (2005). Länsstyrelsen i Västmanlands län och Länsstyrelsen i Örebro län.
http://www.u.lst.se/NR/rdonlyres/DA6D9432-4FCA-4DE5-8095-8D7FD6D372E7/0/Rapport2005_15_hedersrelvald.pdf

Förtryck och våld i hederns namn (2006). Länsstyrelsen i Västmanlands län.
http://www.u.lst.se/NR/rdonlyres/89FE9FDA-5696-4E11-BBC9-90C4F4D1C9BA/0/Hedersvåld_broschyr.pdf

Västra Götalands län

Ett eget liv? (2002). Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2002:40.
http://www4.o.lst.se/pdf/rapport200240.pdf

Avgörande livsfråga! Resultat av kartläggning om: Flickor utsatta för hedersrelaterat hot och våld i Västra Götaland utanför Göteborgsregionen, 2003 (2004). Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2004:4.
http://www.o.lst.se/NR/rdonlyres/E745EC89-319C-4A91-832B-3F0B765D8ED5/31217/rapport200404.pdf

Rätt till sin egen kärlek. Situationen för ungdomar i Västra Götaland som utsätts för våld och hot av närstående p.g.a. sin sexuella läggning (2004). Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2004:27.
http://www4.o.lst.se/pdf/rapport200427.pdf

Hot i arbete mot hedersrelaterat våld (2005). Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2005:33.
http://www5.o.lst.se/pdf/rapport200533.pdf

Arbete med ungdomar som utsätts för hedersrelaterat våld p.g.a. sin sexuella läggning (2005). Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2005:46.
http://www5.o.lst.se/pdf/rapport200546.pdf

Östergötland

"JAG! – Om flickors livsutrymme" (2006). Landstinget i Östergötland och Länsstyrelsen i Östergötland.
http://www.e.lst.se/NR/rdonlyres/9FE9EFB1-24A5-4809-B67E-451B10B8E153/0/MetodbokJag.pdf

Om förtryck i hederns namn. En webbplats om hedersrelaterat våld i Östergötland.
http://www.e.lst.se/e/Hedersfortryck/Nationellt_uppdrag/

Särskilda tips på länkar som gäller utsatta hbt-ungdomar

http://www.heder.nu/

Bilagor Frihet och ansvar

Bilaga 1 DIAGRAM

Denna bilaga innehåller diagram som visar hur ungdomarna har svarat på fråga 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, och 17. Svaren har uppräknats till riksnivå och gäller gymnasieelever i årskurs 2. Angivna svarsalternativ i diagrammen har förkortats av utrymmesskäl.

Diagram 1. Hur är det för det mesta i din familj? (fråga 3)
Diagrammet visar svarsalternativen "Stämmer mycket bra" eller "Stämmer ganska bra". Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 54 000 flickor och 59 000 pojkar.

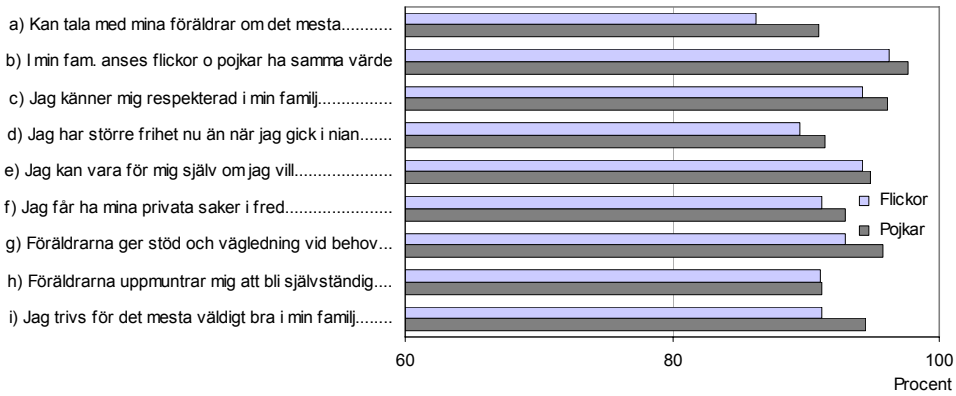

Diagram 2. Jag FÅR själv välja…(fråga 4)
Diagrammet visar svarsalternativen "Stämmer mycket bra" eller "Stämmer ganska bra". Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 54 000 flickor och 59 000 pojkar.

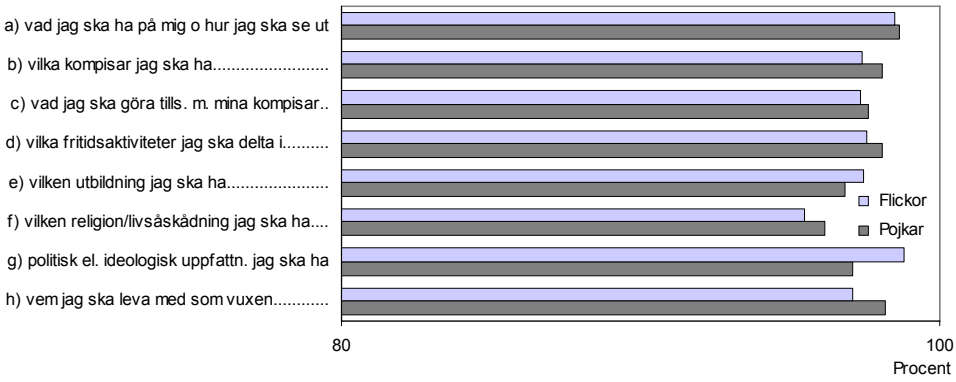

Diagram 3 a. Hur väl stämmer följande påståenden in på din fritid? (fråga 5 a, b, c, g, h, i)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Stämmer ganska dåligt” eller ”Stämmer mycket dåligt”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 54 000 flickor och 59 000 pojkar.

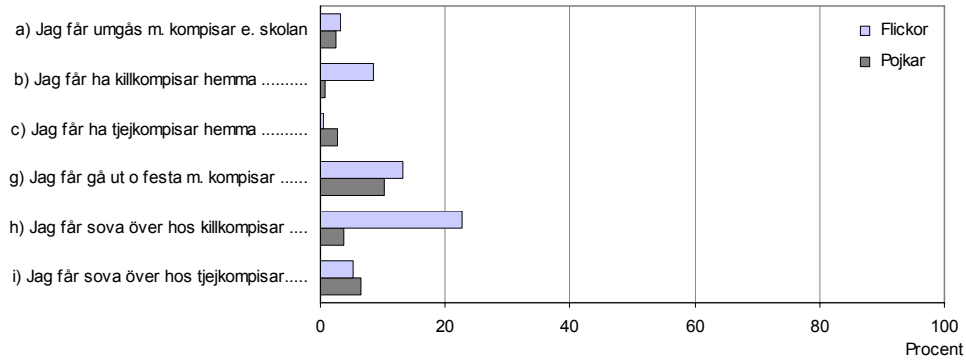

Diagram 3 b. Hur stämmer följande påståenden in på din fritid? (fråga 5 d, e, f, j, k, l, m)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Stämmer mycket bra” eller ”Stämmer ganska bra”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 54 000 flickor och 59 000 pojkar.

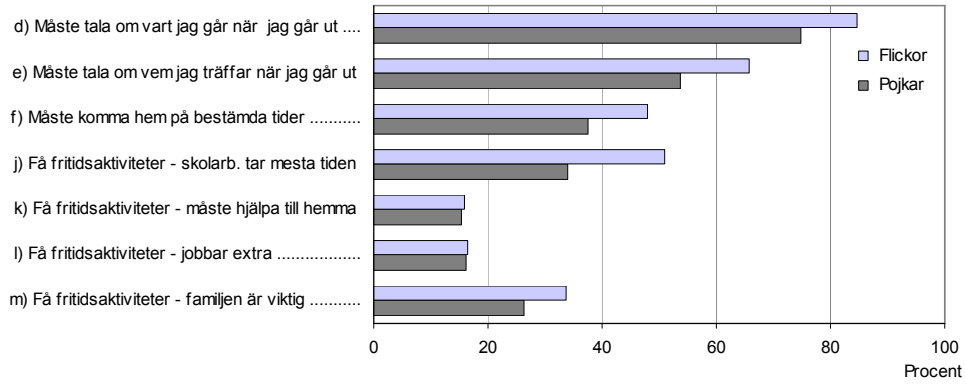

Diagram 4. Hur väl stämmer följande påståenden in på dig? (fråga 6 a–k)
Diagrammet visar svarsalternativen ”Stämmer mycket bra” eller ”Stämmer ganska bra”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 54 000 flickor och 59 000 pojkar.

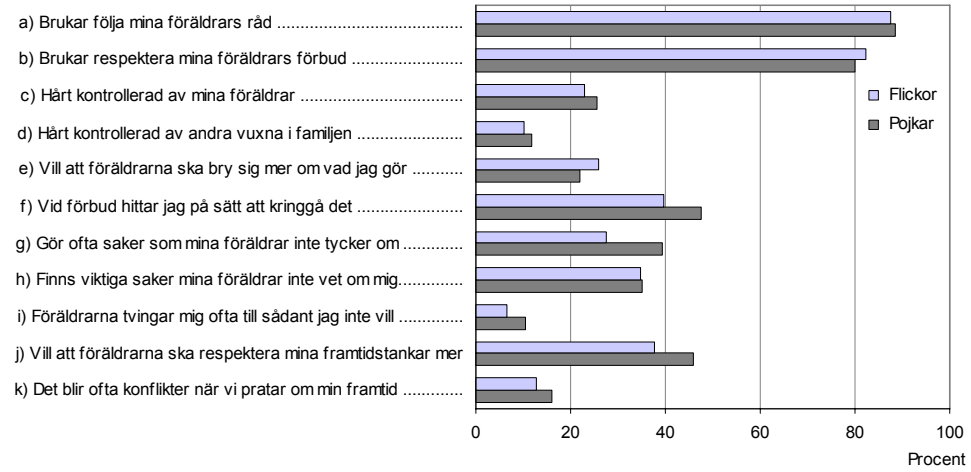

Diagram 5. Vilka orsaker tror du främst ligger bakom att dina föräldrar inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän? (fråga 8)
Diagrammet visar svarsalternativen Förälder A ”Mamma” och/eller Förälder B ”Pappa”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 3 000 flickor och 1 600 pojkar (flickor och pojkar som har markerat NEJ på frågan om föräldrarna skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän, dvs. fråga 7).

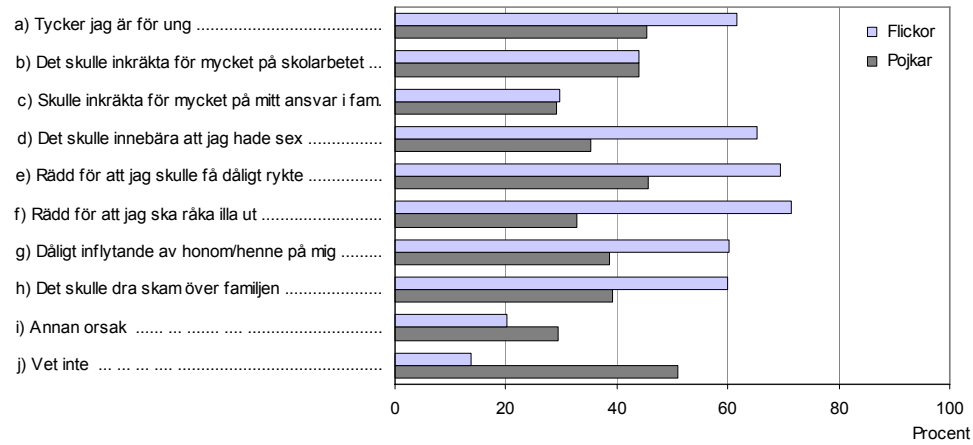

Diagram 6. Måste en eventuell pojkvän/flickvän uppfylla något eller några av följande krav för att bli accepterad av dina föräldrar? (fråga 9)
Diagrammet visar svarsalternativen Förälder A ”Mamma” och/eller Förälder B ”Pappa”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 9 000 flickor och 4 400pojkar (flickor och pojkar som har markerat JA, PÅ VISSA VILLKOR på fråga 7 samt andra ungdomar som inte har följt instruktionerna utan besvarat ändå).

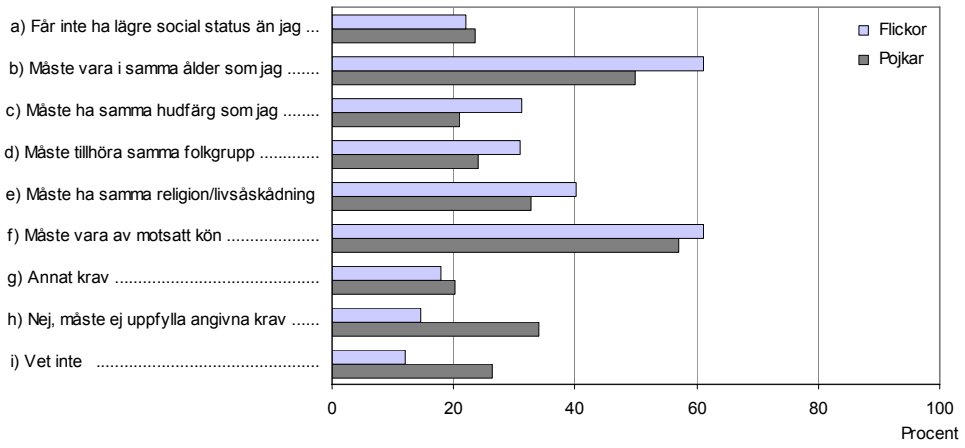

Diagram 7. Om någon av dina föräldrar inte vill eller förbjuder att du har sex, vad tror du att det främst beror på? (fråga 11)
Diagrammet visar svarsalternativen Förälder A ”Mamma” och/eller Förälder B ”Pappa”. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 5 000 flickor och 2 800 pojkar (flickor och pojkar som antingen har markerat FÖRBJUDER SEX UTOM ÄKTENSKAPET eller något annat ”ogillande” svarsalternativ på fråga 10 om föräldrarnas inställning till sex bland ungdomar.

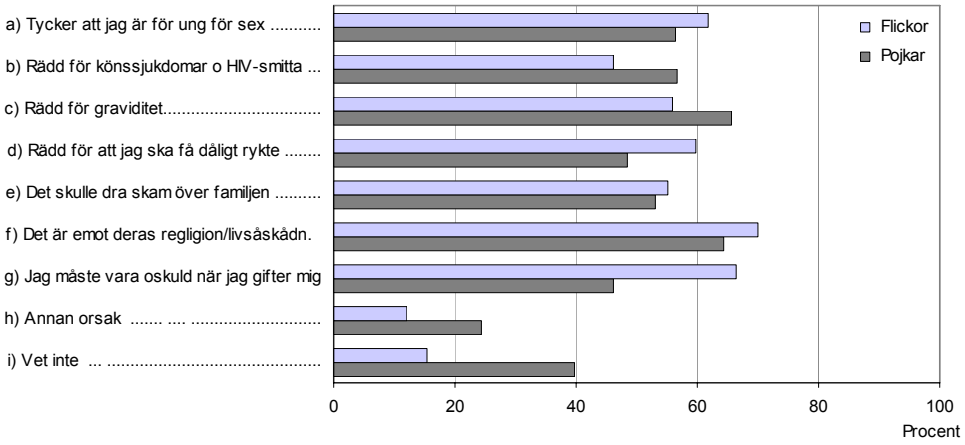
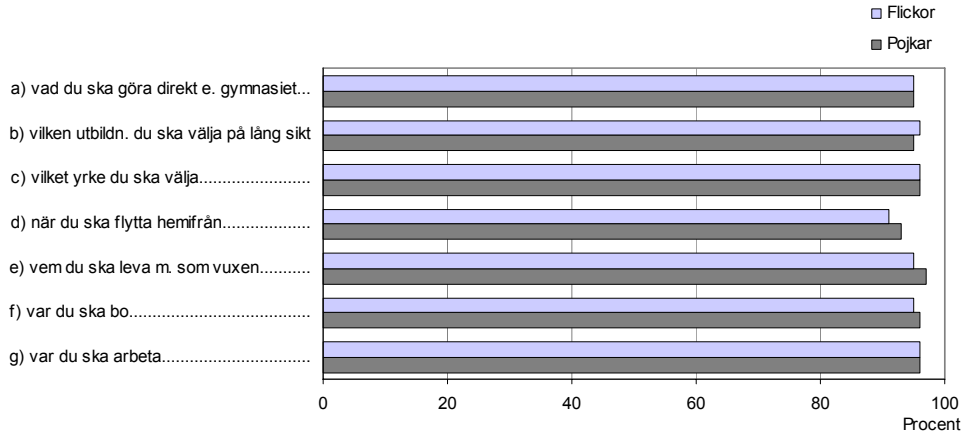

Diagram 10. Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma…

Diagrammet visar svarsalternativen ”Inte särskilt orolig” eller ”Inte alls orolig” för hela ungdomsgruppen. Angivna procentsatser visar uppräknade svar till riksnivå motsvarande cirka 54 000 flickor och 59 000 pojkar.

Bilaga 2 Statistiska metoder i undersökningen

Inledning

Undersökningen om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv genomfördes i ett slumpmässigt urval av elever i gymnasieskolan, årskurs 2, läsåret 2006/2007. Datainsamlingen genomfördes av Statistiska centralbyrån (SCB) på uppdrag av Socialstyrelsen. SCB tog även fram urvalsram samt genomförde själva urvalsdragningen.

Undersökningspopulation

Undersökningspopulationen dvs. de objekt som man vill kunna dra slutsatser om, är enligt regeringsuppdraget ungdomar som utsätts för s.k. hedersrelaterat hot och våld från nära anhöriga. I denna undersökning begränsades populationen till samtliga elever i gymnasieskolan, årskurs 2, läsåret 2006/2007.

Urvalsram

För att kunna dra ett urval från populationen skapades en urvalsram som avgränsade, identifierade och möjliggjorde koppling till objekten i populationen. Eftersom det vid urvalstillfället inte fanns något register över samtliga elever i gymnasieskolan höstterminen 2006 fick en tillfällig ram skapas för denna undersökning med hjälp av Skolverkets skolregister och direktkontakt med utvalda skolor. En ram bestående av 750 gymnasieskolor skapades med hjälp av Skolverkets skolregister. Kriteriet för att ingå i denna ram var att skolan enligt skolregistret hade minst 10 elever i årskurs 1 höstterminen 2005.

Aktuella adressuppgifter till skolorna hämtades från Skolverkets skolregister.

Urval

Från ramen drogs ett tvåstegs klusterurval. I första steget valdes ett stratifierat obundet slumpmässigt urval (OSU) av skolor. De utvalda skolorna ringdes upp och ombads lämna klassbeteckning och antal elever per klass för de klasser som tillhörde årskurs 2 läsåret 2006/2007. I andra steget drogs ett OSU av klasser från varje utvald skola. Samtliga elever i de utvalda klasserna valdes ut att besvara enkäten.

Urval steg 1

Ramen av skolor stratifierades efter storlek på skola (antal elever i årskurs1 höstterminen 2005) och invandrartäthet (andel elever födda utomlands). Urvalet allokerades så att skolor med stort antal elever och hög invandrartäthet överrepresenterades i urvalet. Tabell 1 visar antal skolor och antal utvalda skolor per stratum. Total urvalsstorlek i steg 1 var 160 skolor.

Tabell 1 – Stratumtabell

Stratum	Invandrartäthet	Storlek	Antal skolor	Antal i urval
1	< 10 %	Liten	327	20
2	< 10 %	Medelstor	166	20
3	< 10 %	Stor	27	12
4	10 – 20 %	Liten	75	15
5	10 – 20 %	Medelstor	73	16
6	10 – 20 %	Stor	15	10
7	> 20 %	Liten	35	35
8	> 20 %	Medelstor/stor	32	32
Totalt			750	160

Urval steg 2

Från de i steg 1 utvalda skolorna drogs ett urval av klasser i årskurs 2. Om skolan hade tre eller färre klasser valdes samtliga klasser från skolan ut. Om skolan hade fler än tre klasser drogs ett slumpmässigt urval.

Antalet klasser som drogs i steg 2 anpassades så att totalt antal utvalda elever skulle bli cirka 9 600 (totalt valdes 9 815 elever ut att delta i undersökningen).

Datainsamling

Frågeblanketterna sändes till de utvalda skolorna (skolledningen) med post. Försändelsen innehöll informationsbrev till skolledningen, informationsbrev till berörd lärare och frågeblanketter till eleverna.

I ett informationsbrev kunde uppgiftslämnarna läsa om undersökningens bakgrund och syfte samt att undersökningen genomfördes av SCB på uppdrag från Socialstyrelsen. Brevet informerade även om att samtliga svar är skyddade av sekretesslagen och att det var frivilligt att delta.

Utskicket genomfördes löpande under vecka 47. En telefonpåminnelse till skolorna genomfördes vecka 50 och 51. Insamlingen avslutades den 2 januari 2007.

Bortfall

Bortfallet består dels av objektsbortfall, som innebär att frågeblanketten inte är besvarad alls, och av partiellt bortfall som innebär att vissa frågor på blanketten inte är besvarade.

Totalt var det 5 238 elever fördelade på 98 skolor som besvarade enkäten. Det totala bortfallet, dvs. bortfall av skolor, klasser och elever, innebär ett bortfall av elever motsvarande 50 procent av alla elever i årskurs 2 i gymnasiet. Därtill tillkommer det partiella bortfallet som varierar mellan cirka 1 procent och cirka 5 procent.

Eftersom urvalsdesignen i denna undersökning har flera urvalsobjekt (skolor, klasser, elever) har objektsbortfall uppstått i varje steg:

- Bortfall vid insamling av skolor: Skolan har inte lämnat in några uppgifter alls. I undersökningen saknas uppgifter om elever från 59 skolor.
- Bortfall vid insamling av klasser: Skolan har endast lämnat in uppgifter för en delmängd av utvalda klasser. I undersökningen saknas uppgifter från elever i 35 klasser.
- Bortfall vid insamling av elever: Skolan har lämnat in uppgifter för en delmängd av eleverna i utvalda klasser. Bortfallet varierar mellan olika klasser men är i genomsnitt ungefär 20 procent.

Av de 160 utvalda skolorna erhölls svar från 98 skolor. 18 skolor föll bort redan i fas 1 i samband med att SCB kontaktade skolan för att inhämta uppgifter om antal klasser mm. Ytterligare 41 skolor föll bort i fas 2, dvs. i samband med själva uppgiftsinsamlingen. Tre skolor hade inte några elever i årskurs 2 och skulle därmed inte ingå i undersökningen (övertäckning).

Av tabell 2 framgår hur bortfallet av hela skolor i fas 1 och fas 2 fördelar sig i mellan strata.

Tabell 2 – Bortfall av skolor

Stratum	Antal skolor i urval	Bortfall i fas 1	Bortfall i fas 2	Totalt bortfall av skolor	Totalt bortfall i %
1	20	2	9	11	55
2	20	1	8	9	45
3	12	2	2	4	33
4	15	2	4	6	40
5	16	0	0	0	0
6	10	0	3	3	30
7	35	8	10	18	51
8	32	3	5	8	25
Totalt	160	18	41	59	

Av de 98 skolor som svarade fanns det totalt 346 klasser i urvalet. Av dessa klasser var det 35 klasser som inte besvarade frågeformuläret. Hur bortfallet av klasser fördelas mellan strata framgår av tabell 3.

Tabell 3 – Bortfall av klasser i de skolor som svarat

Stratum	Antal klasser i de skolor som svarat	Bortfall av klasser	Bortfall i %
1	20	2	10
2	44	3	7
3	32	1	3
4	24	1	4
5	64	6	9
6	28	4	14
7	42	5	12
8	92	13	15
Totalt	346	35	

I de 311 klasser som svarade fanns det totalt 6 666 elever. Av dessa har 1 428 eller 21 procent av eleverna inte besvarat frågeformuläret. Bortfallet varierar mellan klasserna vilket framgår av tabell 4 nedan.

Tabell 4 – Bortfall av elever i de klasser som svarat

Stratum	Antal klasser som svarat	Antal klasser med 0 % bortfall	Antal klasser med 1–9 % bort-fall	Antal klasser med 10–19 % bort-fall	Antal klasser med 20–29 % bort-fall	Antal klasser med 30–49 % bort-fall	Antal klasser med >50 % bort-fall
1	18	1	3	5	2	6	1
2	41	9	12	8	3	7	2
3	31	4	9	8	3	3	4
4	23	3	2	3	8	6	1
5	58	8	15	20	9	4	2
6	24	6	6	5	3	4	0
7	37	8	3	7	8	8	3
8	79	6	9	32	17	13	2
Totalt	311	45	59	88	53	51	15

Kompensation för bortfallet i denna undersökning har gjorts under antagandet att de svarande har samma egenskaper som bortfallet med avseende på undersökningsvariablerna.

Om bortfallet skiljer sig från de svarande, med avseende på undersökningsvariablerna, kan skattningarna som grundar sig på enbart de svarande vara skeva. Resultaten kan vara behäftade med en bortfallsbias som inte går att beräkna. Objektsbortfall kan bland annat bero på att skolan, klassen eller eleven inte är villig att delta i undersökningen eller att de är förhindrade att medverka. Vid telefonpåminnelsen uppgav 13 skolor att de inte var villiga att delta i undersökningen. Andra skolor meddelade ett enkäterna inte hade hunnits med före jullovet. Partiellt bortfall kan bero på att en fråga är svår att förstå, är känslig, att eleven glömmer att besvara frågan eller att instruktionerna vid hoppfrågor misstolkas.

Viktberäkning och estimation

Skattningar av totaler och andelar i procent har gjorts genom vägning till redovisningsgrupper. De redovisningsgrupper som har använts har kunnat avgränsas med hjälp av bakgrundsfrågor i enkäten.

Viktberäkning

Vikter har beräknats så att resultat kan redovisas för hela populationen och inte bara för de svarande. Eftersom urvalet är ett flerstegsurval görs viktningen i flera steg.

I första steget viktas svarande skolor upp till totalt antal skolor enligt:

$$w_{1k} = \frac{N_{Ih}}{m_{Ih}}$$

där N_{Ih} = antal skolor i stratum h

m_{Ih} = antal svarande skolor i stratum h

I andra steget viktas svarande klasser vid en skola upp till totalt antal klasser vid skolan enligt:

$$w_{2k} = \frac{N_i}{m_i}$$

där N_i = antal klasser vid skola i

m_i = antal svarande klasser vid skola i

I tredje steget kompenseras för att svar inte erhållits från alla elever i en utvald klass enligt:

$$w_{3k} = \frac{T_{ij}}{S_{ij}}$$

där T_{ij} = antal elever vid skola i, klass j

S_{ij} = antal svarande elever vid skola i, klass j

Totalvikten beräknas som produkten av de tre ovan definierade vikterna:

$$w_k = w_{1k} * w_{2k} * w_{3k}$$

Estimation av en populationstotal

Population U bestående av N personer. Den parameter som ska skattas är en populationstotal $Y = \sum_U y_k$, där y_k är värdet på variabel y för person k.

För beräkning av skattningen av ovanstående total används följande formel:

$$\hat{Y} = \sum_r w_k y_k$$

summering sker av svarande elever (r)

Osäkerhetskällor

Urvalsfel och konfidensintervall

Utöver den osäkerhet som beror på tidigare redovisat bortfall påverkas undersökningsresultatet också av urvalsfel. Denna kvalitetskomponent avser fel som uppkommer på grund av att endast ett urval av populationen undersöks. Urvalsfel är den avvikelse mellan ett skattat värde (estimat) och det faktiska värdet (parametern) som beror på att man inte undersöker alla objekt i populationen. Vid slumpmässiga urval kan detta fel skattas. Urvalsfelet beskrivs med ett konfidensintervall. Konfidensintervallet innebär att ett intervall beräknat på ett slumpmässigt valt urval har 95% sannolikhet att täcka det riktiga värdet. Skattningar av antalsuppgifter i denna undersökning på runt 50 000 har ett konfidensintervall på ungefär ±10 procent. Skattningar på antalsuppgifter på runt 5 000 har konfindensintervall på ungefär ±25 procent och antalsskattningar på 500 har konfindensintervall på ungefär ±100 procent. När det gäller skattningar av andelar i denna undersökning har en skattning på 50 procent ett konfidensintervall på ungefär ±10 procentenheter och en skattning på 30 procent ett konfidensintervall på ungefär ±8 procentenheter.

Mätfel

Ett fel som kan uppstå vid mätning är att lämnade uppgifter skiljer sig från faktiska uppgifter. Felet kallas mätfel och kan uppkomma då eleven inte minns de faktiska uppgifterna, missförstår frågan eller medvetet svarar felaktigt. Hur stort detta fel är går inte att uppskatta i denna undersökning.

Tolkning av undersökningens resultat

I resultatredovisningen i denna rapport redovisas endast avrundade punktskattningar. Till dessa punktskattningar ska läggas den osäkerhet i skattningarna som beror på bortfallsbias, urvalsfel och mätfel och som beskrivits ovan. Något sammanfattande mått för det totala felet går inte att uppskatta. På grund av framförallt det stora bortfallet och därmed en stor risk för bortfallsbias bör resultaten i denna undersökning tolkas med mycket stor försiktighet.

Bilaga 3 Enkätformulär

Försättsbrev till ungdomarna

En undersökning om ungdomars frihet att själva bestämma över sina liv.

När man är yngre är det föräldrarna som bestämmer allt. När man blir äldre brukar man gradvis få ta ett allt större ansvar för sitt liv och sina val. Ibland tycker man att föräldrarna lägger sig i och vill styra för mycket, ibland att man får för lite stöd och vägledning i svåra beslut.

Syfte

Enkäten handlar om vilken grad av frihet och ansvar du har i din familj, din möjlighet att göra egna val i stort och smått och hur du ser på det. En del frågor berör känsliga områden. Vi hoppas ändå att du vill svara uppriktigt på frågorna.

Dina svar skyddas

av sekretesslagen (SFS 1980:100). Endast de som arbetar med undersökningen får se svaren och alla har tystnadsplikt.

Att medverka i undersökningen är frivilligt

men för att resultaten ska bli tillförlitliga är dina svar mycket viktiga. Är du osäker, svara så gott du kan.

Undersökningen

genomförs av Statistiska centralbyrån på uppdrag av Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen har fått i uppgift av Regeringen att undersöka ungdomars levnadsförhållanden i familjen.

Stoppa in enkäten i kuvertet

och klistra igen det. Skolan ser till att kuvertet skickas direkt till SCB.

Med tack på förhand för din medverkan!

Marita Minell

Frågeblankett

När vi ställer **frågor om din familj** menar vi alla personer som du själv räknar till din familj, oavsett om ni bor tillsammans eller inte.

När vi ställer **frågor om dina föräldrar** menar vi en eller två personer som står dig nära och har ett bestämmande inflytande över ditt liv. Vem du betraktar som förälder avgör du själv. Det behöver inte vara dina biologiska föräldrar eller adoptivföräldrar. Det kan också vara en annan person som har rollen som förälder i ditt liv.

Om du inte har någon förälder eller annan person som har ett bestämmande inflytande över ditt liv kan du hoppa över alla frågor som blir konstiga i din situation.

1 Vilka personer räknar du till din familj?

Sätt kryss i alla rutor som stämmer för dig!

- ☐ Mamma
- ☐ Pappa
- ☐ Syster/systrar
- ☐ Bror/bröder
- ☐ Farföräldrar eller morföräldrar
- ☐ En eller flera andra släktingar
- ☐ Pojkvän/flickvän
- ☐ En eller flera andra personer

2 Vem eller vilka personer i din familj brukar bestämma i frågor som är viktiga för dig?

Sätt kryss i alla rutor som stämmer för dig!

- ☐ Mamma
- ☐ Pappa
- ☐ Jag själv
- ☐ Syster/systrar
- ☐ Bror/bröder
- ☐ Farföräldrar eller morföräldrar
- ☐ En eller flera släktingar
- ☐ Pojkvän/flickvän
- ☐ En eller flera andra personer

3 **Hur är det för det mesta i din familj?**	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt
a) Jag kan tala med mina föräldrar om det mesta	☐	☐	☐	☐
b) I min familj anses flickor och pojkar vara lika mycket värda	☐	☐	■	■
c) Jag känner mig respekterad i min familj	☐	☐	☐	☐
d) Jag har större frihet nu än när jag gick i nian	☐	☐	☐	☐
e) Jag kan vara för mig själv om jag vill	☐	☐	☐	☐
f) Jag får ha mina privata saker i fred	☐	☐	☐	☐
g) Mina föräldrar ger mig stöd och vägledning när jag behöver	☐	☐	☐	☐
h) Mina föräldrar uppmuntrar mig att bli självständig	☐	☐	■	■
i) Jag trivs för det mesta väldigt bra i min familj	☐	☐	☐	☐

4 Jag FÅR själv välja …

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt
a) … vad jag ska ha på mig och hur jag ska se ut	☐	☐	■	■
b) … vilka kompisar jag ska ha	☐	☐	■	■
c) … vad jag ska göra tillsammans med mina kompisar	☐	☐	■	■
d) … vilka fritidsaktiviteter jag ska delta i	☐	☐	■	■
e) … vilken utbildning jag ska ha	☐	☐	■	■
f) … vilken religion/livsåskådning jag ska ha	☐	☐	■	■
g) … vilken politisk eller ideologisk uppfattning jag ska ha	☐	☐	■	■
h) … vem jag ska gifta mig med/leva tillsammans med som vuxen	☐	☐	■	■

5 Hur väl stämmer följande påståenden in på din fritid?

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt
a) Jag får umgås med kompisar efter skolan	☐	☐	■	■
b) Jag får ha killkompisar hemma hos mig	☐	☐	■	■
c) Jag får ha tjejkompisar hemma hos mig	☐	☐	■	■
d) Jag måste tala om vart jag ska ta vägen när jag går ut	☐	☐	☐	☐
e) Jag måste tala om vem jag ska träffa när jag går ut	☐	☐	☐	☐
f) Jag måste komma hem på bestämda tider	☐	☐	☐	☐
g) Jag får gå ut och festa med kompisar på helgerna	☐	☐	☐	☐
h) Jag får sova över hos killkompisar	☐	☐	☐	☐
i) Jag får sova över hos tjejkompisar	☐	☐	☐	☐
j) Jag har inte så många fritidsaktiviteter – skolarbetet tar nästan all tid	☐	☐	☐	☐
k) Jag har inte så många fritidsaktiviteter – behöver hjälpa till mycket hemma	☐	☐	☐	☐
l) Jag har inte så många fritidsaktiviteter – jobbar extra	☐	☐	☐	☐
m) Jag har inte så många fritidsaktiviteter – familjegemenskapen betyder mycket för mig	☐	☐	☐	☐

6 Hur väl stämmer följande påståenden in på dig?

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt
a) Jag brukar följa mina föräldrars råd	☐	☐	☐	☐
b) Jag brukar respektera mina föräldrars förbud	☐	☐	☐	☐
c) Jag är hårt kontrollerad av mina föräldrar	■	■	☐	☐
d) Jag är hårt kontrollerad av andra vuxna i min familj	■	■	☐	☐
e) Jag vill att mina föräldrar ska bry sig mer om vad jag gör	☐	☐	☐	☐
f) Om mina föräldrar förbjuder mig något hittar jag på sätt att komma runt det	☐	☐	☐	☐
g) Jag gör ofta saker som jag vet att mina föräldrar inte tycker om	☐	☐	☐	☐
h) Det är många viktiga saker som mina föräldrar inte vet om mig	☐	☐	☐	☐
i) Mina föräldrar tvingar mig ofta att göra sånt jag inte vill	☐	☐	☐	☐
j) Jag vill att mina föräldrar ska respektera mer hur jag tänker om min framtid	☐	☐	☐	☐
k) Det blir ofta konflikter när vi pratar om min framtid	☐	☐	☐	☐
Om du har syskon:				
l) Jag kan tala med mina syskon om det mesta	☐	☐	☐	☐
m) Jag kan lita på mina syskon	☐	☐	☐	☐
n) Jag måste se till att mina syskon sköter sig	☐	☐	☐	☐
o) Jag har syskon som kontrollerar att jag sköter mig	■	■	☐	☐

7 Om du hade en pojkvän/flickvän skulle dina föräldrar acceptera det?

☐ Ja, inga problem → ***Gå till fråga 10!***

☐ Ja, på vissa villkor → ***Gå till fråga 9!***

■ Nej → ***Gå till fråga 8!***

☐ Vet inte → ***Gå till fråga 10!***

När vi ber dig svara på frågor om dina föräldrar kan du sätta kryss i en eller två ”föräldrakolumner” beroende på hur just din familjesituation ser ut. Har du två föräldrar sätter du kryss i båda kolumnerna. Har du en förälder sätter du bara kryss i den ena kolumnen.

8 Vilka orsaker tror du *främst* ligger bakom att dina föräldrar inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän?

Sätt kryss i alla rutor som stämmer för dig!

	Förälder A ”Mamma”	Förälder B ”Pappa”
a) Tycker att jag är för ung	☐	☐
b) Det skulle inkräkta för mycket på skolarbetet	☐	☐
c) Det skulle inkräkta för mycket på mitt ansvar i familjen	☐	☐
d) Det skulle innebära att jag hade sex	■	■
e) Rädd för att jag skulle få dåligt rykte	■	■
f) Rädd för att jag skulle råka illa ut	☐	☐
g) Rädd för att han eller hon skulle ha dåligt inflytande på mig	☐	☐
h) Det skulle dra skam över familjen	■	■
i) Annan orsak _____	☐	☐
j) Vet inte	☐	☐

9 Måste en eventuell pojkvän/flickvän uppfylla något eller några av följande krav för att bli accepterad av dina föräldrar?

Sätt kryss i alla rutor som stämmer för dig!

	Förälder A ”Mamma”	Förälder B ”Pappa”
a) Ja, får inte ha lägre social status än jag	☐	☐
b) Ja, måste vara i ungefär samma ålder som jag	☐	☐
c) Ja, måste ha samma hudfärg som jag	☐	☐
d) Ja, måste tillhöra samma folkgrupp som jag	■	■
e) Ja, måste ha samma religion/livsåskådning som jag	■	■
f) Ja, måste vara av motsatt kön	☐	☐
g) Ja, annat _____	☐	☐
h) Nej	☐	☐
i) Vet inte	☐	☐

10 Vilken inställning har dina föräldrar till sex när det gäller dig?

Sätt högst ett kryss för varje förälder!

	Förälder A ”Mamma”	Förälder B ”Pappa”
Det är upp till mig om jag har sex	☐	☐
Accepterar men gillar inte om jag har sex	☐	☐
Tycker att det är OK om jag har sex i ett fast förhållande	☐	☐
Förbjuder sex utom äktenskapet	■	■
Vet inte	☐	☐

11 Om någon av dina föräldrar inte vill eller förbjuder att du har sex, vad tror du att det *främst* beror på?

Sätt kryss i alla rutor som stämmer för dig!

	Förälder A ”Mamma”	Förälder B ”Pappa”
a) Tycker att jag är för ung för sex	☐	☐
b) Rädd för könssjukdomar och HIV-smitta	☐	☐
c) Rädd för att jag ska bli med barn/göra någon med barn	☐	☐
d) Rädd för att jag ska få dåligt rykte	■	■
e) Det skulle dra skam över familjen	■	■
f) Det är emot deras religion/livsåskådning	■	■
g) Jag måste vara oskuld när jag gifter mig	■	■
h) Annan orsak _____	☐	☐
i) Vet inte	☐	☐

12 Om du skulle vara homosexuell eller bisexuell, skulle dina föräldrar acceptera det?

Sätt kryss i alla rutor som stämmer för dig!

	Förälder A ”Mamma”	Förälder B ”Pappa”
a) Ja, inga problem	☐	☐
b) Ja, men skulle bli ledsna och besvikna	☐	☐
c) Ja, men skulle bli ”oroliga” för min skull	☐	☐
d) Nej, skulle försöka få mig att ändra mig	☐	☐
e) Nej, skulle ta avstånd från mig	☐	☐
f) Nej, skulle straffa mig hårt	☐	☐
g) Vet inte	☐	☐

13 Om du skulle göra något som du *absolut inte får* för dina föräldrar, vad tror du skulle hända om de fick veta vad du hade gjort?

- ☐ Inget särskilt
- ☐ Jag skulle bli förmanad och tillrättavisad
- ☐ Jag skulle bli lindrigt bestraffad
- ■ Jag skulle bli hårt bestraffad
- ☐ Vet inte

14 Har dina föräldrar eller någon annan vuxen i din familj gjort något av följande mot dig *under gymnasietiden*?

	Nej	Någon enstaka gång	Flera gånger	Många gånger
a) Dragit in din månadspeng/studiebidrag	☐	☐	☐	☐
b) Förbjudit dig att gå ut	☐	☐	☐	☐
c) Förbjudit dig att träffa kompisar	☐	☐	☐	☐
d) Låtit dig utföra extra uppgifter hemma	☐	☐	☐	☐
e) Hållit dig utanför familjegemenskapen	☐	■	■	■
f) Kollat din mobil, din väska eller ditt rum mot din vilja	☐	■	■	■
g) Kallat dig för kränkande saker, t.ex. idiot, hora, bög	☐	■	■	■
h) Låst in dig	☐	■	■	■
i) Hotat med att göra dig fysiskt illa	☐	■	■	■
j) Gjort dig fysiskt illa	☐	■	■	■
k) Hotat med att kasta ut dig hemifrån	☐	■	■	■
l) Kastat ut dig hemifrån	☐	■	■	■
m) Hotat med att skicka iväg dig hemifrån	☐	■	■	■
n) Skickat iväg dig hemifrån	☐	■	■	■
o) Hotat dig till livet	☐	■	■	■

Om du har svarat Nej överallt → Gå till fråga 16

15 Vilka orsaker tror du *främst* ligger bakom det som någon förälder eller annan vuxen i din familj gjort mot dig? *(Se fråga 14)*

Sätt kryss i alla rutor som stämmer för dig!

- ☐ För att hindra att jag gör något som inte är bra för mig
- ☐ För att jag har burit mig illa åt
- ☐ För att hindra att jag gör något som jag inte får
- ■ Tycker att jag har dragit skam över familjen
- ☐ För att straffa mig
- ☐ Låter egna problem gå ut över mig *(t.ex. arbetslöshet, skilsmässa, missbruk)*
- ☐ Jag har inte lytt mina föräldrar
- ■ Vill kontrollera mig
- ■ Familjens normer och traditioner
- ☐ Religion/livsåskådning
- ☐ Accepterar inte min sexuella läggning
- ☐ Annan orsak _____
- ☐ Vet inte

16 Har du vänt dig till någon utomstående vuxen, t.ex. kurator på en ungdomsmottagning, en skolsköterska eller en socialsekreterare för att få råd och stöd på grund av din familjesituation?

- ☐ Nej, känner inget behov
- ☐ Nej, har funderat på det men det har inte blivit av
- ☐ Nej, har funderat på det men vågar inte
- ☐ Ja, någon enstaka gång
- ☐ Ja, flera gånger
- ☐ Ja, många gånger

17 Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma …

	Mycket orolig	Ganska orolig	Inte särskilt orolig	Inte alls orolig
a) … vad du ska göra direkt efter gymnasiet?	■	■	☐	☐
b) … vilken utbildning du ska välja på lång sikt?	☐	☐	☐	☐
c) … vilket yrke du ska välja?	☐	☐	☐	☐
d) … när du ska flytta hemifrån?	☐	☐	☐	☐
e) … vem du ska gifta dig med/ leva tillsammans med som vuxen?	■	■	☐	☐
f) … var du ska bo?	☐	☐	☐	☐
g) … var du ska arbeta?	☐	☐	☐	☐

Till sist några bakgrundsfrågor

18 Är du tjej eller kille?

☐ Tjej

☐ Kille

19 Har du fyllt 18 år?

☐ Ja

☐ Nej

20 Var är du och dina föräldrar födda?

	Sverige/ Norden	Övriga Europa	Afrika	Nord-/ Latin-amerika	Asien	Övriga världen	Vet inte
a) Du själv	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) Förälder A	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c) Förälder B	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Om du själv är född i Sverige → Gå till fråga 22!

21 Hur gammal var du när du flyttade till Sverige?

☐ 0-6 år

☐ 7-12 år

☐ 13 år eller äldre

22 Vilken är dina föräldrars högsta utbildning?

Välj ett alternativ för varje förälder!

	Förälder A ”Mamma”	Förälder B ”Pappa”
Grundskola eller motsvarande	☐	☐
Gymnasieskola eller motsvarande	☐	☐
Universitet eller högskola	☐	☐
Annan utbildning	☐	☐
Vet inte	☐	☐

Tycker du att det kändes jobbigt att fylla i blanketten?

Vi är medvetna om att våra frågor kan väcka känslor och reaktioner som gör att man vill tala med någon utomstående. Om du inte vet vart du ska vända dig kan du t.ex. kontakta skolhälsovården, socialtjänsten, en ungdomsmottagning, BRIS eller Rädda Barnen för att få råd och stöd.

Lämna gärna synpunkter på nästa sida. Tack för din medverkan!

Lägg blanketten i kuvertet och klistra igen.